

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKİZ AÇIKLAR İLİŞKİSİ
(TÜRKİYE ANALİZİ: 1983-2005 DÖNEMİ)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ELİF ŞEN

ANABİLİM DALI: İKTİSAT
PROGRAMI : İKTİSAT POLİTİKASI

KOCAELİ - 2007

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKİZ AÇIKLAR İLİŞKİSİ
(TÜRKİYE ANALİZİ: 1983-2005 DÖNEMİ)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ELİF ŞEN

ANABİLİM DALI: İKTİSAT
PROGRAMI : İKTİSAT POLİTİKASI

DANIŞMAN: PROF. DR. RECEP TARI

KOCAELİ - 2007

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKİZ AÇIKLAR İLİŞKİSİ
(TÜRKİYE ANALİZİ: 1983-2005 DÖNEMİ)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ELİF ŞEN

Tezi Hazırlayan: Elif ŞEN

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Kurulu Tarihi ve No: 04/07/2007-2007/18

Prof. Dr. Recep TARI

Doç. Dr. Yusuf
BAYRAKTUTAN

Yrd. Doç./Dr. İ. Güran
YUMUŞAK

KOCAELİ - 2007

ÖNSÖZ

Türkiye’de uzun yıllardan beri süre gelen ve günümüzde de popülerliğini kaybetmeyen bütçe ve cari işlem açıkları ve bu açıkların ekonomi üzerinde yarattığı olumsuzluklar, bu iki açık arasında bir ilişkinin var olup olmadığını araştırma gereğini ortaya çıkarmıştır. Bu konu ile ilgili pek çok araştırmacı farklı model ve yöntemler kullanarak bütçe ve cari işlem açıkları arasındaki ilişkinin yönünü incelemişlerdir.

Bu amaçla, Türkiye’de 1983-2005 döneminde iki açık arasında bir ilişkinin var olup olmadığını araştırdığım bu tez çalışmasında bana yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım sayın Prof. Dr. Recep TARI hocama çok teşekkür ederim.

Kocaeli, Temmuz 2007

Elif ŞEN

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
İÇİNDEKİLER	II
ÖZET	V
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR	VII
TABLolar	VIII
GRAFİKLER	IX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİZ AÇIKLAR İLİŞKİSİNE AİT KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

1.1. Bütçe Açığı İle İlgili Kavramsal ve Teorik Çerçeve	4
1.1.1. Bütçe Açığının Alternatif Tanımları	7
1.1.1.1. Geleneksel Açık Tanımı	8
1.1.1.2. Cari Açık – Sermaye Açığı Ayrımı	10
1.1.1.3. Birincil Açık	11
1.1.1.4. İşlemsel Açık	13
1.1.1.5. Yurtiçi Açık – Yurtdışı Açık	14
1.1.1.6. Nakit Açık – Tahakkuk Açığı	15
1.1.1.7. Nominal Bütçe Açığı – Reel Bütçe Açığı	16
1.1.1.8. Yapısal Açık – Dönemsel (Konjonktürel) Açık	17
1.1.1.9. Konsolide Bütçe Açığı	17
1.1.2. Bütçe Açığının Nedenleri	18
1.1.2.1. Gelişmiş Olan Ülkelerde Bütçe Açıklarının Nedenleri	20
1.1.2.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açıklarının Nedenleri	21
1.1.2.3. Türkiye’de Bütçe Açıklarının Nedenleri	23
1.1.3. Bütçe Açıklarının Finansman Yöntemleri	27
1.1.3.1. Merkez Bankası Kaynakları	28
1.1.3.2. Borçlanma	32

1.1.3.2.1. İç Borçlanma	33
1.1.3.2.2. Dış Borçlanma	36
1.1.3.3. Bütçe Açıklarının Finansmanında Kullanılan Diğer Gelir Kaynakları	38
1.1.4. Bütçe Açıklarının Ekonomik Etkileri	41
1.1.4.1. Bütçe Açıklarının Enflasyon Üzerine Etkisi	43
1.1.4.2. Bütçe Açıklarının Ödemeler Dengesi Üzerine Etkisi	46
1.1.4.3. Bütçe Açıklarının Faiz Oranları Üzerine Etkisi	48
1.1.4.4. Bütçe Açıklarının Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi	49
1.1.4.5. Bütçe Açıklarının Yatırımlar Ve Tasarruflar Üzerine Etkisi	50
1.1.5. Bütçe Açıklarının Sürdürülebilirliği	51
1.2. Cari İşlem Açıkları İle İlgili Kavramsal ve Teorik Çerçeve	52
1.2.1. Cari İşlemler Açığının Tanımı	53
1.2.2. Cari İşlem Açıklarının Nedenleri	55
1.2.2.1. Yurtiçi Yatırımlarda Meydana Gelen Artış Nedeniyle Artan Cari İşlem Açıkları	57
1.2.2.2. Ulusal Tasarruflarda Meydana Gelen Azalma Nedeniyle Oluşan Cari İşlem Açıkları	58
1.2.3. Cari İşlem Açıklarının Finansman Yöntemleri	59
1.2.4. Cari İşlem Açıklarının Ekonomik Etkileri.....	67
1.2.5. Cari İşlem Açıklarının Sürdürülebilirliği	71
1.3. Bütçe Açıkları İle Cari İşlem Açıkları İlişkisi	75

İKİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE İKİZ AÇIKLAR İLİŞKİSİ
(1983 – 2005 DÖNEMİ)

2.1. İkiz Açıklar İlişkisi İle İlgili İktisadi Ön Değerlendirme	80
2.1.1. 1983-2005 Döneminde Bütçe Açıklarının Gelişimi	86
2.1.1.1. 1980'li Yıllarda Bütçe Açıklarının Gelişimi	89
2.1.1.2. 1990'lı Yıllarda Bütçe Açıklarının Gelişimi	94
2.1.1.3. 2000'li Yıllarda Bütçe Açıklarının Gelişimi	100
2.1.2. 1983-2005 Dönemi Cari İşlem Açıklarının Gelişimi	104

2.1.2.1. 1980’li Yıllarda Cari İşlem Açıklarının Gelişimi	106
2.1.2.2. 1990’lı Yıllarda Cari İşlem Açıklarının Gelişimi	108
2.1.2.3. 2000’li Yıllarda Cari İşlem Açıklarının Gelişimi	111
2.1.3. Türkiye’de İkiz Açıklar İlişkisinin Ele Alınması	114
2.2. Türkiye’de İkiz Açıklar İlişkisi İle İlgili İstatistiki ve Ekonometrik	
Analizler	118
2.2.1. Veriler	118
2.2.2. Uygulanılan Yöntemler	119
2.2.2.1. Granger Nedensellik Testi	119
2.2.2.2. Granger Nedensellik Testi Sonuçları	122
2.2.2.3. Regresyon Analizi	126
SONUÇ	129
YARARLANILAN KAYNAKLAR	133
ÖZGEÇMİŞ	

İKİZ AÇIKLAR İLİŞKİSİ (TÜRKİYE ANALİZİ : 1983-2005 DÖNEMİ)

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de İkiz Açıklar İlişkisinin olup olmadığını ampirik olarak araştırmaktır. İkiz açıklar hipotezi, kamunun bütçe açıklarının cari işlem açıklarına neden olacağını belirtir. Geleneksel Keynesyen görüş iki açık arasında ilişki olduğunu kabul ederken, Ricardocu Denklik Hipotezi bütçe açıkları ile cari işlem açıkları arasında bir ilişki olmadığını iddia eder. Bu hipotezlerden hangisinin geçerli olduğu 1983-2005 dönemi yıllık verilerden hareketle Granger nedensellik testi ve regresyon analizi yardımıyla sınımlanmaktadır. Analiz sonuçları Türkiye’de ele alınan dönem itibarıyla iki açık arasında bir ilişki bulunmadığını, dolayısıyla Ricardian Denklik hipotezinin geçerli olduğunu yansıtmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Bütçe Açığı, Cari İşlemler Açığı, İkiz Açık, Granger Nedensellik Testi, Regresyon Analizi

**TWIN DEFICITS RELATIONSHIP
(THE TURKEY ANALYSIS : 1983-2005 PERIOD)**

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate the validity of Twin Deficit Hypothesis for Turkey. Twin deficits hypothesis, mainly states that government budget deficits will cause current account deficits. The Keynesian-traditional proposition claim that budget deficits led to current account deficits. On the other hand, the Ricardian equivalence hypothesis claim that there is no any relationship between the budget deficits and current account deficits. In order to confirm which of these hypothesis are valid, they're analyzed with Granger causality test and regression analysis based on 1983-2005 period yearly data. The result of analysis has proven validity of Ricardian view indicating not reciprocal relation between two deficits for covering years in Turkey.

Keywords : Budget Deficit, Current Account Deficit, Twin Deficit, Granger Causality Tests, Regression Analysis.

KISALTMALAR

BD	: Bütçe Açığı
BUMKO	: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü
CAD	: Cari İşlemler Açığı
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
ECM	: Hata Düzeltme Modeli
EVDS	: TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi
GEGP	: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
KKBG	: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
KKFG	: Kamu Kesimi Finansman Gereği
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TL	: Türk Lirası
VAR	: Vektör Otoregresif Model

TABLÖLÄR

Tablo 2.1: 1983-2005 Dönemi Reel Bütçe Açıkları, Bütçe Açıkları Büyüme Oranları ve Bütçe açığı/GSMH Oranı	88
Tablo 2.2: 1983-1989 Dönemi Bütçe Türlerine Göre KKBG/GSMH Oranları	90
Tablo 2.3: 1983-1989 Dönemi Bütçe Açıkları ve GSMH'ya Oranları	92
Tablo 2.4: 1990-1999 Dönemi Bütçe Türlerine Göre KKBG/GSMH Oranları	95
Tablo 2.5: 1990-1999 Dönemi Bütçe Açıkları Ve GSMH'ya Oranları	97
Tablo 2.6: 2000-2005 Dönemi Bütçe Türlerine Göre KKBG/GSMH Oranları ...	101
Tablo 2.7: 2000-2005 Dönemi Bütçe Açıkları ve GSMH'ya Oranları	103
Tablo 2.8: 1983-2005 Dönemi Cari İşlemler Dengesi Ana Kalemindeki Değişmeler	105
Tablo 2.9: Bağımlı Değişken BD'nin Regresyon Analizi Sonuçları	126
Tablo 2.10: Bağımlı Değişken CAD'nin Regresyon Analizi Sonuçları	128

GRAFİKLER

Grafik 2.1 : Türkiye’de 1983-2005 Dönemi Bütçe Açıkları	115
Grafik 2.2 : 1983-2005 Dönemi Türkiye’nin Cari İşlemler Dengesi	116
Grafik 2.3 : Türkiye’de 1983-2005 Dönemi Bütçe ve Cari İşlem Açıklarının Seyri	117

GİRİŞ

Bütçe açığı ve cari işlemler açığı, hem gelişmiş ülkeler hem de gelişmekte olan ülkeler için oldukça önemlidir. Bütçe ve cari işlem açıkları veren ülkeler, makro ekonomik açıdan olumsuz sonuçlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bütçe açıkları, ülkedeki net yatırım, net ihracat, döviz kuru, fiyatlar genel düzeyi, faiz oranları, gayri safi yurt içi hasıla gibi makro ekonomik değişkenleri etkilerken, cari işlem açıkları ise, istihdam ve milli gelir gibi makro değişkenleri etkilemektedir.

Bütçe açıkları, gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelere nazaran daha önemli ve sonuçları daha ağır bir biçimde kendini hissettirmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde yüksek kronik enflasyon, ödemeler dengesinin açık vermesi, kişi başına düşen milli gelir seviyesinin düşüklüğü, kamu harcamalarındaki artışa karşılık yeterli kamu gelirlerinin olmaması gibi etkenler nedeniyle bütçe açıkları giderek artmakta ve makroekonomik dengeleri olumsuz yönde etkilemektedir. Öte yandan ödemeler bilançosunda meydana gelen bir dengesizlik ekonomi üzerinde olumsuz etkilere neden olmaktadır. Cari işlemler açığının tehlikeli boyutlara ulaşması, ödemeler bilançosu krizlerinin temel nedenini oluşturmaktadır.

Ekonomik sınırların, dış ticaretin ve uluslar arası sermaye hareketlerinin serbestleşmeye başladığı yetmişli yıllarda ABD ve İngiltere’de stagflasyon sorunu ortaya çıkmıştır. Keynesyen politikalarla bu sorun aşılmaya çalışılmış fakat başarılı olunamamıştır. 80’li yıllara gelindiğinde İngiltere ve ABD, stagflasyon sorununu vergi indirimi politikalarıyla çözmeye çalışmışlardır. ABD vergi indirimleri uygulamasına rağmen kamu harcamalarının kısılamaması nedeniyle yüksek oranlı bütçe açıkları vermiştir. Ayrıca dış ticarete serbestleşme sürecinin hızlanması, Japonya, Kore gibi Asya ülkelerinin dış ticarete dünya piyasalarında rekabet güçlerinin artması gibi sebeplerle ABD, dış ticarete üstünlüğünü kaybederek ciddi boyutlarda cari açıklar vermiştir.

ABD’de 80’li yıllarda oluşan yüksek bütçe açıklarına, yüksek cari açıklarda eşlik etmiş, bu durum iki açık arasındaki ilişkiyi ifade eden ‘ikiz açıklar’ tartışmasını başlatmıştır. İkiz açıklar hipotezine göre, bu açıklar arasında pozitif bir ilişki

mevcuttur. Bu hipotezi ise tartışan iki farklı görüş mevcuttur. Bunlar Keynesyen Geleneksel Görüş ve Ricardian Denkliği Hipotezi'dir. Keynesyen görüş, bütçe ve cari işlemler açığı arasında kuvvetli bir ilişkinin varlığını ileri sürerken, Ricardian Denkliği Hipotezi bu açıklar arasında bir ilişki olmadığını söylemektedir.

Özellikle 1980'lerden sonra ABD'de karşılaşılan ikiz açıklar ilişkisi, bu tarihten sonra araştırmacılar tarafından en çok tartışılan konular arasında yer almıştır. Gerçekten de çok sayıda araştırmacı tarafından birbirinden farklı model ve yöntemler kullanılarak bütçe açıkları ile cari işlem açıkları arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Fakat buna rağmen, ilişkinin varlığı ve nedenselliğin yönü üzerine hala bir görüş birliği oluşmamıştır.

Bu çalışmada, 1983-2005 döneminde Türkiye'de bütçe ve cari işlem açıkları arasındaki ilişkinin varlığı araştırılmaktadır.

Bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ikiz açıklar ilişkisine değinilmeden önce bütçe ve cari işlem açıkları hakkında teorik bilgi verilmektedir. Bu çerçevede bütçe ve cari işlemler açığı ayrı ayrı ele alınmış ve bu açıklara ilişkin tanımlar, bu açıkların nedenleri, ekonomik etkileri, bu açıkların finansman yöntemleri ve sürdürülebilirlik şartları ele alınmaktadır. Daha sonra ikiz açıklar mekanizmasının işleyişi hakkında bilgi verilmektedir.

İkinci bölümde, Türkiye'de ikiz açıklar ilişkisine ait iktisadi bir ön değerlendirme yapılarak, ikiz açıklar ilişkisi ile ilgili görüşlere ve yapılmış literatür çalışmalarına yer verilmektedir. Daha sonra 1983-2005 döneminde Türkiye'de bütçe ve cari işlem açıklarının nasıl bir seyir gösterdiği ayrı ayrı ve dönemler itibariyle ele alınmaktadır. Türkiye'de ilgili dönemde bu iki açığın nasıl bir gelişim gösterdiği tablo ve grafiklerle incelenmektedir. Son olarak Türkiye'de 1983-2005 döneminde ikiz açıklar ilişkisinin var olup olmadığı ekonometrik analizler kullanılarak test edilmektedir. Bu nedenle, bütçe ve cari işlemler açıklarına ilişkin reel değerler kullanılarak, Granger nedensellik ve regresyon analizleri yapılarak, analiz sonuçlarına yer verilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİZ AÇIKLAR İLİŞKİSİNE AİT KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

1980'lerin başında Amerika Birleşik Devletleri, önemli büyüklükte bir bütçe açığı problemi ile karşı karşıya kalmıştır. Oluşan bütçe açığı, ekonomik etkinliğin düşmesine ciddi katkılarda bulunmuştur. Daha sonra bütçe açığına cari işlemler dengesinde meydana gelen yüksek açıklar da eşlik etmiştir. Bu durum iki açık arasındaki ilişkiyi ifade eden " ikiz açık " tartışmasını başlatmış ve iki açık arasındaki ilişki, ekonomi politikalarının önemli bir konusu haline gelmiştir. Türkiye ekonomisine bakıldığında kamu sektörü, 1930'lardan beri hem üretici hem de tüketici olarak önemli bir rol oynamıştır. 1980'de uygulamaya geçirilen stabilizasyon programı ile her ne kadar kamu sektörünün ekonomi içerisindeki bu etkin konumu değiştirilmek istendiyse de atılan adımlar yetersiz kalmış, bütçe ve cari işlemler açıkları süregelmiştir¹.

Ekonomi literatüründe, bütçe açıkları ile cari işlem açıkları arasındaki ilişkiyi açıklayan " ikiz açıklar hipotezi " ne göre, bu açıklar arasında pozitif yönlü bir ilişki mevcuttur. Bu hipotezi tartışan iki farklı görüş vardır. Bunlar Ricardian Denkliği Hipotezi ve Keynesyen Geleneksel Teori' dir. Keynesyen Geleneksel Teori, bütçe açıkları ve cari işlem açıkları arasında kuvvetli bir korelasyon olduğunu iddia eder. IS – LM modelinden yola çıkan bu teori, kamunun bütçe açıklarının artması durumunda cari işlem açıklarının da artacağını ifade eder. Diğer taraftan Ricardian Denkliği Hipotezi'ne göre de, bütçe açıkları ile cari işlem açıkları arasında bir korelasyon söz konusu değildir. Dolayısıyla ikiz açıklar hipotezinin geçerliliğinden bahsedilemez. Bu nedenle ekonomi literatüründeki pek çok araştırmacı, farklı model ve yöntemler kullanarak bütçe açıkları ile cari işlem açıkları arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir².

¹ Ahmet Ay, Zeynep Karaçor, Mehmet Mucuk , Savaş Erdoğan, " Bütçe Açığı – Cari İşlemler Açığı Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (1992 - 2003) " , s : 75.
<http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/dergi/pdf/makale%20i%C3%A7eri%C4%9Fi%205.htm> (Erişim Tarihi: 10.11.2006)

² Fatih Yücel, Ahmet Yılmaz Ata, " Eş – Bütünleşme ve Nedensellik Testleri Altında İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Uygulaması " , **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 12, Yıl: 2003, s. 2.

Bu bölümde; aralarındaki yakın ilişki sebebiyle ikiz açıklar olarak adlandırılan bütçe açıkları ve cari işlemler açığı ile ilgili kavramsal ve teorik çerçeve verilmeye çalışılmaktadır.

1.1. Bütçe Açığı İle İlgili Kavramsal ve Teorik Çerçeve

Bütçe açığı, devletin belli bir dönemde (bir bütçe yılı içinde), bütçe gelirleri ile giderleri arasındaki giderler lehine oluşan fark olarak tanımlanmaktadır. Başka bir ifadeyle bütçe açığı, bütçe hazırlanırken öngörülen giderlerin, gelirlerle karşılanamamasından doğmaktadır.

Bütçe fazlası yada bütçe açığı kısmen gelir düzeyine bağlıdır. Gelir yüksek düzeyde ise, bütçe fazlası da yüksek düzeyde olur. Çünkü bu durumda devlet büyük oranda vergi alacaktır. Fakat gelir düzeyi düşük ise, devletin vergi gelirleri düşük olacağı için, bütçe açığı meydana gelmektedir³.

Bütçe açıkları, kamu gelirlerinin kamu harcamalarını karşılamadığı durumlarda meydana gelmektedir. Son yıllarda gerek gelişmekte olan ülkeler gerekse gelişmiş ülkeler, yüksek bütçe açıklarıyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bütçe açıklarının ortaya çıkışında temel neden, kamu harcamalarının kamu gelirlerinden daha hızlı bir şekilde artmasıdır. Özellikle sosyal refah devleti anlayışının ortaya çıkışından sonra devletten beklenen hizmetlerin artması, daha fazla kamu harcaması yapılmasını gündeme getirmiştir. Kamu harcamalarının bu artışına karşılık kamu gelirleri aynı oranda arttırılamamıştır⁴.

Bütçe gelir ve giderlerinin denk olması, bütçenin özünde ve yapısında olan bir ilkedir. Bütçenin başlangıçtaki dengesinin uygulama dönemi sonunda da korunabilmesi, yapılan tahminin isabet derecesini ve bütçe hazırlama tekniğinin başarısını gösterir. Çünkü bütçedeki gelir ve gider rakamları tahmini değerler olmakta, uygulama döneminde ortaya çıkabilecek değişmelere göre (ek ödenek

³ Rudiger Dornbusch, Stanley Fischer, **Makroekonomi**, (Çev. Salih Ak, Mahir Fisunoğlu, Erhan Yıldırım, Refiha Yıldırım), McGraw-Hill - Akademi Yayınları, Birinci Basım, İstanbul 1998, s. 78.

⁴ Ahmet Ulusoy, **Maliye Politikası**, Derya Kitabevi, Trabzon, 2003, , s. 218.

alınması, gelir tahsilatındaki yetersizlik vb.) gelir ve gider dengesini korumak güçleşebilmekte ve bütçe açık vermektedir⁵.

Tarihsel süreç içinde bütçe açıkları, iktisadi yaklaşımların ilgi odağı olmuştur. Klasik yaklaşım denk bütçe üzerinde durmuştur. Denk bütçe politikasını savunan klasik iktisatçılar, ekonominin tam istihdamda dengede olduğunu, dolayısıyla devletin ekonomiye her türlü müdahalesinin bu dengeyi bozacağını ileri sürmüşlerdir. Bunun sonucu ortaya çıkan devlet anlayışı tarafsız devlettir. Devlet kamu harcamaları veya kamu gelirleri yoluyla bireylerin tüketim, tasarruf ve yatırım kararlarını etkilememelidir. Bu olabildiğince düşük ve birbirine denk kamu harcaması – kamu geliri eşitliği ile sağlanabilecektir⁶. Klasik yaklaşımda bütçe açığının enflasyon, yüksek faiz ve işsizlik gibi makro ekonomik sorunların kaynağını oluşturduğu ve dolayısıyla ekonomik istikrarsızlığa yol açacağı ifade edilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı ile birlikte kamu harcamalarının çeşitlendiği, genişlediği ve bütçe açıklarının önem taşımaya başladığı yeni bir dönem başlamıştır. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı, kamu harcamalarında artışı öngören Keynesyen politikalarla aşılmıştır. Keynesyen yaklaşımda, kamu harcama artışının çarpan aracılığıyla ulusal geliri, ulusal gelirinde tasarrufları ve vergi gelirlerini arttırması, diğer bir deyişle kamu harcamalarının kendi finansmanını doğurması, ister istemez kamu harcamalarını ve bütçe açıklarını arttırıcı etki yapmıştır⁷.

Keynesyen iktisatçıların çoğu, kamu harcamalarındaki artıştan kaynaklanan bütçe açıklarının belirli bir faiz oranına kadar özel kesim yatırımlarının karlılığını arttırdığını belirtmektedirler. Ayrıca özel kesim yatırımlarının, kişilerin tüketimindeki artıştan daha hızlı arttığı görüşünü savunurlar. Başka bir ifadeyle, eksik istihdam koşullarının geçerli olduğu bir ekonomide nominal bütçe açıkları, hem reel hem de nominal talebi tam istihdam seviyesine kadar arttırmaktadır. Nominal talepteki bu artış bir yandan tüketime bir yandan da yatırımlara yansımakta ve sonuçta faiz oranındaki yükselmeye karşılık dışlama etkisi meydana

⁵ Yasemin Timur, ‘‘ Cari İşlemler ve Bütçe Açığı Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Teori ve Uygulama ’’, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005), s.17.

⁶ Ulusoy, a.g.e., s. 219.

⁷ Timur, a.g.m., s. 18.

gelmemektedir. Ancak ekonomi tam istihdam seviyesine ulaştıktan sonra fiyatlar genel seviyesi yükselecek, tüketimde bir artış ve yatırımlarda bir azalma meydana gelmeyebilecektir⁸.

Keynesyen yaklaşım bütçe açıklarına, makroekonomik dengeyi sağlamada kullanılacak bir araç olarak bakmaktadır. Bu yaklaşıma göre bütçenin geçici bir süre açık vermesinde bir sakınca yoktur. Önemli olan kısa dönemde bütçe dengesinin sağlanması değil, ekonomik dengenin sağlanmasıdır. Keynesyen yaklaşım bütçe açıklarının yalnızca kısa dönem etkilerini dikkate almakta; dışlama etkisi gibi uzun dönemde ortaya çıkaracağı etkileri dikkate almamaktadır. Bu yaklaşımda açık bütçe politikasının toplam talebi uyarıcı etkisinin enflasyonist baskıları arttırmayacağı ekonominin içinde bulunduğu istihdam düzeyine bağlıdır. Eksik istihdam düzeyinde bütçe açıkları enflasyonist baskıları arttırmamaktadır.

Moneteristler ise, bütçe açıklarının özel kesim yatırımlarını dışlayacağını ileri sürerek bu görüşü eleştirmektedirler. Moneteristler artan kamu harcamalarının kısa dönemde neden olacağı milli gelir artışının para talebini arttıracığını, artan para talebi karşısında para arzının sabit kalması durumunda ise faiz oranlarının yükseleceğini ileri sürmektedirler. Faiz oranlarındaki bu yükseliş sonrasında, özel kesim yatırımları düşecek ve kamu harcamalarının milli gelirden meydana getireceği artış, özel kesim yatırımlarının dışlanmasıyla nötrleşecektir⁹.

Neo-Klasik yaklaşıma göre ise; asıl önemli olan geçici bütçe açıkları değil sürekli bütçe açıklarıdır. Tüketicilerin rasyonel ve ileri görüşlü olduğu ve sermaye piyasasının mükemmel olduğu varsayımları altında süreklilik arz eden bütçe açıkları, sermaye birikimini olumsuz yönde etkileyecektir. Ayrıca bu yaklaşım ekonomik yaşamın oldukça uzun olduğunu öngördüğünden yaşam boyu servetteki bir artışın, cari tüketim üzerinde meydana getireceği servet etkisi küçük olacaktır. Servet etkisinin küçük olması nedeniyle artan gelir tüketimi değil, tasarrufları arttıracaktır.

⁸ Timur, a.g.m., s. 19.

⁹ Ulusoy, a.g.e., s. 220.

Günümüzde hemen her ülke, artan bütçe açıklarından büyük rahatsızlık duymakta ve bu bütçe açıklarının ekonomik faaliyetler üzerinde negatif etkiler ortaya çıkardığını düşünmektedir. Bütçe açıklarının, yüksek reel faiz oranları, düşük reel sermaye oluşumu ve üretim, yüksek işsizlik oranları, düşük tasarruf, geniş cari işlem açıkları, olası uzun dönem enflasyon, düşük ekonomik büyüme oranları ve iç yatırımın dışlanması gibi olumsuz ekonomik sonuçlara sahip olduğu söylenebilir. Hükümetler borçlanma yoluyla, sermaye mallarının nispi olarak kıtlığına ve faiz oranlarının artışına neden olan özel piyasalardan kaynakların çekilip alınmasıyla özel yatırımları dışlayabilir. Bu dışlamanın miktarı, daha yüksek iç faiz oranlarının yabancı yatırım çekme derecesine bağlı olacaktır. Faiz oranında borcun meydana getirdiği artış derecesi, dışardan sermayenin girişine neden olur, yerli para değer kazanır ve bu kez iç yatırımdan ziyade net ihracat dışlanır. Bir çok iktisatçı uzun dönemde bütçe açıklarının sermaye stokunu azaltacağına, dış borcu arttıracığına ve gelecek nesiller üzerine bir yük yükleyeceğine inanmaktadırlar¹⁰.

Birçok nedenlerle pek çok araştırmacı ve politika yapımcılar, bütçe açıklarını ve borç problemlerini incelemek için çaba sarf etmekte ve bunları kontrol altına almak için çözümler önermektedirler.

1.1.1. Bütçe Açığının Alternatif Tanımları

Literatürde farklı amaçlara hizmet eden ve her biri bazı avantaj ve dezavantajlara sahip bütçe açığı ölçüm yöntemleri mevcuttur. Bu farklı ölçüm yöntemlerinin hangisinin kullanılacağı öncelikle karar alıcı mekanizmanın bütçe açığı ölçümünden ne beklediğine bağlıdır. Bütçe açıklarının tam ve doğru bir şekilde ölçülmesi, hem bütçe açıkları ile ilgili sağlıklı bilgi edinilmesine hem de bunlarla ilgili sağlıklı makro ekonomik politikalar izlenmesine yardımcı olmaktadır.

Bütçe açığı kavramının tanımlanmasında kullanılan çeşitli yöntemleri, geleneksel açık, cari açık-sermaye açığı, birincil açık, işlemsel açık, yurtiçi açık-yurtdışı açık, nakit açık-tahakkuk açığı, nominal bütçe açığı-reel bütçe açığı, yapısal açık-

¹⁰ İhsan Günaydın, “ Vergi Harcama Tartışması : Türkiye Örneği “, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 5 (2) 2004, s. 164.

dönemsel (konjonktürel) açık ve konsolide bütçe açığı olmak üzere dokuz grupta toplayabiliriz.

1.1.1.1.Geleneksel Açık (Kamu Kesimi Borçlanma Gereği)

Kamu kesiminin elde ettiğinden daha fazlasını harcadığı açık pozisyon durumu için bütün ülkelerde geçerli klasik bir tanım kullanılmaktadır. Bu da Kamu Kesimi Borçlanma Gereği'dir. Buna göre kamu kesimini oluşturan bütün birimlerin toplam harcamaları ile toplam gelirleri arasındaki fark, Kamu Kesimi Borçlanma Gereği olarak tanımlanır.

Mali açığın standart tanımı, borçlardaki değişim dışarıda tutulduğunda, toplam hükümet gelirleri ile giderleri arasındaki farkı ölçen geleneksel açık (conventional deficit) olarak ifade edilmektedir. Geleneksel açık tamamen nakit bazda ölçüldüğünde “ Kamu Kesimi Net Borçlanma Gereği ” şekline dönüşmektedir. Buna göre nakit dengelerindeki değişimler çok küçükken, net borçlanma sıfıra eşitse veya kamu borcu sabit kalıyorsa bütçenin dengede olduğu söylenebilir. Dolayısıyla bu açık tipi, devletin menkul kıymet ihracını normal gelir kaynağı kabul ederek bütçeyi dengeleyen ve denk bütçeyi zorunlu kılan yasalardaki açık ölçüsünden (konsolide bütçe açığı) daha kısıtlayıcı bir açık ölçüsü olup, açık belirleyici kalemleri açık finanse eden kalemlerden ayırır. Ayrıca bu ölçü, kamu borcundaki veya hükümetin gayri safi yükümlülüklerindeki artışın boyutlarının bilinmesi açısından da önemlidir. Çünkü böyle bir artış, gelecekte borçların ödenmesi konusunda önemli ölçüde fikir verebilmektedir. Öte yandan bu açık kavramı, belli şartlar altında toplam talep üzerindeki bütçe etkisinin yaklaşık bir ölçüsü olarak da kullanılabilir. Dolayısıyla geleneksel açık ölçüsü, bir ülkenin mali durumu ve kamu kesimi kaynak transferlerinin en sağlıklı ölçüleridir. Ancak bu ölçülere ilişkin veriler her zaman mevcut değildir¹¹. Kamu kesimi net borçlanma gereği, genel olarak, denk bütçelerin gerekliliğini vurgulayan kanunlardaki açık ölçüm yönetiminden daha kısıtlayıcıdır ve olağan kamu geliri olarak devlet tahvillerinin satışını içine alarak tipik bir biçimde bütçeyi dengelemektedir (örneğin, kamu harcama ve gelirlerinin

¹¹ Haluk Egeli, “ Mali Açıkların Ölçümüne Yönelik Bazı Gözlemler Ve Bu Konuda Geliştirilmiş Alternatif Açık Ölçüleri ”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 4, Sayı : 2, 2002, s. 30.

sunuluş şekli, açığı belirleyen kalemleri açığı finanse eden kalemlerden ayırt etmektedir)¹².

Geleneksel açık ; Harcamalar – Gelirler şeklinde formüle edilebilir.

Finansman

Burada çizginin altı ile üstünü ayıran iki kriter vardır. Bunlar, devlet borcu kriteri ve maliye politikası kriteridir. Devlet borcu kriterine göre, bütçe açığını etkileyen ve yükümlülüklerde herhangi bir değişme meydana getirmeyen harcamalar çizginin üstüne, yükümlülükleri değiştiren (pozitif veya negatif finansman) harcamalar çizginin altına yazılır. Buna örnek olarak; borç faiz ödemelerinin üst kısma, anapara ödemelerinin ise alt kısma yazılmasını gösterebiliriz¹³. Başka bir deyişle borçların geri ödenmesi söz konusu değilse, bu kalemler üst kısma yazılmalıdır. Bu duruma ekonomik bakımdan verilebilecek anlam ise, talebin uyarılmasındaki farklılıktır. O halde, faiz gelirlerindeki artış toplam talebi etkilediği halde, anapara ödemeleri yeni bir gelir yaratmadığı için toplam talep üzerinde herhangi bir etkiye yol açmamaktadır¹⁴.

Maliye politikası kriterine göre ise, hükümet sadece finansman amacı ile değil maliye politikası amaçlı olarak da borçlanabilir. Bunların geri ödenmesi söz konusu olmayacaksa bu kalemler üst kısma yazılmalıdır. Çünkü geri ödenmeyen kamu borçları Merkez Bankasından kaynaklanan gelirdir (enflasyon vergisi). Hükümetler bu kalemleri aşağı veya yukarı yazmak suretiyle görünürdeki bütçe dengesini değiştirebilirler. Bu nedenle kamu açıklarının ülkelerarası mukayesesinin sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi açısından kullanılan mali açık kavramı, geleneksel açık veya ‘‘Kamu Kesimi Borçlanma Gereği’’ olarak belirtilebilir. Kamu kesiminin fazla verdiği dönemlerde aynı kavram ‘‘ Kamu Kesimi Geri Borç Ödemesi ‘‘ şekline dönüşmektedir¹⁵.

¹² Mario I. Blejer, Adrienne Cheasty, ‘‘ Mali Açık Nasıl Ölçülür ‘‘, Çev: Hüseyin Şen, **Maliye Dergisi**, Sayı : 131, Ağustos – 1999, s. 141.

¹³ İsmail Güneş, ‘‘ Türkiye’de Bütçe Açıkları ve Finansman Yöntemleri ‘‘, s. 1. <http://idari.cu.edu.tr/igunes/butce/yontem.pdf> (Erişim Tarihi: 10.11.2006)

¹⁴ Egeli, a.g.m., s. 30 – 31.

¹⁵ Egeli, a.g.m., s. 31.

Hükümetler bu kalemleri yukarıya ya da aşağıya yazarak görünürdeki bütçe dengesini değiştirebilirler. Bu nedenle kamu açıkları ülkeler arası karşılaştırılabilir. Bu tanım ‘‘ Kamu Kesimi Borçlanma Gereği ‘‘ olarak adlandırılan tanımdır. Bu tanım borç ödemelerini hariç tuttuğu için devletin taze mali kaynak kullanımını gösterir¹⁶.

Geleneksel bütçe açığı, faiz ödemelerini kapsadığı ve enflasyondan önemli ölçüde etkilendiği için anlamlı bir gösterge olarak kabul edilmemektedir. Enflasyon, nominal faiz haddini yükselttiği ve dolayısıyla nominal faiz ödemelerini arttırdığı için geleneksel bütçe açığı genişlemektedir. Bu nedenle istikrar için alınması gerekli mali önlemler konusunda bu kavram sağlıklı bilgi vermemektedir¹⁷.

Türkiye’de Kamu Kesimi Borçlanma Gereği; Merkezi Hükümet, KİT’ler, Yerel Yönetimler, Döner Sermayeli Kuruluşlar, Sosyal Güvenlik Kuruluşları ve Fonlar olmak üzere bu altı birimin açıklarından oluşmaktadır.

1.1.1.2.Cari Açık – Sermaye Açığı Ayrımı

Cari açık, cari harcamalardan cari gelirlerin çıkarılması sonucu elde edilen geleneksel açık olarak tanımlanmaktadır. Cari açık şu şekilde formüle edilebilir:

$$\text{Cari Açık} = \text{Cari Harcamalar} - \text{Cari Gelirler}$$

Cari açık, yatırım harcamaları ile sermaye gelirleri dahil edilmeden hesaplanan geleneksel açıktır (örneğin, aktif satışları). Bu ölçüm şekli, kamu tasarruflarını teşhis etmeye çalışır. Fakat yatırım harcamaları ile cari harcamalar arasındaki ayırım bazen birbirine karıştırıldığından bu ölçüm yöntemi eleştirilmektedir¹⁸.

Cari açık tanımında yatırım harcamaları ile sermaye gelirleri hesaba katılmaz. Yatırım harcamaları gelecekte değer getirileri olan harcamalardır. Dolayısıyla

¹⁶ Güneş, a.g.m, s. 1.

¹⁷ Tülay Evgin, ‘‘ 90’lı Yıllarda Bütçe ve Bütçe Açığının Finansmanı ‘‘, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt: 5, Sayı: 13, 1994, s. 23.

¹⁸ Blejer, Cheasty, a.g.m., 143.

borçlanma ile finanse edilmeleri durumunda, reel borç faizleri reel getiriden düşük ya da eşit olduğu koşulda, bu tür harcamaların kendi kendilerini finanse etmesi beklenir. Ancak, cari bütçenin de açık vermesi kamu maliyesi için ciddi bir sorun olarak görülmelidir.

Sermaye açığı kavramı ise, borçlanma ile finanse edilen yatırım harcamaları reel borç faizlerinin reel getiriden fazla olduğu durum olarak tanımlanmaktadır. Yatırım harcamaları gelecekte reel getirisi olan harcamalar olup, borçlanma ile finanse edildiğinde, reel borç faizlerinin reel getiriden düşük veya eşit olması durumunda bu tür harcamaların kendisini finanse etmektedir¹⁹.

Sermaye açığı yalnızca sermaye harcamaları ile sermaye gelirleri arasındaki sermaye harcamaları lehine oluşan farkı ölçmektedir. Cari harcamalar ile cari gelirler ölçüm dışında tutulmaktadır.

1.1.1.3. Birincil Açık

Bütçe harcamaları içine faiz ödemeleri de dahil edildiği zaman ortaya çıkan bütçe açıkları kamu otoritesinin takdirine bağlı olan açıklar değil, daha önceki bütçe açıkları tarafından belirlenen açıklardır. Bu nedenle bütçe açıklarından faiz ödemeleri çıkartıldıktan sonra kalan “Birincil Açık” hükümetin bütçenin kontrol edebileceği kısmını gösterir. Literatürde faiz dışı açık olarak ifade edilen birincil açık, geleneksel açıktan, daha önceki dönemlerde uygulanan maliye politikalarının sonucu olarak ortaya çıkan borç faiz ödemelerinin çıkarılması sonucu elde edilir.

$$\text{Birincil Açık} = \text{Geleneksel Açık} - \text{Borç Faiz Ödemeleri}$$

¹⁹ Ekrem Erdem, Esra Demircan, “ Türkiye’de Kamu Açıklarının Yapısı Ve Dağılımı ‘’, **Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Dergisi**, Sayı 3, Yıl 1, Temmuz – Ağustos – Eylül 2001, s. 70.

Devlet borçları ile ilgili faiz ödemelerini, önceki yıllara ilişkin mali açıkların büyüklüğü belirlemektedir. Dolayısıyla, bütçe açığı göstergelerinde faiz ödemelerinin hesaba katılması iktidardaki hükümetin politikalarının ekonomi üzerindeki etkilerinin doğrudan belirlenmesine imkan vermez. Bu nedenle birincil açık (örneğin faiz ödemelerinin geleneksel açık ölçümüne dahil edilmesi), özellikle borç batağındaki ülkelerde yaygın olarak kullanılmaktadır. Bunlarla beraber bazı hak kazanımları (işsizlik yardımı gibi) ve kamu kesimi ücret ödemeleri büyük ölçüde önceden belirlenebileceğinden, ölçüm; devlet tedbirlerinin alanını tam olarak belirleyemez²⁰.

Birincil açık, bütçenin hükümetin kontrol edebileceği kısmını göstermektedir. Borç faiz ödemeleri, kamu borç stokuna ve ortalama borç maliyetine, ortalama borç maliyeti ise ortalama borç süresine ve kamu bono ve tahvillerinin faiz oranına bağlıdır. Birincil açık, mali açıklarda sürekliliğin olduğunu göstermekle birlikte, hiçbir ülkede devlet bütçesinin uzun süre birincil açık vermesi mümkün değildir. Çünkü, faiz ödemelerini karşılamak için bütçenin fazlalıkla bağlanması gerekmektedir. Öte yandan, birincil açıklar, alınması gerekli önlemlerin yoğunluğunu azaltıcı etkide de bulunabilir. Ayrıca, finansal açıdan güvenilirliği, başvuru alan ülkedeki kamu harcamaları ve gelirlerini kaydeden muhasebe sisteminin etkinliğine bağlıdır. Buna göre, faiz ödemelerinin etkilerinden arındırılmış bir bütçe açığı hedefleniyorsa, bu takdirde birincil bütçe açığına yönelmek daha uygundur. Ancak, bu şekilde maliye politikalarının etkilerinin sonuçları belirgin bir şekilde ortaya konulabilir²¹.

Birincil açık, IMF ile sürdürülen ekonomik programların uygulanmasında önemli bir performans göstergesi olarak kabul edilmektedir. Yine, kamu kuruluşlarının yıllık performanslarının analitik bir şekilde hedeflenmesi ve ölçülebilmesi için geliştirilen yöntemlerden birisidir. Birincil açıkta esas amaç, kurumsal yapının ilgili döneme ait olarak öngörülen hedefleri ne şekilde yerine getirdiğinin ölçülmesidir. Ancak, bu

²⁰ Blejer, Cheasty, a.g.m., s. 143.

²¹ Egeli, a.g.m., s. 33.

ölçümlerin başarılı olabilmesi için ilgili ülkedeki kamu harcamaları ve kamu gelirlerini kaydeden muhasebe sisteminin de etkin olması gereklidir²².

1.1.1.4. İşlemsel Açık

İşlemsel açık kavramı, işlevsel veya operasyonel açık olarak ta ifade edilmektedir. İşlemsel açık, bütçe açığından faiz ödemelerinin tamamının değil sadece enflasyon nedeni ile aşınmaya uğrayan kısmının çıkarılması sonucu ortaya çıkan açıktır. Başka bir ifadeyle, devlet borç senetlerinin faiz oranları enflasyon düzeyinde ise, borçların amortizasyonu söz konusu olacağı için işlemsel açık meydana gelmeyecektir. Fakat devlet borç senetlerinin faiz oranları enflasyon oranının üzerinde ise, kamudan bireylere veya kuruluşlara reel kaynak transferi oluşacak ve böyle bir durumda kamu açığı daha fazla artacağı için, işlemsel açık meydana gelecektir²³. İşlemsel açık, birincil açık ile faiz ödemelerinin reel toplamına eşittir.

$$\text{İşlemsel Açık} = \text{Birincil Açık} + \text{Reel Faiz Ödemeleri}$$

Enflasyonun yüksek boyutlarda seyrettiği ülkelerde, alacaklılara ödenen faizlerin bir bölümünün enflasyon nedeniyle giderek eriyen toplam borç tutarının tazminine yöneldiği, yani borcun reel değerinin korunmasını sağladığı kabul edilmektedir. Enflasyon karşısında nominal faiz oranlarında enflasyon oranı kadar meydana gelen artış, enflasyonun anapara üzerinde meydana getirdiği aşınmayı ortadan kaldırmaktadır. Ancak nominal faiz oranları enflasyon karşısında daha fazla artış gösteriyorsa, ellerinde borç senetleri bulunanlara doğru reel olarak bir kaynak transferi gerçekleşmiş olmaktadır. Buna göre, enflasyon nedeniyle aşınmayı karşılayan kısım borcun amortizasyonu olarak ifade edilmektedir²⁴.

Borç verenleri fiili enflasyona karşı tazmin eden borç servisi kısmının geleneksel açıktan çıkarılmasıyla bulunan işlemsel açık, mali dengesizliğin tahmin edilmesinde

²² Harun Cansız, “ Türkiye’de Devlet Bütçelerinin Değişen Hedefi : Faiz Dışı Fazla Kavramı ”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi**, C.VIII, S.1, 2006, s. 69.

²³ Haydar Lütfü Ejder, “ Kamu Açıkları İle Enflasyon Arasındaki İlişkinin Analizi ve Değerlendirilmesi ”, **G.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi**, 3/2002, s. 191.

²⁴ Egeli, a.g.m., s. 34.

daha uygun bir ölçüm yöntemi olabilir. Bununla birlikte, bu ölçüm yöntemi ile ilgili bir sorun, faiz ödemelerinin enflasyona göre otomatik olarak değişmesinin garanti edilmemesidir. Çünkü, devlet borçlarının sürdürülebilir düzeyi, bir ülkenin imkan ve istikrar çabalarından bağımsız değildir²⁵.

İşlemsel Açık, amortizasyon ödemelerini dikkate almamakta faiz ödemelerini gelir aktarımı yani talep yaratıcı bir unsur olarak ele almaktadır. Eishner'in ileri sürdüğü bu görüşe göre, amortizasyon ödemeleri bütçe açıkları dışında tutulmakta ve işlemsel açık bütçe açıklarının daha doğru bir ölçüsü olarak kabul edilmektedir. Öte yandan, işlemsel açığın hesaplanmasında kullanılan enflasyon oranının ne derece gerçekçi olduğu da ayrı bir sorun teşkil etmektedir. Çünkü, sadece ödemeler bilançosunu iyileştirmeye değil, aynı zamanda enflasyonun hızını kesmeye yönelik bir istikrar politikası söz konusu olduğunda, bu gösterge anlamını yitirebilmektedir. Öyle ki, çok yüksek enflasyon oranlarında çok düşük işlemsel açıklar ortaya çıkabilmektedir²⁶.

1.1.1.5. Yurtiçi Açık – Yurtdışı Açık

Yurtiçi açık; doğrudan ödemeler dengesini etkileyen unsurları açık tanımına dahil etmeyen sadece geleneksel açığın yurtiçi ekonomik faaliyetlerden doğan unsurlarını dikkate alan açık türüdür.

Yurtiçi açık sadece geleneksel açığın iç ekonomideki muamelelerden doğan unsurlarını dikkate almakta, doğrudan ödemeler dengesini etkileyen unsurlarını ise açık ölçümüne dahil etmemektedir. Bu ölçüm türü, kamu kesiminin yerel ekonomi üzerindeki doğrudan genişletici etkisini teşhis etmeye çalışır. Örneğin dış ödenekler yada petrol ihracından sağlanan gelirle (ki bu, diğer yurtiçi massetme imkanlarını ortadan kaldırmamaktadır) finanse edilen yurtiçi mallara yapılan kamu harcamaları yurtiçi açığı doğurur ve söz konusu harcamalar yurtiçi vergilerle karşılanmışsa yurtiçi bütçe dengesizliği yaratmaksızın toplam talebi daha fazla arttırır²⁷.

²⁵ Blejer, Cheasty, a.g.m., s. 144.

²⁶ Egeli, a.g.m., s. 35.

²⁷ Blejer, Cheasty, a.g.m., s. 143.

Yurtdışı açık ise; bütçenin yalnızca dış dünya ile doğrudan ilişkili olan kalemlerini dikkate alan ve bütçenin ödemeler bilançosu üzerindeki etkisini ölçmekte kullanılan bir bütçe açığı tanımıdır.

Dışa açık bir ekonomide, hükümetin toplam talep üzerindeki etkisini belirleyebilmek için çoğu zaman yurtiçi ve yurtdışı açıklar ayrı olarak hesaplanmaktadır. Bu hesaplamalarda, yurtiçi açık, yurtiçi ekonomiyi doğrudan etkileyen bütçe unsurlarını, yurtdışı açık ise, dış alemle doğrudan bağlantılı bütçe işlemlerini kapsayacak şekilde ölçülür²⁸. Yurtiçi ve yurtdışı açıkların ayrı ayrı olarak hesaplanması özellikle kamu kesiminin ithalat ve dış borç servisi zorunluluklarının büyüklüğüne bağlı olan devalüasyonun sonuçlarının değerlendirilmesiyle doğrudan ilgilidir²⁹.

1.1.1.6.Nakit Açığı – Tahakkuk Açığı

Nakit açığı, mali yıl boyunca yapılan nakdi ödemeler ile fiilen elde edilen kamu gelirleri arasındaki harcamaların lehine olan farktır. Başka bir deyişle, konsolide bütçe gelir-giderleri arasındaki negatif fark olan bütçe açığına müteahhit avanslarının eklenmesi ve bütçe emanetlerinin çıkarılması şeklinde tanımlanabilir. Nakit açığı kavramı, Kamu Kesimi Finansman Gereği (KKFG) olarak ta adlandırılmaktadır.

$$\text{Nakit Açığı (KKFG)} = \text{Bütçe Açığı} - \text{Bütçe Emanetleri} + \text{Müteahhit Avansları}$$

Bütçe emanetleri nakit açığını küçültürken, müteahhit avansları ise nakit açığını büyütmektedir. Müteahhit avansları hak ediş gerçekleşmeden yapılan ödemeler olmaları nedeni ile nakit dengesini bozmakta ve açığı şişirmektedir. Öte yandan, bütçenin harcama kalemleri arasında yer alan bütçe emanetleri, geçici fon etkisi ortaya çıkararak açığın olması gerekenden daha küçük hesaplanmasına neden olmaktadır³⁰. Nakit açığı devlet muhasebesini kapsayan bir açık kavramı olup,

²⁸ Egeli, a.g.m., s. 36-37.

²⁹ Blejer, Cheasty, a.g.m., s. 143.

³⁰ Hüseyin Şen, İsa Sağbaş, **Bütçe Açıkları Teori ve Türkiye Uygulaması** , 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2004, s.13.

yapılan işlemlerde dengeyi sağlamak amacıyla, Merkez Bankasının devreye girerek avans açmasıyla işleyen bir sistemdir.

Tahakkuk açığı ise, kamu kesimi işlemlerinin bir fiil gerçekleşip gerçekleşmediğini dikkate almaksızın mali yıl içinde devletin kullanması gereken gerçek kaynakları tespit etmeye çalışır. Tahakkuk açığı nakit açığından daha kapsamlı bir kavram olup kamu kesimi taahhütleri, sabit sermaye amortismanı, normal muhasebe dönemini aşan nakdi ödemelerdeki gecikmeleri ihtiva etmektedir³¹.

Nakit açığı ile tahakkuk açığı arasındaki fark, normal muhasebe dönemini aşan nakdi ödemelerdeki gecikmeleri de içermektedir. Söz konusu gecikmeler, gecikmiş ödeme yükümlülüklerine yol açmakta ve bu da mali açığın toplam mali üzerinde yaptığı etkinin ölçülmesinde sorun olabilmektedir. Gecikmiş ödeme yükümlülükleri, aynı çelişkili etkiyi üreticiler üzerine konan ölçülmemiş bir vergi olarak ekonomi üzerinden de gösterebilmektedir³².

1.1.1.7. Nominal Bütçe Açığı – Reel Bütçe Açığı

Nominal bütçe açığı, kamu harcamaları ile kamu gelirlerinin nominal değerleri arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır.

$$\text{Nominal Bütçe Açığı} = \text{Nominal Kamu Harcamaları} - \text{Nominal Kamu Gelirleri}$$

Reel açık ise, nominal açıktan faiz oranları etkisi ve fiyat etkisi çıkarılması sonucu elde edilmektedir. Buna göre reel açık, net kamu borçlanmasının gerçek değerinde meydana gelen değişiklikler olarak tanımlanabilmektedir. Ancak reel açık, bir fiyat deflatörüne bölünmüş nominal açıkların tamamını kapsamamaktadır³³.

Bu konuda, başta ABD olmak üzere pek çok ülkede çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Özellikle Robert Eishner ve Paul Pieper tarafından yapılan bir

³¹ Şen, Sağbaş, a.g.e., s. 14.

³² Blejer, Cheasty, s. 142.

³³ Egeli, a.g.m., s. 37.

araştırmada, ABD’de federal bütçe açıklarının reel olarak nasıl belirlendiği üzerinde titizlikle durulmuş ve reel açıkların mali açıkların tespitinde nominal açıklara göre daha gerçekçi bir açık ölçüsü olduğu sonucuna varılmıştır³⁴.

1.1.1.8.Yapısal Açık – Dönemsel (Konjonktürel) Açık

Yapısal açık, ekonominin tam istihdam seviyesinde dengede olması halinde ortaya çıkacak olan bütçe açığının tahmini olarak tanımlanmaktadır. Yapısal açık ekonomik faaliyet düzeyindeki değişmelerin bütçe dengesi üzerinde meydana getirebileceği etkilerin sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Yapısal açık yöntemi, ekonomide nasıl bir daraltıcı ve genişletici maliye politikasının uygulandığı konusunda fikir vermektedir.

Dönemsel (konjonktürel) açık, iktisadi dalgalanmalara bağlı olarak ortaya çıkan bir açık olup, bu dalgalanmaların bütçe açığı üzerindeki etkisini ortaya koymaya çalışmaktadır³⁵.

Yapısal ve dönemsel (konjonktürel) olarak ayarlanmış açık, hükümet gelir ve giderlerinde toplam hasıladaki dönemsel dalgalanmalar nedeniyle ortaya çıkan değişiklikler ile bağımsız politika kararlarından kaynaklanan değişiklikler arasındaki farkı belirlemeyi amaçlamaktadır³⁶.

1.1.1.9. Konsolide Bütçe Açığı

Konsolide bütçe açığı, konsolide bütçe gelirleri ile konsolide bütçe giderleri arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır. Konsolide bütçe açığı aynı zamanda, merkezi hükümet gelirleri ile merkezi hükümet giderleri arasındaki farkı da ölçmektedir.

Konsolide bütçe açığı, cari, yatırım ve transfer harcamalarının toplamından oluşan kamu harcamalarının kamu gelirlerinden fazla olması durumunda ortaya

³⁴ Egeli, a.g.m., s. 37.

³⁵ Şen, Sağbaş, a.g.e., s. 18.

³⁶ Egeli, a.g.m., s. 38.

çıkabildiği gibi, bu harcamalarla birlikte iç ve dış borçların yüksekliği neticesinde oluşan yüksek faiz, enflasyon ve geri ödeme sorunları da konsolide bütçe açığının ortaya çıkmasına yol açan nedenler arasında sayılabilir³⁷.

1.1.2. Bütçe Açıklarının Nedenleri

Bütçe açıklarının pek çok nedeni vardır. Bütçe açıklarının en önemli nedeni, gelirlerin azalması değil, giderlerin gelirlerden daha hızlı bir şekilde artmasıdır.

Devlet tarafından hazırlanan bütçe çeşitli nedenlerle açık verebilir. Bunların en başında geleni, özellikle Türkiye’de, siyasal nedenlerle bütçelerin gerçekçi olarak hazırlanamamasıdır. Bütçe açığının siyasal başarısızlık anlamına gelmesi, harcamaların olduğundan küçük gösterilmesine neden olmaktadır. Sene başında saklanan bütçe açığı, sene sonunda birikimli olarak ortaya çıkar. Böyle bir yaklaşımda vergileri yeterli ölçüde yükseltmek mümkün değildir. Devlet, kamu harcamalarındaki artışın, gelirlerdeki artıştan fazla olmasını önleyememektedir. Bu durumda aradaki farkı kapatmak için borçlanmaya başvurmaktadır³⁸.

Bütçe açıkları, makroekonomik dengeler üzerinde olumsuz sonuçlara yol açan önemli bir ekonomik ve mali sorun durumundadır. Özellikle işsizlik, yüksek enflasyon, iç tasarrufların yetersizliği, kamu harcamalarının disipline edilememesi gibi sorunların fazla yaşandığı gelişmekte olan ülkelerde, bütçe açıklarının olumsuz etkileri daha fazla hissedilmektedir.

1970’li yılların başından itibaren etkisini göstermeye başlayan petrol şoklarının ardından, bütçe açıkları, önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde iktisadi konjonktüre bağlı olarak belirginleşen stagflasyonist eğilimler neticesinde, gelişmiş ülkelerin makroekonomik dengeleri olumsuz yönde etkilenmiş, büyüme hızının düşmesi, artan enflasyon, işsizlik ve kamu borç stoklarının artması gibi

³⁷ Erdem, Demircan, a.g.m., s. 78.

³⁸ “ Kamu Borçları ”, s. 1. [Yazar yok]

<http://w3.balikesir.edu.tr/~akolbasi/19.yyOsmanlımaliyesi.doc> (Erişim Tarihi: 21.11.2006)

faktörlerin etkisiyle, kamu finansman açıklarındaki gelişmeye paralel olarak bütçe açıklarında da belirgin artışlar kaydedilmiştir³⁹.

Büyük olağanüstü doğal felaketler ve savunma harcamaları, bütçe açıklarını ortaya çıkarmakta ya da büyütmektedir. Savunma harcamalarının ulaştığı boyutlar, bu konuda birçok ülkeyi zor durumda bırakmaktadır. Ülkelerin böyle durumlar için ayırdıkları fonlar yeterli olmadığında borçlanmaya başvurumaktadırlar.

Aşırı ve savurgan harcamalar, yolsuzluklar ve kamu harcamaları ile ilgili yeterli denetimin ve özenin bulunmaması da, bütçe açıklarının oluşmasının nedenlerinden biridir.

Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin (KIT) zarar etmesi de, bütçe açıklarının en önemli nedenlerinden birisi olarak gösterilmektedir. Ayrıca, bütçe açıklarındaki giderlerdeki artışın en önemli nedeni, transfer harcamaları içinde yer alan borç faizleridir. Devlet, bütçe açıklarını finanse etmek için borçlanma yoluna gider. Ancak aldığı borcu zamanında tekrar geriye faiziyle birlikte ödemesi gerekmektedir. Ayrıca, eski borçlarda alınan yeni borçlarla ödenmektedir. Bu durumda her defasında borcun faizi, borçla ödendiğinden anaparaya katılmaktadır ve bütçe açıkları daha da artmaktadır⁴⁰.

Son yıllarda literatürde, genel olarak bütçe açıklarının makroekonomik etkileri, açıkların sürdürülebilirliği üzerinde tartışmalar yapılmaktadır. Büyük bütçe açıklarının olduğu ekonomilerde iç ve dış borç sorunu kaçınılmaz olmakta, yüksek enflasyon sarmalı ile birlikte kriz yaşanmaktadır⁴¹.

Bütçe açıkları, gelişmiş ülkelerde ve gelişmekte olan ülkelerde farklı ekonomik etkilere sahip olmasına rağmen, gelişmiş ülkelerde de bir ekonomik sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütçe açıklarının nedenleri incelendiğinde, gelişmiş ülkeler

³⁹ Haluk Egeli, ‘‘ Gelişmiş Ülkelerde Bütçe Açıkları ’’, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 2, Sayı: 4, 2000, s. 63.

⁴⁰ Kemal Yıldırım, **Makroekonomi**, Seçkin Yayıncılık, Eskişehir 2001, s. 376.

⁴¹ Çiğdem İzgi Koğar, ‘‘ Denk Bütçe Teorisi Ve Uygulanabilirliği Üzerine Bir Not ’’, **Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü Tartışma Tebliği** No: 9630, Ekim 1996, s. 306.

ve gelişmekte olan ÷lkeler arasında önemli farklılıklar olduğu gör÷lmektedir⁴². Bu farklılıklar nedeniyle bütçe açıklarının nedenlerinin, gelişmiş ÷lkelerdeki ve gelişmekte olan ÷lkelerdeki bütçe açıklarının nedenleri şeklinde ayrı ayrı incelenmesine sebep olmaktadır.

1.1.2.1. Gelişmiş ÷lkelerde Bütçe Açıklarının Nedenleri

1929 Ekonomik Buhranı'na kadar birçok ÷lkede hakim olan klasik iktisat teorisinin bütçe anlayışı, gelişmiş ÷lkelerde uygulama alanı bulmuştur. Bu dönemde devletin mümkün olduğu kadar asli fonksiyonlarına yönelmesi, bütçe açığı sorununun gündeme gelmesini engellemiştir. Tarafsız harcama ve tarafsız vergi anlayışının hakim olması, bütçe denkliğinin sağlanmasında etkili olmuştur. Fakat, bir süre sonra tüm dünyada gör÷len deflasyonist eğilimler bütçe açıklarını haklı çıkarır hale gelmiş ve 1929 Ekonomik Buhranı ile ortaya çıkan talep yetersizliğinin devletin müdahalesi ve onun gerektirdiği bütçe açıklarıyla giderilmesi gereği ileri sür÷lmüştür. J. Maynars Keynes'in Genel Teorisi, buhranın önlenmesinde bir çıkış yolu olarak benimsenmiş ve gelişmiş ÷lkelerde uygulama alanı bulmuştur. Bütçe açıkları, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gittikçe farklı bir boyut kazanmıştır⁴³.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişmiş ÷lkelerde gözlenen çok güçlü ekonomik büyümenin ilk uzun döneminde yıllara ve ÷lkelere göre değişen, fakat nispeten zayıf ve çok defa enflasyonist etkiye yol açmayacak şekilde, bilhassa tatmin edici bir tasarruf oranı sayesinde kolayca kapatılan bütçe açıkları ortaya çıkmıştı. 1970'li yılların ortalarından itibaren ise, bütçe açıklarındaki hızlı artışla birlikte kuvvetli bir enflasyon, düşük bir büyüme, artan işsizlik ve kamu borçlanmasında yükselişe karşılaşılmıştır⁴⁴.

Birçok OECD ÷lkesinde, İkinci Petrol Krizinden sonra hükümetlerin uyguladıkları yayılmacı mali politikaların bir sonucu olarak büyük bütçe açıkları gör÷lmüştür. Bu durum kamu tasarruflarında önemli bir düşüş ortaya çıkarmıştır.

⁴² şen, Sağbaş, a.g.e., s. 23.

⁴³ Ahmet Özen, 'Gelişmiş ve Gelişmekte Olan ÷lkelerde Bütçe Açığının Gelişimi', **Maliye Dergisi**, Sayı 141, 2002, s. 21-22.

⁴⁴ Özen, a.g.m., s. 22.

Bununla birlikte, Ricardo'nun Denklik Hipotezinin aksine, kamu tasarruflarındaki bozulma, özel tasarruflardaki bir eşitlik artışı tarafından dengelenememiştir. Kamu tasarruflarındaki değişimler, ulusal tasarruflardaki aynı büyüklükteki değişikliklere bağlıdır. Kamu tasarruflarındaki bozulma, bütçe açıklarının arkasındaki ana nedendir⁴⁵.

Sanayileşmiş ülkelerin son otuz yıldır karşılaştıkları temel makroekonomik sorunların başında hiç kuşkusuz kamu kesimi finansman açıkları gelmektedir. Üst üste gelen petrol şoklarının ortaya çıkardığı yapısal sorunların yanı sıra, gelişmekte olan ülkelerin sanayileşme hamleleri ile birlikte ön plana çıkan dışa açık büyüme stratejileri ve giderek dünya ekonomisiyle bütünleşme çabaları ve son olarak 1987 yılı sonlarında dünya borsalarında ortaya çıkan krizin döviz kurları ve para akımları üzerine olumsuz yansımaları, az gelişmiş ülkeler kadar gelişmiş ülkeleri de ekonomik sarsıntıya uğratmış ve bütçe açıklarının boyutlarının genişlemesine neden olmuştur⁴⁶.

Gelişmiş ülkelerde dış borçlanmanın aşırı boyutlarda olmaması, dış borç geri ödemelerinin bütçeye yük oluşturmasını engellemektedir. Gelişmiş ülkelerde, dış ticaret dengesinin genelde pozitif olması yani ihracat gelirlerindeki artışlar, döviz rezervlerinin yeterli bir büyüklüğe ulaşması, sermaye birikiminin yüksekliği, enflasyon oranlarının düşüklüğü gibi faktörler nedeniyle bütçe açıkları, makroekonomik dengeler üzerinde pek fazla olumsuz sonuçlara yol açmamaktadır. Gelişmiş ülkeler bütçe açıklarını kontrol etmede iç ve dış kaynakları daha rahat harekete geçirip, bu açıkların ekonomik ve mali dengeler üzerindeki olumsuz etkilerini kontrol edebilme gücüne sahiptirler⁴⁷.

1.1.2.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açıklarının Nedenleri

Bütçe açıkları, gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelere nazaran daha önemli ve sonuçları daha ağır bir biçimde kendini hissettirmektedir. Gelişmiş ülkelerde yüksek kronik enflasyon, ödemeler dengesinin açık vermesi, kişi başına düşen milli

⁴⁵ Özen, a.g.m., s. 29.

⁴⁶ Egeli, "Gelişmiş Ülkelerde Bütçe Açıkları", s. 63.

⁴⁷ Haluk Egeli, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açıkları", 2002, http://www.canaktan.org/ekonomi/kamu_maliyesi/maliye-genel/diger-yazilar/egeli-gelismekte-olan-bütce.pdf s.2. (Erişim Tarihi: 11.11.2006)

gelir seviyesinin düşüklüğü, kamu harcamalarındaki artışa karşılık yeterli kamu gelirlerinin olmaması gibi etkenler nedeniyle bütçe açıkları giderek artmakta ve makroekonomik dengeleri olumsuz yönde etkilemektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde makroekonomik dengesizliğin en önemli göstergelerinden birini kamu kesimi açıkları oluşturmaktadır. Geniş bütçe açıkları aynı zamanda enflasyonist para politikasının da önemli bir aracı durumundadır. Hükümetler enflasyonu önemli bir politik tercih olarak kabul etmekle birlikte, izlenen amaçlar parasal büyümeye, bu büyüme de sonuç olarak enflasyonist baskıların artmasına neden olurlar. Nitekim yüksek istihdam ve düşük vergilerle daha yüksek kamu harcamalarını gerçekleştirmek mümkün olmamaktadır. Kamu harcamalarının hızlı büyümenin bir aracı olarak kullanılması ve kamu harcamalarının gerek kamu istihdam politikaları ve gerekse kamu finansman açıklarının büyümesinden kaynaklanan artışı, kamu borçlarının da aşırı büyümesiyle sonuçlanmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde kamu harcamaları arttığında vergilerin arttırılması ekonomik ve politik baskılar nedeniyle pek mümkün değildir. Bütçe açıklarını finanse etmenin yolu para basmaktır. Bu durum daha çok başta Latin Amerika ülkeleri olmak üzere diğer gelişmekte olan ülkelerde de göze çarpmaktadır⁴⁸.

Birçok ülkede mevcut enflasyonist baskının kendisinin de bu ülkelerdeki bütçe açığını daha da büyütme eğiliminde olduğu ifade edilmektedir. Bunun nedeni fiyat artışlarına bağlı olarak nominal kamu harcamalarının artmasına karşın, kamu gelirlerinin bunun gerisinde kalmasıdır. Bu durumda artan bütçe açıklarının, ek parasal finansmanı gerektireceği ve böylece enflasyonist baskıyı arttıracığı açıktır. Bu bütçe açığı, bir ülkedeki enflasyonist döngüyü kendi besler hale getirmektedir⁴⁹.

İktisadi gelişme düzeyi düşük olan ülkelerde bütçe açıkları, yüksek harcama baskısı, vergi gelirlerindeki yetersizlik ve özel tasarrufların düşüklüğü biçiminde üç nedene bağlanmaktadır. Personel giderleri gibi her yıl tekrarlanan cari harcamalarda kısıntıya gitmek mümkün değildir ve bu harcamalar enflasyon, ücret baskısı ve

⁴⁸ Mustafa Sakal, ‘‘ Gelişmekte Olan Ülkelerde Mali Disiplin Arayışı Ve Borçlanma Sorunu ’’, Celal Bayar Üniversitesi İİBF, **Yönetim ve Ekonomi**, Yıl: 2002, Cilt 9, Sayı 1-2, s. 212.

⁴⁹ Özen, a.g.m., s. 34.

kalkınma planı gerekleri gibi birtakım etkenlere bağılı olarak sürekli büyümektedir. Gelişmekte olan ülkelerde daha fazla harcamada bulunma konusundaki politik baskıların açık finansmanın enflasyonist maliyeti karşısında daha ağır bastığı görülmektedir. Aynı şekilde devlet gelirlerindeki yetersizlikte bütçe açıklarında önemli bir etken olmaktadır. Gerçekten de, gelirleri hızla artan ülkeler, geliri yavaş artan ülkelere göre açıkların finansmanına daha az ihtiyaç duyacaktır. Öte yandan, gelişmekte olan ülkelerde özel tasarrufların düşüklüğü, bütçe açıklarının borçlanmayla finansman maliyetini yükselterek borç-faiz sarmalına ve ikincil açıkların büyümesine yol açmaktadır. Gelir düzeyi düşük olan ülkelerde devletler, harcamaları kısmanın güçlükleri karşısında, özel tasarrufları arttırmaya ve vergi gelirlerindeki yetersizliği ortadan kaldırmaya yönelik çalışmalarda bulunmaktadır⁵⁰.

Gelişmekte olan ülkeler başka bir çıkar yol olmadığı zaman vergi artırımına gitmeden borçlanmaya yada para basımına başvurumaktadırlar. Borçlanma iç yada dış borçlanma şeklinde olmaktadır. Bir ülke, dış borçlanmaya, bütçe açıklarını kapatmak için değil, ödemeler bilançosu açıklarını karşılamak için başvurur. Dış borçlanma faizi iç borçlanma faizinden daha düşüktür. Eğer ülke, borçlanma yolu ile elde ettiği dış kaynakları marjinal getirisi yüksek projelerin finansmanında kullanabilirse, en az borçlanma faiz haddinin üstünde nemalandırılabilirse dış borçlanma ülkenin büyümesine olumlu katkı yapar. Dış borçlar alındığı ve geri ödendiği dönemlerde basit bir transfer işlemi değil, ülke ile dış alem arasında gerçek kaynak aktarımı oluşturan bir işlemdir⁵¹.

1.1.2.3. Türkiye’de Bütçe Açıklarının Nedenleri

Türkiye’de bütçe açıkları uzun yıllardan beri süregelmiştir ve ekonomik sorunların temelini oluşturmaktadır. Bütçe açığı sonucu borçlanma ihtiyacı ve bunun hızlı bir şekilde artması ciddi ekonomik sorunlara neden olmaktadır. Dolayısıyla bütçe açıkları, Türkiye’de üzerinde önemle durulması gereken bir konudur.

⁵⁰ Egeli, ‘‘ Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açıkları ‘’, s. 4.

⁵¹ Hüseyin Şahin, **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi-Bugünkü Durumu**, Gözden Geçirilmiş, Genişletilmiş 7. Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa,2002, s. 502-503.

Ülkemizde bütçe açıkları son yıllarda kamu harcamalarındaki sürekli artışlar karşısında gelir kaynaklarının yeterli büyüklüğe ulaşamamasının yanı sıra etkin kullanılmamasından dolayı önemli ölçüde artarak gerek bütçe gerekse kamu finansman dengeleri üzerinde yük olmaya başlamıştır. Esasen Türkiye de diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, yapısal faktörlerin iktisadi konjoktüre bağlı olarak ekonominin iç dinamiklerini bozması karşısında, mali dengesizlik sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır.

Bütçe açığı, kaynak yetersizliği veya kamu harcamalarının gelirlerden fazla olması hallerinde ortaya çıkması durumunda bu açığın sağlam ve güvenilir finansman kaynaklarından karşılanması gereklidir. Mali açığın giderilmesinde hangi finansman biçimine ağırlık verileceği, her bir finansman kaynağının alternatif kullanım maliyetine göre belirlenecektir. Bütçe açığını gidermek amacıyla vergilerde yapılacak bir artış, belli ölçülerde enflasyonist olabilir.

Türkiye'de bütçeler genellikle açık vermektedir. Türkiye'de bütçe açıklarının nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1- Devletin Yapısı ve Faaliyet Alanının Genişlemesi : Ekonomik ve sosyal faaliyetlerdeki gelişmelere bağlı olarak bir ekonomide devletin faaliyet alanı sürekli genişlemektedir. Kamu maliyesi teorisinde bu olguya Wagner Kanunu denmektedir. Adolphe Wagner'e göre, kamu harcamaları artışının nedeni, toplumsal gelişme ihtiyacıdır. Toplumdaki önlenmesi mümkün olmayan sosyal gelişme arzusu kamu harcamaları artışını zorunlu kılmaktadır. Toplum zamanla daha çeşitli, daha çok ve daha kaliteli kamu hizmeti istemektedir. Devlet, kamu hizmetlerine yönelik artan talebe cevap verebilmek için daha çok harcama yapmak zorunda kalmaktadır⁵².

2- Kamu Harcamalarının Kamu Gelirlerinden Daha Yüksek Biçimde Artması :

Kamu açıklarında büyümenin temel nedeni, kamu harcamalarının kamu gelirlerinden daha yüksek oranda artmasıdır. Kamu gelirlerinin kamu harcamalarının artış hızına yetişmemesi kamu açıklarının büyümesine neden olmuştur. Kamu harcamalarındaki

⁵² Osman Demir, ‘‘ Türkiye’de Kamu Açıkları ve Artış Sebepleri ‘‘, **D.E.U.İ.İ.B.F.Dergisi**, Cilt: 16, Sayı: 2, Yıl: 2001, s. 21.

büyümenin temel nedeni ise ücret ve maaş ödemelerindeki hızlı artışlar ile iç ve dış borç faizi ödemeleridir.

3- Mali Disiplinsizlik : Mali disiplin kavramı, kamu gelirleri ve kamu giderlerinin birbirine denk olmasını ifade etmektedir. Burada kastedilen sadece konsolide (Genel) bütçe denklığı değildir. Bütçe gelir ve giderlerinin birbirine denk olması dışında sosyal güvenlik kuruluşları, yerel yönetimler, fonlar, döner sermaye ve KİT'lerin bütçelerini de içine alan tüm kamu gelir ve giderlerinin denklığıdır. Dolayısıyla mali disiplinsizlik, kamu gelirlerinin, kamu harcamalarına eşit olamamasıdır⁵³.

Ülkemizde kamu maliyesinde yaşanan temel sorunlar; kısaca kamu kesimi borçlanma gereğinin yüksekliği, kamu harcamaları ve kamu gelirleri cephesinde yaşanan disiplinsizlik, 1970'li yıllardan beri yaşanan kronik enflasyon ve bütçe açıkları, sosyal güvenlik kuruluşları ve KİT'lerin bütçe üzerindeki ağır yükü, özellikle 1990 yılından sonra iç borç stokunda yaşanan artışlar olarak özetlenebilir. Sonuç olarak, kamu maliyesinde yaşanan sorunların temelinde mali disiplinsizlik yatmaktadır⁵⁴.

4- Kamu Bürokrasisi : Demokrasilerde, bütçeler üzerindeki temel kararları, seçilen politikacılar verir. Fakat bu kararlar, atanmış bürokratlar tarafından uygulanır. Bürokratlar da bir fayda maksimizasyonu içerisindedirler ve karşı karşıya oldukları sınırlamalar dahilinde, kendileri için en iyi avantajı korumaya çalışırlar. Onlara konulan sınırlar içinde, bürokratlar kamu harcamalarını genişletmeye çalışacaklardır. Kariyerlerinde ilerleme, kamu harcamalarının büyüklüğüne bağlıdır ve bu durum, devlet bürokrasisini cezp eder. Dolayısıyla Türkiye'de de kamu bürokrasisi kamu harcamalarını arttırıcı etkilere yol açmaktadır⁵⁵.

5- Kayıt Dışı Ekonomi : Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin kapsamının çok geniş olması, kapsamlı bir tanımın yapılmasını güçleştirmektedir. Kesin ve genel kabul

⁵³ Dilek Dileyici, Özlem Özkıvrak, “ Yeni Yüzyılda Mali ve Parasal Politikalarda Yeniden Yapılanma ”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, s. 5. 2000. <http://www.sbe.deu.edu.tr/Yayinlar/dergi/dergi05/ozkivrak.htm> (Erişim Tarihi: 18.12.2006)

⁵⁴ Dileyici, Özkıvrak, , “ Yeni Yüzyılda Mali ve Parasal Politikalarda Yeniden Yapılanma ” , s. 4.

⁵⁵ Ferit Yüzer, “ Türkiye’de Bütçe Açıkları (1970-2005) ”. http://www.akademiktisat.net/makaleler/tr_butceaciklari_fyuzer.htm (Erişim Tarihi : 25.12.2006)

görmüş tek bir tanımdan söz etmek zordur. Fakat, kayıt dışı ekonomiyi, ‘‘ kayıtlarda gözükmeyen, ölçülemeyen, vergilendiril(e)meyen, yasal yada yasadışı gelir yaratıcı ekonomik faaliyetler ‘‘ şeklinde tanımlayabiliriz⁵⁶.

Kayıt dışı işlemler nedeniyle ödenmeyen vergiler, bütçe açığına yol açmaktadır. Açığı kapatabilmek için ise devlet ya enflasyonu göze alarak para basmak (emisyon) ya da borçlanmaya gitmek zorunda kalmaktadır. Artan borçlanma talebi (iç yada dış) ise faiz oranlarının yükselmesine ve borç yükünün giderek sürdürülemez hale gelmesine yol açmaktadır. Bu durum aynı zamanda, vergi yükümlülerinin vergi yükünü dürüst yükümlüler aleyhine çevirerek vergi eşitsizliğine yol açmaktadır⁵⁷.

6- Savurganlık ve Yolsuzluklar : Savurganlık; olması gerekenden çok harcama veya fırsat maliyeti kendisini aşan harcama olarak tanımlanabilir. Savurganlığın sebepleri; başkasının kazancını harcama, kolay kazanma, moda uyma, gösteriş, yararsız adetler ve eğitimsizlik olabilir. Kamu kesiminde çalışanların kamu kaynaklarını kullanıyor olmaları ve başarıya yönelik teşviklerin zayıflığı, kamu çalışanlarını savurganlığa ve verimsizliğe itmektir⁵⁸.

Yolsuzluk; rüşvet, haraç, zimmet, iltimas (nepotizm dahil), irtikap, ihtilas, kaçakçılık, görev ve yetki suiistimali gibi yasa dışı ve ahlak dışı sayılabilecek, haksız rekabet yaratarak haksız kazançta yol açan tüm işlem ve eylemleri içerir. Yolsuzluğun sebepleri; merkeziyetçi yönetim, hantal bürokrasi, kötü kanunlar, ahlaki yozlaşma ve yoksulluk olabilir⁵⁹.

Kamu kesiminde sokak lambaları bazen erken açılıp, geç söndürülmekte, lüks otomobiller satın alınmakta, lüks bürolar döşenmekte, gösterişli binalar yapılmakta, tatil beldeleri kurulmakta, aşırı istihdama gidilmekte, bazı yıllarda satın alınan tonlarca tütün ve çay imha edilmektedir. Partiler arasındaki iktidar olma yarışı, kamu olanaklarını ele geçirme, seçim kampanyaları da hesapsız vaatler yarışına

⁵⁶ Nihat Işık, Mustafa Acar, ‘‘ Kayıt Dışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yarar ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme ‘‘, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 21, Temmuz-Aralık 2003, s. 119.

⁵⁷ Işık, Acar, a.g.m., s. 130.

⁵⁸ Demir, a.g.m., s. 17.

⁵⁹ Demir, a.g.m., s. 18.

dönüşmekte, kamusal kaynak kullanımında rasyonellikten uzaklaşmaktadır. Kamusal teşviklerin amacına uygun kullanılıp kullanılmadığı yeterince denetlenememektedir. Kamu açıklarının yüksek faizli kısa vadeli borçlanmayla finansmanı yüzünden açıklar daha çok artmakta ve devlet yatırım yapamaz hale gelmektedir. Artan faiz oranları bir andan reel yatırımı azaltmakta (crowding-out), bankaları ve girişimcileri devletin finansörü haline getirmektedir⁶⁰.

Kamu harcamaları kamunun normal gelirleri ile sınırlı değildir. Bu yüzden bütçe açıkları ortaya çıkar. Ülkemizde bütçe açıklarını iktisatçılar genellikle yüksek büyüme hızına ve / veya vergi sistemimizin yetersizliğine bağlamaktadırlar. Aslında Türkiye’de bütçe açığını doğuran nedenler olarak⁶¹;

- 1-Kamusal hizmetlere olan talep
- 2-Hızlı nüfus artışı
- 3-Tasarrufları yüksek tutulan büyüme hızını finansmandan yetersiz kalışını
- 4-Mali disiplinin bulunmayışı
- 5-Kamu kesiminin büyüklüğünü , aşırı istihdam ve sübvansiyonları
- 6-KİT’lerin politize oluşunu gösterebiliriz.

Bunun yanında özellikle 1980’lerde başlatılan ve kısmen bitirilen alt yapı yatırımları kamu kesimi açıklarında önemli bir rol oynamıştır. Yine 1990 – 1991 yıllarında yaşanan Körfez krizi de kamu açıklarının artışındaki dış etkenlerden biri olarak sayılabilir. Ayrıca terör olaylarını önlemeye yönelik harcamalarında payı küçümsenmemelidir. Ancak bütün bu sebeplerin varlığı ; iradi bir maliye politikası sonucunda olan bütçe açığını bir sosyal tercih sonucu ortaya çıkarttığını unutturmamalıdır⁶².

1.1.3. Bütçe Açıklarının Finansman Yöntemleri

Bütçe finansman ihtiyacı, bütçe nakit dengesi ile bütçe dengesi arasında ortaya çıkacak açık durumuna göre belirlenmektedir. Hazinesin finanse etmek zorunda

⁶⁰ Demir, a.g.m., s. 18.

⁶¹ Güneş, a.g.m., s. 2.

⁶² Güneş, a.g.m., s. 2-3.

olduğu miktar, bu finansman ihtiyacıdır. Bütçe açıklarının azaltılması genellikle kamu gelirlerinin daha doğru bir ifadeyle vergi gelirlerinin yetersizliği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Kamu giderleri ise, ikincil önemde bir konu olmuştur. Sorun sadece kamu vergi gelirlerinin yetersizliği olarak algılanınca, kamu açıklarının azaltılmasında harcamalar yönü pek önemsenmemiş, enflasyonist yada (en azından kısa vadede) enflasyonist olmayan yöntemlerle kamu kesimi ne kadar daha fazla harcanabilir gelir elde ediyorsa, harcamaları da o ölçüde artış göstermiştir⁶³.

Bütçe açıklarının finansmanında şu yöntemler kullanılmaktadır.

- 1- Merkez Bankası kaynakları,
- 2- Borçlanma (İç ve Dış Borçlanma)
- 3- Diğer Gelir Kaynakları

Bu yöntemlerden Merkez Bankası Kaynakları, emisyon hacminin arttırılması şeklinde gerçekleşir. Para basma yetkisi, hemen tüm ülkelerde Merkez Bankasına devredildiği için, kamu kesiminin bu kaynaktan faydalanması da artık borçlanma (avans) şeklinde olmaktadır. Ancak Merkez Bankası Kaynaklarının genellikle faizsiz olması, çoğunlukla da karşılıksız gerçekleşebilmesi, bu kaynağı iç borçlardan ayıran özelliklerdir. Diğer bir yöntem olan borçlanmadan iç borçlanma, kamu kesiminin tahvil ve bono gibi araçlarla iç piyasadan borçlanmasıdır. Dış borçlanma ise, gerekli kaynakların dış alemden belli bir faiz karşılığı elde edilmesidir. Bu üç fonun yanı sıra, ülkemizde başka bir fondan da bahsetmek mümkündür. 1989 sonrası sermaye hareketlerine serbestlik getirilmesi ve TL'nin konvertibil olması ile gündeme gelen bu çok riskli fon “sıcak para” olarak adlandırılmaktadır⁶⁴. Şimdi bu finansman yöntemlerini açıklayalım:

1.1.3.1.Merkez Bankası Kaynakları

Bugün gelişmekte olan ülkelerin temel sorunlarından biri bütçe açıklarıdır. Gelişmekte olan ülkelerde gelir düzeyinin düşük olması neticesinde vergilerin

⁶³ Metin Meriç, ‘‘ Borçlanmanın Konsolide Bütçe Kaynak Yapısı Üzerindeki Etkisi ‘’, <http://www.marmara.edu.tr/maliyesempozyumu/tebligler> , s. 10. (Erişim Tarihi: 10.12.2006)

⁶⁴ Güneş, a.g.m., s. 3.

artırılması veya kamu harcamalarının kısılması tepki uyandırdığından, bütçe açıklarının finansmanında önemli ölçüde Merkez Bankası kaynaklarına başvurulmaktadır⁶⁵.

Bir ülkedeki mali sistem, kredi ekonomisi ve mali piyasalardan oluşur. Kredi ekonomisinde Merkez Bankası kaynakları kullanılırken, mali piyasalar sisteminde çeşitli mali kurumlardan kaynak temini mümkündür. Bir ülkede mali piyasalar yeterince gelişmemiş ise, kaynakların temini zorunlu olarak kredi ekonomisi, yani Merkez Bankası kaynaklarından gerçekleşecektir. Böyle bir yapı; Merkez Bankasının özerkliğine gölge düşürmekte ve siyasi iktidara bağımlı olduğunu göstermektedir⁶⁶.

Bütçe açıklarındaki artışın parasal genişleme sorununu beraberinde getirdiği konusunda yaygın bir görüş birliği vardır. Bu konuda yapılan çalışmalarda ortak nokta, bütçe açıklarının para basılarak finanse edilmesi durumunda enflasyonist eğilimlerin hızlanacağı saptamasıdır⁶⁷. Şüphesiz enflasyonun tek nedeni, para arzındaki artışlar değildir. Fakat bugüne kadar yapılan çalışmalar enflasyonun temel nedeninin para arzının üretim artışından daha fazla bir şekilde arttırılması olduğunu doğrulamaktadır⁶⁸.

Gelişmekte olan ülkelerde sürekli artan kamu harcamaları ve yetersiz kamusal gelirler nedeniyle ortaya çıkan kamu açıkları finansman gereği, bu ülkeleri yoğun bir şekilde Merkez Bankası kaynaklarına başvurmak zorunda bırakmaktadır. Çünkü gelişmekte olan ülkeler etkin bir şekilde işleyen sermaye piyasalarından mahrum oldukları gibi, yeterli dış borçlanma imkanlarına da sahip değildirler. Bu durum para arzı üzerinde artış yönünde baskı meydana getirmekte ve kaçınılmaz bir şekilde enflasyon sorununa neden olmaktadır⁶⁹.

Bütçe açıkları eğer özel kesimden borçlanılarak finanse ediliyorsa bu durum parasal büyümeye neden olmamaktadır. Ancak, uzun süre devam eden açıklar

⁶⁵ Dileyici, Özkıvrak, ‘‘ Yeni Yüzyılda Mali ve Parasal Politikalarda Yeniden Yapılanma ‘‘, s. 12.

⁶⁶ Güneş, a.g.m., s. 3.

⁶⁷ Osman Z. Orhan, Seyfettin Erdoğan, **Para Politikası**, Avcı Ofset, İstanbul,2005, s. 234.

⁶⁸ Dilek Dileyici, Özlem Özkıvrak, ‘‘ Bütçe Anlayışındaki Değişim Süreci: Denk Bütçe İlkesinin Erozyonu ve Açık Bütçe Politikası ‘‘, **Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Dergisi**, Sayı: 3, Yıl: 1, Temmuz-Ağustos-Eylül 2001, s. 113.

⁶⁹ Orhan, Erdoğan, a.g.e., s. 234.

gittikçe artan bir borç stoku oluşturmaktadır. Böylece, anapara ve faiz ödemelerini vergilerle veya daha fazla borçlanmayla finanse etmek güçleşmektedir. Bu durumda, belirli bir noktadan sonra kamu kesiminde ödemeleri karşılamak için emisyon artışı kaçınılmaz olmaktadır. Eğer para arzındaki artış hızı nominal milli gelir artış hızından daha hızlı ise, aşırı parasal finansman aşırı toplam talep ile sonuçlanır ki bu da bir çok piyasa da enflasyonist baskı yaratacak ve nihai mallar ve portföy fiyatlarında artışlar yaşanacaktır. Dolayısıyla bütçe açığının parasallaşması para arzının büyümesine katkıda bulunarak nominal milli gelire göre daha hızlı artmasına ve sonuçta enflasyona neden olacaktır⁷⁰.

Monetizasyon, bütçe açıklarının finansmanı amacıyla kamu borç kağıtlarının Merkez Bankasınca satın alınması anlamına gelmektedir. Zaman zaman iç borçtan kurtulma çaresi olarak sunulan monetizasyon, para basılarak iç borçların ödenmesidir. Genellikle monetizasyon denilince basılan parayla iç borçların tamamının bir seferde ödenmesi kastedilir.

Monetizasyonun bir zorunluluk haline gelmesi, öncelikle ülkelerin kamu mali sistemlerinin zayıflığının bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Birçok gelişmekte olan ülkede kayıt dışı ekonominin büyüklüğü, vergi tabanının genişletilememesi, vergi toplama maliyetinin yüksekliği, etkin olmayan vergi idaresi, mevcut kaynaklar üzerindeki vergi yükünün yüksekliği gibi unsurlar kamu gelirlerinin harcamaları karşılamada yetersiz kalmasına neden olmaktadır. Bir taraftan sürekli düşük seyreden kamu gelirleri, diğer taraftan önlenemeyen kamu harcamaları, bütçe açıklarının her geçen gün büyümesine ve kronik hal almasına neden olmaktadır. Buna bir de gelişmemiş sermaye piyasası ve düşük özel tasarruf ile yetersiz dış finansman eklenince, bütçe açıklarının kısmen yada tamamen monetizasyonla karşılanması ister istemez olağan bir hal almaktadır⁷¹

⁷⁰ C. Yenal Kesbiç, Ercan Baldemir, Esat Bakımlı, ‘‘ Bütçe Açıkları ile Parasal Büyüme ve Enflasyon Arasındaki İlişki: Türkiye İçin Bir Model Denemesi ‘‘, Celal Bayar Üniversitesi İİBF, **Yönetim ve Ekonomi**, Yıl: 2004, Cilt:11, Sayı: 2, s. 31.

⁷¹ Şen, Sağbaş, a.g.e., s. 58.

Enflasyonist ortamlarda Merkez Bankası kaynakları ile mali açığın giderilmesi yani parasallaştırılması yoluyla hükümetler iki tür gelir elde ederler Bu gelirler, senyoraj ve enflasyon vergisidir.

Parasallaştırma kanalıyla devletin elde ettiği ilk gelir türü senyoraj'dır. Hükümet para arzını arttırarak ya da para basarak senyoraj geliri elde eder. Hükümetin para basımı, ekonomide enflasyona neden olacağı için halkın reel geliri yani satın alma gücü azalmaktadır. Böylece halk satın alma gücünün bir kısmını zorunlu olarak hükümete aktarmış olacaktır. Yani enflasyon, vergi şeklinde işlev görmüş olmaktadır. Böylece hükümet ek harcamalarını finanse etmek için sanki vergi gelirlerini yükseltmiş gibi daha fazla harcama yaparken, halkın harcama gücü azalacaktır. Hükümetler açıklarını para basarak finanse ettiklerinde, bu para, parasal dengelerin reel değerini sabit tutabilmek için halkın elindeki nominal değerlere ilave edilmiş olmaktadır⁷². Bütçe açığını finanse etmek için kullanılan senyoraj gelirinin de bir sınırı vardır. Yüksek enflasyon durumunda hane halkı ellerinde bulunan yerli paranın satın alma gücünün eridiğini gördüklerinde, bu parayı döviz ile değiştirmeye başlayacaklardır ve böylece, artık senyoraj geliri elde edilemeyecektir⁷³.

Parasallaşma yoluyla elde edilecek ikinci tür gelir, enflasyon vergisidir. Bütçe açıklarının kapatılması amacıyla Merkez Bankası kaynaklarına başvurarak para bastırılması halinde para arzı gereğinden fazla artarak enflasyona neden olur. Bu şekilde enflasyon kişilerin satın alma gücünü azaltarak bir çeşit vergi işlevi görür. Buna enflasyon vergisi denir.

Bütçe açıklarının emisyonla finansmanı sonucunda toplam gelirden gözlenen artışın vergi hasılatını da arttırması ve bir süre sonra bütçenin dengeye gelmesi beklenebilir. Ancak, Türkiye'de durum böyle değildir. Nitekim 1980 öncesinde aşırı parasal finansmana rağmen bütçe açıklarında bu mekanizma nedeniyle bir azalma çıkmamakta tersine açığı arttırıcı etkiler doğurmaktadır. Bu durum vergi sistemleri ile ilgili yapısal sorunlardan kaynaklanmaktadır. Vergi gelirleri milli gelire göre fazla

⁷² Timur, a.g.m., s. 42.

⁷³Olga Vyshnyak, "Twin Deficit Hypothesis: The Case Of Ukraine", National University "Kyiv-Mohyla Academy", 2000, s. 8. http://eerc.org/research/matheses/2000/Vyshnyak_Olga/body.pdf (Erişim Tarihi: 11.12.2006)

esnek değildir. Ayrıca vergiyi doğuran olayla verginin tahsili arasında oldukça uzun bir süre bulunmaktadır. Dolayısıyla gelişmekte olan bir çok ülkede ve Türkiye’de kamu harcamalarının fiyat artışlarından doğan nominal milli gelire uyumu kısa bir zamanda gerçekleşmekte, vergi gelirinin nominal gelire uyumu ise daha uzun bir süreye yayılmaktadır. Uyum sürelerindeki farklılık giderek kamu açıklarının artmasına neden olmaktadır⁷⁴.

1.1.3.2.Borçlanma

Borçlanma genel olarak, belli bir süre sonunda geri ödenmek üzere para ya da benzeri değerli şeylerin ödünç olarak alınmasıdır. Devlet borçlarını da, “ devletin itibarını kullanarak, zora dayanmadan belirli bir vadenin sonunda ödemek üzere, bir takım menfaatler karşılığında aldığı paralar “ şeklinde tanımlayabiliriz⁷⁵.

Borçlanmayı iç borçlanma ve dış borçlanma olarak ikiye ayırabiliriz. İç borçlanma, bütçe açıklarının finansmanında en çok başvurulan kaynaktır. Dış borçlanma ise yabancı rezervlerin kullanımında olduğu gibi döviz kurunu yükseltme eğilimi gösterir, ihracatı azaltırken ithalatı arttırır. Yabancı rezerv kullanarak hükümetler bütçe açıklarının enflasyonist etkilerini azaltmayı ümit ederler. Bu politika da döviz kurunun fiyatını yükseltir⁷⁶.

Borçlanma yurtiçi veya yurt dışı piyasalardan yapılmaktadır. Borçlanmanın yapılacağı dönem ise kamu finansman gereksinimi için olduğu kadar, ekonominin içinde bulunduğu iktisadi ve siyasi oportüniteye bağlı olarak da değişim gösterebilmektedir. Devletin nereye, ne şekilde, ne miktar borçlanacağı hem ekonomik yapının, hem devletin finansman ihtiyacının, hem de yurt dışındaki gelişmelerin etkisiyle belirlenmektedir. Bir yerde borçlanma çok yönlü bir denklem olarak görülmektedir. Önemli olan bu denklemi uygun verileri elde ederek çözebilmektir. Aksi takdirde bu denklem bir muamma olarak çözülemeyecek hale dönüşebilmektedir. Nitekim Türkiye’de borçlanma tek başına maliye politikası aracı

⁷⁴ Güneş, a.g.m., s. 4.

⁷⁵ Orhan, Erdoğan, a.g.e., s. 240.

⁷⁶ Stanley Fischer, William Earstley, ‘ Bütçesel Sınırlamaların Ekonomik Etkileri ‘, (Çev.) Mustafa Sakal, http://www.canaktan.org/kamu_maliyesi/maliye-genel/diger-yazilar/sakal-fischer-butcesel-sinirlama.htm-44k (Erişim Tarihi: 21.12.2006)

olarak kullanılmayıp, kamu gelirlerindeki yetersizliklerin giderilmesinde çok sık kullanılan bir kamu geliri haline dönüşmüştür. Bunun sonucunda gerek iç gerekse dış borçlanma kolay bir kamu geliri olarak görülerek, çok sık başvuru alan bir kaynak haline gelmiştir⁷⁷.

İç ve dış borçlanmada iki temel kriter vardır. Bu kriterler ihraç yeri ve borcun milli gelir ile karşılanıp karşılanmadığıdır. Devlet yurtiçi piyasalardan borçlanıyorsa bu bir iç borçlanmadır. Aynı şekilde borcu milli gelir ile finanse ediyorsa bu da bir iç borçlanmadır⁷⁸.

Borçlanmayı iç ve dış borçlanma olarak ayrı başlıklar altında incelemek daha yararlı olacaktır.

1.1.3.2.1. İç Borçlanma

Bütçe açıklarının finansmanının en çok başvuru alan şekli iç borçlanmadır. İç borçlar, dış borçlara göre daha kolay ulaşılan bir finansman kaynağıdır. Devlet borçları içinde önemli bir yeri olan iç borçlar, herhangi bir şarta bağlı olmasının elde edilmektedir. Bu nedenle bu borçların kullanılması kolaydır. Çünkü, iç borçlarda devlet ile alacaklılar arasındaki ilişkileri düzenleyen mevzuat milli mevzuattır. İç borçlarda başvuru alan kaynak ülkenin kendi kaynakları olduğu için alacaklı ve borçlu aynı toplumdur. Kaynakların transferi ülke içinde gerçekleştiğinden ülke ekonomisinin kendi kendine borçlanması söz konusudur.

Hükümetler iç borçlanmaya hem enflasyondan korunmak hem de dış borç krizinden kurtulmak için başvururlar. Ancak, iç borçlanmaya aşırı bir şekilde gidilmesi bazı tehlikeleri de beraberinde getirebilir. İç borçlanmanın ağırlıklı finansman aracı olarak kullanılması durumunda reel faiz oranları hızla yükselebilmekte ve bu da enflasyonist baskılara neden olabilmektedir.

⁷⁷ Meriç, a.g.m., s. 8-9.

⁷⁸ Ferhat Başkan Özgen, ‘‘ İç Borç Sorunu ve İç Borçların Sınırlandırılması ’’, **Yeni Türkiye Dergisi, Türk Ekonomisi Özel Sayısı**, Mayıs-Haziran 1999, Yıl 5, Sayı 27, s. 353.

İç borçlanmanın ağırlıkta olduğu bir finansman modelinde, reel faiz haddinin hızla artması, borçlanmanın parasallaşmasına yol açarak enflasyonist baskıya neden olmakta ve reel faiz haddinin büyüme oranının üzerinde seyretmesi durumunda, birincil bütçe fazla vermiyorsa, iç borç stoku artmaktadır⁷⁹.

İç borçlanma makroekonomik politikalar üzerinde ciddi etkilerde bulunmaktadır. Bu nedenle iç borçlanmaya gidilirken, bazı hususlara dikkat etmek gerekir. Örneğin, iç borç reel faiz oranlarının büyüme oranının altında olması ve iç borçlanmanın devamlılık göstermemesi önemli hususlardır. Bu hususlara dikkat edilmediğinde, iç borçların tekrar iç borçlarla karşılanması söz konusu olacak, bu ise iç borçlanma ihtiyacını daha da artıracaktır. Bir önceki dönemin veya aynı dönemin iç borçları cari yılda kapatılmaya çalışılırsa, faiz yükü nedeniyle, iç borçlar kar topu gibi büyüyecektir. Bu ise her yıl hem bütçenin hem de GSMH'nın daha büyük bir yüzdesinin borç ve faiz ödemesi için ayrılmasına neden olacaktır⁸⁰. Borçların yeni borçlarla ödenmesi şeklindeki uygulama sonunda, borçların uzun vadede parasallaşması kaçınılmaz hale gelecektir. Bu durum, literatürde "Hoş Olmayan Moneterist Aritmetik" olarak bilinmektedir. Söz konusu görüşe göre, bütçe açığının iç borçlanma ile finansmanı uzun dönemde para ile finansmana göre daha fazla enflasyonist etkiler yaratmaktadır⁸¹.

Bütçe açıklarının iç borçlanmayla finanse edilmesi durumunda, iç borçlanma yurt içi faiz oranlarına baskı yaparak, özel sektörün kullanacağı kredileri azaltır. Başka bir deyişle, bütçe açıklarının ihraç edilen tahviller aracılığıyla finansmanı, özel sektörün davranışlarını değiştirir ve servet etkisiyle birlikte tüketim artışına neden olur ve faiz oranları artar⁸². Faiz oranları kontrol edilse bile iç borçlanma özel yatırımların dışlanmasına ve ülkenin yurt dışındaki kredi itibarının düşmesine neden olabilir. Şayet bir ülkenin ekonomisi uluslararası sermaye piyasalarıyla bütünleşmişse

⁷⁹ Ejder, a.g.m., s. 192.

⁸⁰ Hasan Aykın, " Türkiye'de İç Borçlanma ve Ekonomik Etkileri ", s. 18. <http://www.mtk.gov.tr/eserler/tibee.doc> (Erişim Tarihi: 15.12.2006)

⁸¹ Nejla Adanur Aklan, " Bütçe Açıklarının Finansman Yöntemlerinin Etkinliği ", **Maliye Yazıları**, Temmuz-Eylül 1999, s. 65.

⁸² Selahattin Diboğlu, " Accounting for U.S. Current Account Deficits: An Empirical Investigation ", **Applied Economics**, Vol. 29, 1997, s. 787.

hükümetin içeriden borçlanması özel sektörü dışarıdan borçlanmaya itecektir. Böylece kamu kesiminin borçlanmasının makroekonomik etkisi, borçlanmanın içeriden ya da dışarıdan yapılmasına göre pekte değişmeyecektir. Sermaye hareketleri serbest olduğunda, mali ve dış açıklar arasındaki bağlantı da belirgin olacaktır⁸³.

Dışa açık bir ekonomide, kamunun bütçe açıklarını finanse etmek için iç borçlanmaya daha sık ve yüksek oranda başvurması sonucu yükselen faizler ülkeye sıcak para girişini hızlandırabilir. Bu durum ülkenin dış borç yükünün artması pahasına da olsa ihracat yoluyla ödemeler dengesini sağlayamayan ülkeler için kısa vadeli ve geçici bir rahatlama sağlayabilir. Ülkeye giren sıcak para nihai bir döviz geliri olmadığından ileride faiz geliri ile birlikte beklenmedik bir anda ülkeyi terk etme riski vardır. Arbitraj peşinde koşan ve özellikle spekülatif alanlara yönelen sıcak para, ülkemizde dahil birçok gelişmekte olan ülke için potansiyel bir finansal kriz riski taşımaktadır. Krizin dövize yapmış olduğu baskılar sonucu, kurlarda yukarı doğru bir baskı olmaktadır. Kurlardaki yukarı doğru olan baskılar sonucunda daha çok ithalat girdili hammadde ile üretim yapan gelişmekte olan ülkelerde firmalar maliyetlerini arttırmaktadırlar. Artan maliyetlerde fiyatlara yansımakta ve sonucunda enflasyona neden olmaktadır. 1994-1995 Meksika Krizi ile 1997-1998 Asya Krizi ve ülkemizde yaşanan 2001 krizi verilecek en somut örneklerdir⁸⁴.

Uzun dönemde bütçe açıklarının iç borçlanma ile finansmanının ülkeyi ödemeler dengesi krizine sokma olasılığı da gözden kaçırılmamalıdır. Kamunun iç borçlanması, özel kesimi dış borçlanmaya sevk etmesi veya bu kesim için dış borçlanmanın daha cazip hale gelmesi durumunun bütçe açığının iç borçlanmayla finansmanı bir dış ödemeler sorununa dönüşebilmektedir⁸⁵.

İç borçlanmanın bir diğer olumsuz etkisi de, gelir dağılımındadır. Borç servisi eninde sonunda halktan toplanan vergilerle kapatılacaktır. Kamunun iç borçlanma

⁸³ Vyshnyak, a.g.m., s. 8-9.

⁸⁴ Şen, Sağbaş, a.g.e., s. 68.

⁸⁵ Şen, Sağbaş, a.g.e., s. 68.

kağıtlarını satın alanlar ile vergiyi ödeyenler aynı kesim olmadığı sürece iç borçlanma, farklı gelir grupları arasında kaynak transferine neden olacak ve dolayısıyla gelir dağılımı üzerinde olumsuz etki yapacaktır⁸⁶.

1.1.3.2.2. Dış Borçlanma

Dış borçlanma tanım olarak, bir devletin yada devlet kuruluşunun dış kaynaklardan mali yada reel gelir sağlamasıdır. Diğer bir deyişle, ülke içinde yerleşik kişi ve kuruluşların, ülke dışındaki yerleşik kişi ve kuruluşlardan dış kredi sağlamasıdır. Bunlar; yabancı ülkelere, yabancı bankalardan, uluslararası piyasalardan Dünya Bankası, IMF gibi mali kuruluşlardan dış finansman sağlayabilirler.

Ülkeler dış borçlanmaya şu nedenlerden dolayı başvurumaktadırlar⁸⁷:

- a) Kaynak ve tasarruf açığı,
- b) Dış ticaret ve ödemeler dengesi açığı,
- c) Bütçe açıklarının giderilmesi,
- d) Savunma giderleri için finansman sağlanması,
- e) Ekonomik dengeyi sağlayıcı ve koruyucu etkiler,
- f) Büyük yatırım ve reformların finanse edilmesi,
- g) Kaynak dağılımı ve kullanımında etkinlik sağlayıcı etkiler yaratılması,
- h) Tasarrufların belirli yatırımlara kanallandırılması,
- i) Vadesi gelmiş borçlara finansman sağlanması,
- j) Olağanüstü harcamaların (doğal afetler, savaş vb. gibi) karşılanması,
- k) Devletin milli paranın değerini korumak için gerekli rezerv ihtiyacı içinde olması,
- l) Gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkeleri borçlanmaya zorlamaları.

⁸⁶ Şen, Sağbaş, a.g.e., s. 69.

⁸⁷ Ahmet Turan Adıyaman, ‘‘ Dış Borçlarımız ve Ekonomik Etkileri ‘‘, **Sayıştay Dergisi**, Sayı: 62, s. 22-23.

Dış borçlar; dış kaynaklardan sağlanan, alındıkları yada geri ödemeleri sırasında ulusal gelir üzerinde arttırıcı yada azaltıcı etkide bulunan ve uluslararası ilişkiler sonucu doğan transfer akımlarıdır. Dış borçlar tanımdan da görüldüğü gibi başlangıçta milli gelire bir katkı sağlamakta, fakat ödenmesi aşamasında ise milli gelirden azalmaya yol açmaktadır⁸⁸.

Bütçe açıklarının finansmanında dış borçlanmanın kullanılmasıyla döviz kuru yükselir, yani ulusal paranın yabancı paralar karşısındaki değeri artmış olur. Dolayısıyla bu gelişme ihracatı azaltırken, ithalatı arttırır. Yüksek düzeyli bütçe açıklarını finanse etmek için dış borçlara aşırı oranda başvurmak, tehlikeli bir yoldur. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunun, yüksek düzeydeki bütçe açıkları yüzünden borç servisindeki güçlükler giderek artmaktadır. Ayrıca, geçmişte çok fazla borcu olan ve kredi değeri düşük olan ülkelerin bu kaynaktan finansman elde etme imkanları da sınırlıdır⁸⁹.

Ödemeler dengesi açıklarının giderilmesinde, uluslararası rezervler veya dış borçlanma gibi finansman yöntemleri kullanılmaktadır. Söz konusu politikalardan nasıl bir kombinasyon oluşturulacağı, politika uygulamalarının nispi maliyetlerine göre belirlenmektedir. Cari işlemler dengesi ile dış borç stokunda ortaya çıkan artış ve azalışlar arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Cari işlemler dengesindeki açık, uluslararası rezervlerin değişmediği varsayımı altında dış borç miktarında artışlara neden olmaktadır⁹⁰.

Dış kamu borçları; devlete gelir sağlamak ve dış ticaret açığını kapatmak olmak üzere iki amaca birden hizmet ederler. Dış borç alındığı zaman GSMH'da artış

⁸⁸ Haluk Tandircioğlu, ‘ Türkiye’de Dış Borç Sorunu, Dış Borçların Sürdürülebilirliği ve Dış Borçların Sınırlandırılması ‘, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, 2000. <http://www.sbe.deu.edu.tr/Yayinlar/dergi/dergi05/tandircioglu.htm> (Erişim Tarihi: 15.12.2006)

⁸⁹ Muammer Şimşek, ‘ Bütçe Açıklarının Finansmanı ve Ekonomik Etkileri ‘, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Yıl: 2000, Sayı: 16, s. 63.

⁹⁰ Nejla Adanur Aklan, ‘ Dış Borçlanma, Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Etkin Bir Finansman Yöntemi midir? ‘, **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı: 25, Temmuz 2002, s. 1. <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/disborclanma.doc> (Erişim tarihi: 15.12.2006)

yapar, (anapara+faiz) veya belirli bir süre için sadece faiz servisinde ise, ülkeden dışarıya bir kaynak aktarımı olduğu için GSMH’da azalış yaratır. Başka bir ifadeyle, dış borç alındığında dış kaynaklar karşılıksız olarak ekonomiye aktarılır, faiz ve anapara servisi yapıldığında ise, iç kaynaklar karşılıksız olarak dış ülkelere aktarılır⁹¹.

Dış borçlar alındığında, ülkeye dışarıdan net bir kaynak girişi sağladığından milli gelir üzerinde pozitif etki yapar. Geri ödenmesi aşamasında milli gelir üzerinde dış borç alınması sırasında olan etkiden daha büyük olumsuz etki yapmaktadır. Çünkü bugün alınan dış borçlar ileride anapara ve bunların faizleriyle birlikte ödenmek durumundadır. Daha basit ifade ile alınan dış borç daha sonra alındığı miktardan daha fazla olarak geri ödemesi yapılacaktır. Ödenme aşamasında dış borçların anapara+faiz ödemesi kadar yurtiçi kaynak karşılıksız olarak yurtdışına transfer edileceğinden milli gelir, ödemenin büyüklüğü ölçüsünde azalacaktır. Borçların vadesinde ödenmemesi durumunda ülkenin dış borç stoku artacak dolayısıyla ilerisi için ekonomiye bir mali yük getirecektir. Dış borç yükünün büyüklüğü, dış borcun ne amaçla alındığına bağlı olarak değişmektedir⁹².

Bütçe açıkları dış borçlanma yolu ile finanse edilirken, özellikle ülkenin dış borç yapısına, ödemeler bilançosunun orta vadeli pozisyonuna, borçlanmanın gerçekleştirildiği dönemler ile dış borçların kullanım yerlerine dikkat edilmelidir.

1.1.3.3.Bütçe Açıklarının Finansmanında Kullanılan Diğer Gelir Kaynakları

Bütçe açıklarının finansmanında kullanılacak bir diğer yöntem, ülkenin sahip olduğu döviz rezervlerinin kullanımınıdır. Döviz rezervlerinin kullanımı ile devlet, bütçe açıklarının enflasyonist etkilerini bir süre durdurabilir. Ancak bu yöntem, kısa vadeli ve geçici bir yöntemdir. Uzun dönemde döviz karşılığı ulusal paranın açıkların finansmanında kullanılması ve emisyonla neden olması sebebiyle enflasyonist bir

⁹¹ Tülay Evgin, “ Dünden Bugüne Dış Borçlarımız ”, Haziran 2000, s. 8. <http://www.hazine.gov.tr/arastirma/dundenbugune.pdf> (Erişim Tarihi: 09.12.2006)

⁹² Şen, Sağbaş, a.g.e., s. 79.

baskı ortaya çıkarması güçlü bir olasılıktır. Öte yandan, birçok gelişmekte olan ülkenin yeterli döviz rezervlerine sahip olmadığı düşünülürse bu yöntemin uzun dönemde başarılı olamayacağını söyleyebiliriz. Çünkü bütçe açıklarının finansmanında döviz rezervlerinin kullanımı nihayetinde ülkenin rezervleriyle sınırlı olacaktır. Döviz rezervlerinin azalmaya yüz tutması kurlar üzerinde bir baskı yaparak ulusal paranın aşırı değerlenmesi sorunun ortaya çıkarmaktadır. Kurlar üzerindeki baskı firmaların maliyetlerinde baskı yapacaktır. İhraç mallarının fiyatlarının artması anlamına gelen bu durum, ülkenin rekabet gücünün zayıflamasına yol açmakta ve sonuçta da cari işlemler açığı sorununu ortaya çıkarmaktadır. Dolaylı yönden de enflasyona etki yapacaktır⁹³.

Bütçe açığının finansmanında döviz rezervlerinin kullanılması yerli paranın değer kazanmasına neden olur. Bununla beraber açığın finansmanında döviz rezervlerinin kullanımının da bir sınırı vardır. Rezervlerin tükenmesiyle birlikte devalüasyon söz konusu olacağı için, kişilerin rezervlerle ilgili sınıra yaklaşıldığı konusundaki beklentileri sermaye kaçışına ve ödemeler dengesi krizlerine neden olacaktır⁹⁴.

Hükümetin bütçe açıklarının bir başka finansman aracı yabancı rezerv kullanımınıdır. Para basma yerine yabancı rezerv kullanarak, hükümet bütçe açıklarının enflasyonist etkisini azaltmayı ümit etmektedir. Bu politika döviz kurunun fiyatını yükseltir. Enflasyonu azaltmak döviz kurunun artış oranını azaltmak yoluyla olur (sadece rezerv kullanımıyla değil, dış borçların artışıyla da ortaya çıkar) Bunlar etkili olmadıkça istikrar sürdürülemez. Maliye politikası bu daha düşük enflasyonla, daha uygun yapılıdır. Açıkları finanse etmek için uluslararası rezervlerin kullanımında bir sınırın olması gereklidir. Özel sektörün beklentisi ve yaklaşık olarak ulaşılabilecek sınır sermaye akışını ve ödemeler dengesi krizini harekete geçirebilir, rezervlerin tüketilmesinden beri paranın devalüasyonu söz konusu olacaktır. Para üzerinde yapılacak devalüasyon spekülörleri olumsuz bir şekilde etkileyebilir.

⁹³ Şen, Sağbaş, a.g.e., s. 80.

⁹⁴ Vyshnyak, a.g.m., s. 9.

Fakat kararsız kamu politikalarına özel sektör tarafından başlangıçta rasyonel karşılık gösterilmesi gerekmektedir⁹⁵.

Devletin kamu harcamalarını karşılamak amacıyla toplumu meydana getiren kişi ve kurumlardan karşılıksız aldığı vergiler ve buna benzer gelir kaynakları kamu açıklarının giderilmesinde önemli bir yere sahiptir. Kamu açıklarının karşılanmasında başka gelir kaynakları ile vergi ve buna benzer gelir kaynakları istikrarlı bir yapı sunduğundan tercih edilmişlerdir⁹⁶.

Günümüzde bütçe açıklarının azaltılması gerektiği üzerinde tam bir konsensüs olmakla birlikte, bu açıkları azaltmanın yolları üzerinde aynı konsensüsün olduğu söylenemez. Çünkü, bazıları bütçe açıklarını azaltmak için optimal çözüm olarak kamu harcamalarının azaltılmasını savunurken, bazıları ise vergilerin arttırılmasını istemektedirler. Milton Friedman'a göre, vergiler arttırılarak bütçe açıkları azaltılamaz. Artan vergiler, sadece daha fazla harcamayla sonuçlanacak ve bütçe açığı halk tarafından makul kabul edilen en yüksek düzeyde bırakılacaktır. Friedman, vergi artışlarının sadece harcama artışlarına neden olacağını ve bu yolla bütçe açıklarının azaltılamayacağını ileri sürmektedir. Buchanan ve Wagner ise, vergi artışlarını savunmaktadır. Buchanan ve Wagner'a göre vergi artışları, kamu harcamalarının vatandaşlar tarafından algılanan maliyetini arttırır ve vatandaşlar daha az kamu harcaması talep ederler. Bunlara göre harcamaların azaltılması ile birleştirilen vergi artışları bütçe açıklarını azaltacaktır⁹⁷.

Bütçe açıklarının finansmanı için başvuru olan bir diğer finansman aracı özelleştirme dir. Özelleştirme, giderek artan iç ve dış borçlarının kapatılmasında, kamu açıklarının düşürülmesinde bir araç olarak kullanılmaktadır. Özelleştirmenin bu amaçla kullanılması, özelleştirme kuramcıları ve taraftarlarınca da eleştirilmektedir. Bu yaklaşıma göre, kamu kesimi açığı, cari gider ve gelir (ağırlıklı

⁹⁵ Fischer, Earstley, a.g.m.

⁹⁶ John Toye, "Fiscal Crises and Fiscal Reform In Developing Countries", **Cambridge Journal of Economics**, Vol. 24, January 2000, s. 35.

⁹⁷ Günaydın, "Vergi-Harcama Tartışması: Türkiye Örneği", s. 165-166-167.

olarak vergi geliri) farkından oluşan dinamik bir olgudur. Bu denklığı sağlayacak yapısal önlemlerden alınmadıkça, satış geliri ile en fazla 1-2 yıllık açık kapatılabilir. Diğer taraftan, kamu açığını gidermek için temel mal ve hizmetlerin özelleştirilmesi, gelir dağılımı bozukluğuna yol açar, fırsat eşitliğini kaldırır. Özelleştirme gelirin, yeni yatırım alanlarında ve toplam üretim kapasitesini arttırmaya yönelik kullanılması halinde, rasyonel olacağı savunulmaktadır⁹⁸.

1.1.4. Bütçe Açıklarının Ekonomik Etkileri

Birçok ülkede yaşanmış ve yaşanmakta olan ekonomik krizleri oluşturan ortak ve merkezi faktör, kamu sektörünün büyüklüğü ve neden olduğu kamu açıklarıdır. Kamu açıklarının nedenleri ülkeden ülkeye farklılık arz etmekle beraber, yapılan harcamaların artması buna karşılık elde edilen gelirlerin azalması; bu açıkları arttıran ortak nedenler olmuştur. Artan açıklarda zamanla mikro ve makro boyutta ekonomiyi etkileyen krizlere kaynaklık etmiştir⁹⁹.

Bütçe açıklarının makroekonomik istikrar üzerinde finansman yöntemine bağlı etkileri bulunmaktadır. Literatürde genellikle monetizasyon ile finansmanın enflasyona neden olduğu, iç borçlanmanın faiz oranlarını etkilediği, dış borçlanmanın da döviz kurunu etkilediği kabul edilmektedir. Enflasyon, faiz oranları gibi değişkenler bütçe açıklarından etkilendiği gibi, bu değişkenlerde bütçe açıklarını etkilemektedir. Bütçe açıkları; özel sektör yatırımlarını azaltır, yerli parayı değerli ve faiz oranlarını yüksek tutar.

Bütçe açıklarının makroekonomik etkilerini incelerken dikkat edilmesi gereken iki nokta bulunmaktadır¹⁰⁰:

⁹⁸ Nursel Öztürk, ‘‘ Özelleştirme Ders Notları ‘‘.
http://www.ydk.gov.tr/egitim_notlari/ozellestirme.htm (Erişim Tarihi: 15.12.2006)

⁹⁹ Michael Bruno, **Kriz, İstikrar Programları ve Ekonomik Reform**, (Çev. Zülfü Dicleli), Türk Henkel Dergisi Yayınları, No: 2, İstanbul 1994, s. 224.

¹⁰⁰ Şen, Sağbaş, a.g.e., s. 88.

- Bütçe açıkları enflasyona neden olurken, enflasyon da faiz oranları ve döviz kuru gibi değişkenleri etkileyebilmektedir. Bunların sonucunda iktisat literatüründe ‘birleşik etki’ olarak bilinen etki, bütçe açıkları yüzünden de ortaya çıkabilir. Birleşik etki ise iki ayrı değişkenin birleşerek meydana getirdikleri birleşik etkilerinin, bu değişkenlerin ayrı ayrı meydana getirecekleri etkilerden farklı olmasıdır. Örneğin, bütçe açıklarının yarattığı enflasyon faiz oranlarını arttırıyorsa bu ikisinin döviz kuru üzerinde etkisi olabilecektir.
- Bütçe açıkları monetizasyon ile finanse edilirse enflasyonist etki yaratabilir. Ancak bu olmazsa olmaz bir bağlantı değildir. Monetizasyon ile finanse edilmese bile bütçe açıklarının enflasyona neden olma ihtimali vardır.

Ekonomistler belirli orandaki bir kamu açığına normal karşılayabilirler. Ancak açıkların kontrol edilemez bir şekilde artmasının karşısındadırlar. Bütçe açıkları mutlaka azaltılmalıdır; bu da harcamaları kısmak yada gelirleri arttırmakla mümkün olur. Bütçe açıkları ekonomik koşullara göre belirlenir. Bu ekonomik koşullar; istihdam, ekonomik istikrar, büyüme oranı, ödemeler dengesi gibi değişkenlerdir. Bütçe açıkları bu değişkenleri bir şekilde etkilemektedir. Bütçe açıkları özellikle GSYİH, Yatırım, Net İhracat, Ücretler, Faiz Oranları, Döviz Kurları gibi temel değişkenleri etkiler¹⁰¹.

Bütçe açıklarının makroekonomik etkileri ile ilgili yapılan çalışmalarda kesin bir sonuca ulaşılamamasının nedenleri şunlardır¹⁰².

- * Bütçe açığı ölçmede kullanılan farklı yöntemler,
- * Çalışmalarda kullanılan farklı ekonometrik modeller ve yöntemler,
- * Çalışmalarda kullanılan farklı dönemler ve seneler,

¹⁰¹ Orhan, Erdoğan, a.g.e., s. 228.

¹⁰² Ali Salman Saleh, ‘The Budget Deficit and Economic Performance: A Survey’, The University of Wollongog, **Economic Working Paper Series**, WP 03-12, September 2003, s. 41.

* Çalışmalarda kullanılan ülkenin yada yatay-kesit grubunun farklı özellikleridir.

Ekonomide işsizliğin artmış olduğu daralma dönemlerinde, toplam talebi genişletici etkisi olan bütçe açıklarının arttırılması öngörülür. Ekonominin genişleme dönemlerinde ise, bütçe açıklarının azaltılması hatta bütçe fazlasının verilmesi sağlanır. Büyüme açısından, faiz oranları üzerinde bütçenin olumsuz etkilerinin giderilmesi gerekir. Çünkü faiz oranları yükseldikçe özel sektör yatırımları azalır. Bütçe gelirlerinin büyüklüğü de özel yatırımlar üzerinde etkilidir. Yüksek vergi oranları, girişimcilerin yatırım isteklerini kırmaktadır. Kamu harcamalarının bileşimi ve yatırımcılara sağlanacak teşvikler büyümeyi etkiler. Ayrıca, dış ödemelerin dengeli bir şekilde yürütülebilmesi için de bütçe açığı önemlidir. Devlet, açıklarını yurt dışı tasarruflarını kullanıp finanse ederse ve bunu devamlı yaparsa, dış borcun getireceği yükte büyük olur ve ekonomiyi borç batağına sürükleyebilir. Devlet, bütçe açıklarını sürdürmeye devam ederse borç stoku artar ve ekonominin üretim ve servet düzeyi de artar.

Bütçe açıklarının enflasyon, ödemeler dengesi, faiz oranları, gelir dağılımı ve tasarruf ve yatırımlar üzerindeki makroekonomik etkilerini inceleyelim.

1.1.4.1.Bütçe Açıklarının Enflasyon Üzerine Etkisi

Bütçe açıklarının monetizasyon yoluyla finansmanının enflasyonun en önemli nedenlerinden biri olduğu hususu temel tartışma konularının başında gelmektedir. Bütçe açıklarının ekonomik sonuçları hakkında ortak bir görüş birliğine varılamamıştır.

Enflasyon genellikle ekonomideki genel fiyat düzeyindeki sürekli artışlar olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamadaki ‘‘genel’’ terimi önemlidir. Bu terim enflasyonu sadece bir mal veya malların belirli bir bölümünün değil, satın alınan bütün malların ortalama fiyatındaki bir artış olarak belirtmektedir. Genel fiyat düzeyi, para

bakımından mal ve hizmetlerin görelî fiyatıdır. Bu nedenle, enflasyon, parasal ve reel faktörlerin etkileşiminden ortaya çıkan bir kavram olmalıdır¹⁰³.

Para politikasının amacı olarak görülen fiyat istikrarının sağlanabilmesi için parasal büyüklükler ile fiyat düzeyi arasında anlamlı ve durağan bir ilişkinin var olması gerekmektedir. Ancak para politikasının başarılı olabilmesi için de söz konusu parasal büyüklüğün para otoritesinin kontrolü altında olması gerekmektedir. Mevcut maliye politikasının çıkmaza girmesi ve dolayısıyla mali açıkların sürdürülemez hale gelmesi, hükümetin monetizasyona başvurmasına neden olabilir. Sargent ve Wallace (1981), sürekli bütçe açıkları veren ve baskın olarak maliye politikası izleyen hükümetlerin, açıklarını eninde sonunda para basarak finanse edeceklerini ve böylece enflasyona yol açacaklarını belirtmektedir. Böyle bir durumda, etkin bir para politikası uygulamak güçleşir ki bu da para ve maliye politikaları arasında koordinasyon problemini gündeme getirmektedir¹⁰⁴.

Enflasyonist süreç ile ilgili olarak geçerli olan görüşe göre, enflasyonun en önemli nedeni, mali dengesizlikler ve para basımı yoluyla bütçe açıklarının finanse edilmesi olmuştur. Fakat, Merkez Bankaları tarafından bütçe açıkları parasallaştırılmadığında daha büyük bütçe açığı politikaları daha yüksek enflasyona neden olabilmektedir. Şöyle ki, Merkez Bankası açığı parasallaştırmadığında bile daha yüksek açık politikaları için özel sektördeki ayarlamalar mantıklı olarak enflasyona neden olabilir. Bütçe açıkları reel ve/veya finansal sektörler veya hoş olmayan monetarist aritmetik yoluyla enflasyona neden olabilir. Reel sektör tahvil çıkarma yoluyla finanse edilen daha yüksek açık politikalarının makine ve teçhizata yapılacak yatırımın dışlanması şeklindeki neticelerinden zarar görecektir. Makine ve teçhizata yapılacak yatırımın dışlanması ise, üretimin azalmasıyla sonuçlanacaktır ve

¹⁰³ Aykut Kibritçioğlu, ‘‘ Causes Of Inflation In Turkey: A Literature Survey With Special Reference to Theories of Inflation ‘’, s. 45. <http://129.3.20.41/eps/mac/papers/0107/0107002.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2007)

¹⁰⁴ Kesbiç, Baldemir, Bakımlı, a.g.m., s. 28.

para arzına dokunulmaması üretimin azalmasıyla birlikte fiyatlar artmaya başlayacaktır¹⁰⁵.

Türkiye’de bütçe açıkları, enflasyonun temel nedenlerinden biri olarak görülmektedir. Türkiye’de 1980’lerin başına kadar bütçe açıkları önemli ölçüde dışsal, açıkların Merkez Bankası tarafından parasallaştırılmasına alışılmış ve para politikası maliye politikasının emrine verilmiştir. 1980’de ise istikrar programı yürürlüğe konmuştur. Bu programdan sonra hükümetin Merkez Bankası kaynaklarına başvurması önemli ölçüde kısıtlanmış, buna karşın iç borçlanma temel finansman kaynağı olmuştur. 1986’dan itibaren önemli bir politika değişikliği yapılmış ve bütçe açıklarının önemli ölçüde iç borçlanma ile finanse edilmesine başlanmıştır. Bunun nedeni ise bu dönemde, parasal genişleme olmazsa bütçe açığının borçlanma ile kapatılmasının enflasyona neden olmayacağı görüşünün hakim olmasıdır¹⁰⁶.

Bütçe açıkları ile enflasyon arasında güçlü bir ilişki vardır. Bütçe açıkları enflasyona neden olur, yüksek enflasyon da bütçe açıklarını artırır. Bütçe açıklarının finansmanı için iç yada dış borçlanmaya başvurulur. Devlet bütçe açıkları için Merkez Bankası’na başvurur. Bu da para arzının genişlemesine yol açar ve ülkede fiyatlar genel düzeyinde artış olur. Ayrıca devlet iç piyasadan borçlanma yoluna da gidebilir. Devletin iç piyasadan borçlanabilmesi için, ihraç edilen menkul değerlerin getirisinin yüksek olması gerekir. Bütçe açığı nedeniyle devletin borç kağıtlarının arzındaki artış, bunların satış fiyatlarını düşürür ve faiz oranlarını yükseltir. Merkez Bankası, Hazine gibi mali otoriteler, faiz oranlarının istikrarlı olmasını hedeflediyse, bütçe açığının sebep olduğu faizlerdeki artışı önlemek için parasal tabanı genişletirler. Böylece para arzı tekrar artar ve enflasyon oluşur¹⁰⁷.

¹⁰⁵ O. Cevdet Akçay, C. Emre Alper, Süleyman Özmucur, ‘‘ Budget Deficit, Inflation and Debt Sustainability: Evidence From Turkey (1970-2000) ‘‘, Bogazici University, s. 2-3. <http://www.econ.boun.edu.tr/papers/pdf/wp-01-12.pdf> (Erişim Tarihi: 23.01.2007)

¹⁰⁶ İhsan Günaydın, ‘‘ Bütçe Açıkları Enflasyonist midir? Türkiye Üzerine Bir İnceleme ‘‘, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 6, Sayı:1, 2004, s.160.

¹⁰⁷ Yıldırım, a.g.e., s. 387.

Enflasyonun bütçe açıklarını arttırmada iki ana mekanizma vardır. Bunlar, vergi toplama sisteminde oluşan aksamalar nedeniyle kamu gelirlerinin azalması ve faiz oranlarının artması nedeniyle kamu borçlarının faiz yükünün artmasıdır. Enflasyon arttıkça vergiden elde edilen reel gelir düşer. Bunun nedeni verginin hesaplama ve ödenme zamanlarının farklı olmasıdır. Nominal faiz oranlarının yükselmesi reel faiz oranlarının da yükseleceği anlamına gelmez. Enflasyon oranları yükselirken, nominal faiz oranları ile birlikte reel faiz oranları da yükselir. Bu durum da belirsizlikte artacaktır ve böyle bir ortamda insanlar nominal değerli sözleşmeler yapmak istemeyeceklerdir. Bu yüzden enflasyonun, faiz oranları ve borç stokunun değerindeki değişimler kanalı ile bütçe açığına olan etkisini net bir şekilde belirlemek oldukça güçtür¹⁰⁸.

1.1.4.2. Bütçe Açıklarının Ödemeler Dengesi Üzerine Etkisi

Bütçe açıklarının ticaret açıklarını arttırması (net ihracatın azalması) boyutu, hemen karşılaşılan bir diğer etkidir. Bütçe açıkları, ülke varlıklarının yurt dışına akmasına neden olur. Bu gerçek, cari hesaplarla sermaye hesaplarının eşitliğinden kaynaklanarak oluşur. Bir ülke ihracatından daha fazla ithalat yaptığında ülke, bu fazladan alınan mal ve hizmeti bedava almamaktadır; karşılığı yurtiçi varlıktan vazgeçmek demektir. Başlangıçta bu varlıklar yerel kalabilir. Ancak yabancılar bu parayı hızla tüzel yada devlet tahvili almak için yada arazi almak için kullanırlar. Bunlardan hangisi olursa olsun, bütçe açıkları bir ülkeyi ithalatçı ülke durumuna sokarsa bu aynı zamanda o ülkenin varlıklarının net ihracatçısı anlamına gelecektir¹⁰⁹.

Bütçe açıkları ve ödemeler dengesi ilişkisi, bütçe açıklarının dış borçlanma ile finanse edilmesi durumunda söz konusudur. Devletin dış borçlanmaya başvurması durumunda yabancı yatırımlar, devlet tahvili alabilmek için ülke parası cinsinden nakde ihtiyaç duyacaktır. Sonuçta yerli paraya olan talep artacak ve milli paranın

¹⁰⁸ Yıldırım, a.g.e., s. 388-389.

¹⁰⁹ Tuba Direkçi, ‘‘ Kamu Açıklarının Makro Ekonomik Etkileri: Türkiye Çalışması ’’, (Basılmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), s. 50.

değeri yükselecektir. Milli paranın değerinin yükselmesi, ihracatı olumsuz etkileyecek ve ithalatı teşvik edecektir. Bu durum ödemeler bilançosunu olumsuz etkileyecek ve ödemeler bilançosu açığına neden olacaktır¹¹⁰.

Bütçe açıklarının olduğu ekonomilerde bir yandan borç geri ödemeleri bir yandan özel sektörün sermaye ihtiyacı ile faiz oranları artmaktadır. Faizlerin artması üretim maliyetlerini arttırmakta ve ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Ayrıca faizlerdeki artış yabancı sermaye girişlerini hızlandırarak döviz kurlarının artmasını engellemekte ve yerli paranın aşırı değerlenmesine neden olmaktadır. Yerli paranın değerli olması ise üretim maliyetlerini diğer ülkelere nazaran arttıracığı için ihracat azalırken ithalat artmaktadır. Böylece bütçe açıklarının artması dış ticaret açıklarını da arttıracaktır.

Bütçe açıkları olan ekonomilerde hem özel sektörün kaynak ihtiyacı hem de borç ödemeleri yüzünden faiz oranları yükselmektedir. Yükselen faizler üretim maliyetlerini artırır ve ekonomik büyümeyi de olumsuz etkiler. Ayrıca yüksek faiz oranları, yabancı sermayeyi cezp ederek ülkeye girişini hızlandırır ve döviz kurlarındaki artışı önleyerek ulusal paranın aşırı değerlenmesine neden olur. Ulusal paranın değerli olması demek ihracatın azalması, buna karşın ithalatın artması demektir. Böylece bütçe açıklarının artması dış ticaret açıklarını da arttıracaktır.

Devletin ödemeler bilançosu dengesizliğini gidermek ve dış ticaret fazlası oluşturmak için başvuracağı yollardan bir diğeri de ülke parasının enflasyon oranında devalüe edilmesidir. Ancak böyle bir uygulama dış borçların milli para cinsinden değerini arttırıcı etkide bulunacaktır. Tüm bunlar bütçe üzerine ek bir yük getirecek ve bu yükün finansmanı ekonomide faiz oranlarının artması, enflasyon gibi olumsuzluklara yol açacaktır¹¹¹.

¹¹⁰ Ulusoy, a.g.e., s. 225.

¹¹¹ Ulusoy, a.g.e., s. 226.

1.1.4.3.Bütçe Açıklarının Faiz Oranları Üzerine Etkisi

Kamu kesimi harcamalarını olağan kaynaklar ile karşılayamadığı durumlarda finansal piyasalardan fon talebinde bulunmaktadır. Bu talep artışı ödünç verilebilir fonlar piyasasındaki dengeleri etkilemekte, bu etkinin büyüklüğü de bir taraftan kamunun finansman ihtiyacına bir taraftan da finansal piyasaların derinliğine göre değişmektedir. Kamu kesiminin finansal varlık piyasasında ağırlığının artması sonucu tasarruflarda bir artış olmadığı takdirde özel kesimin fon talebini karşılamak için kaynak bulması güçleşmektedir. Ayrıca fon maliyetleri de artacağından özel kesim finansal piyasalardan dışlanmaktadır. Bu konuda yapılan çalışmalar, bütçe açıklarının faiz oranları üzerindeki etkisi üzerinde durmaktadırlar¹¹².

Bütçe açıklarında meydana gelen artışların faiz oranlarını yükselttiği yapılan bir çok makro ekonomik çalışmayla kanıtlanmıştır. Bütçe açıklarının faiz oranlarını yükseltmesi, üretken yatırımlarda dışlama etkisine neden olmaktadır. Hazinesin kredi talebi artıyorsa faiz oranları yani kredi fiyatları artacaktır. Keynesyen analizlere göre bütçe açığı, toplam talebi teşvik ederek para talebini arttırmaktadır. Para politikasında bir değişiklik olmazsa para talebindeki artışlar faiz oranlarını yükseltecektir.

Kamunun finansman ihtiyacı borçlanma ile finanse edildiğinde dengesizlik finansal piyasalara doğru kaymakta ve finansal piyasalardaki fon arzı veri iken fon talebindeki bu artış sonucunda faizler yükselme eğilimine girmektedirler. Ayrıca finansal piyasaların büyüme hızının kamunun finansman ihtiyacının büyüme hızından daha düşük olmasının faizleri etkileyeceği göz ardı edilmemelidir¹¹³.

Bütçe açıklarının ekonominin üretim kapasitesi ve milli geliri etkilemesi yanında üretim faktörlerinin fiyatlarını da değiştirmesi söz konusudur. Bütçe açıklarının sermaye stokunu azaltması halinde işgücünün marjinal ürünü düşerken sermayenin

¹¹² Robert J. Barro, “ The Ricardian Approach To Budget Deficit “, **Journal Of Economic Perspectives**, Vol. 3, No. 2, Spring, 1989, s. 48.

¹¹³ Ulusoy, a.g.e., s. 224.

marjinal ürünü yükselmektedir. Çünkü sermaye stokunun azalması demek her bir işgücü için çalışacağı daha az sermayeye sahip olması demektir. Aynı zamanda sermaye yetersizliği ilave her bir sermayeyi daha değerli hale getirecektir. Netice itibariyle bütçe açıkları sermaye stokunu azalttığı ölçüde bütçe açıkları daha düşük reel ücretlere, buna karşın daha yüksek sermaye kazancına yol açacaktır¹¹⁴.

Şimdiye kadar yapılmış çalışmalarda bütçe açıklarının faiz oranlarını etkileyip etkilemediği konusunda bir görüş birliği yoktur. Bazı yazarlar bütçe açıkları ile faizler arasında pozitif etki olduğu görüşünü savunurken, bazı yazarlar da bütçe açığı ile faiz oranları arasında negatif bir etki olduğu görüşünü savunmaktadırlar.

1.1.4.4.Bütçe Açıklarının Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi

Gelir dağılımı, bir ülkede belirli bir süre içinde üretilen ulusal hasıla veya gelirin bireyler, gruplar veya üretim öğeleri arasında dağılımı olarak tanımlanabilir¹¹⁵.

Bütçe açıklarının süreklilik kazanması ekonomide gelir dağılımını bozucu etkiler meydana getirmektedir. Açıkların finansmanında başvurulan yöntemlere göre bu etkiler farklı boyutlara ulaşabilmektedir. Bilindiği gibi gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde açıkların finansmanında borçlanma öncelikli politik araç durumundadır. Bütçe açığı yüksek faiz garantili borçlanmayla karşılandığında kamuya borç veren kişi ve kuruluşlar lehine gelir dağılımının bozulması söz konusudur. Çünkü, borçlanma, elinde atıl kaynağı ya da birikimi olan dar bir kitleyi ilgilendirmektedir. Bütçe açığını kapatmak için kamuya borç veren yüksek gelirli kişiler, ileride vergi ödemeleri karşısında herhangi bir sıkıntıya düşmeyecektir. Çünkü bu kesimlere kamunun ödediği yüksek faizler, düşük gelirli kesimlerden toplanan vergilerle finanse edilmektedir. Bu durumda düşük gelirli kesimlerden, yüksek gelirli kesimlere

¹¹⁴ Şen, Sağbaş, a.g.e., s. 87.

¹¹⁵ Ulusoy, a.g.e., s. 253.

doğru bir kaynak aktarımı olmakta ve bu kaynak aktarımı gelir dağılımının toplumdaki geniş kitleler aleyhine dönmesine neden olabilmektedir¹¹⁶.

1.1.4.5.Bütçe Açıklarının Yatırımlar Ve Tasarruflar Üzerine Etkisi

Bütçe açıklarının pek çok etkisi vardır. Ama bunların hepsi tek bir başlangıç etkiyi, açıkların milli tasarrufu azaltıcı etkisini takip eder. Milli tasarruf, özel tasarruf (hane halkının vergi sonrası harcama yerine tasarruf ettiği miktar) ile kamu tasarrufunun (kamunun harcama yerine tuttuğu vergi gelirleri) toplamına eşittir. Kamuda bütçe açığı oluştđu zaman kamu tasarrufu negatif olmaktadır. Bu da milli tasarrufun özel tasarrufun altına inmesine neden olur. Bütçe açıklarının milli tasarruf üzerindeki etkisi bire birdir. Şöyle ki kamu tasarruflarındaki bir azalış için, özel tasarrufta onu dengeleyecek bir artış olacaktır. Örneğin, bir birimlik vergi oranında bir azalma olsun. Bu orandaki kesinti kamu tasarrufunda bir birimlik azalmaya sebep olacaktır; hane halkı için de vergi sonrası gelire bir birimlik artış olacaktır. Hane halkı beklemediği bu parayı harcayabilir yada bir kısmını tasarruf edebilir. Bunun anlamı da, milli tasarruf azalır ama kamu tasarrufundan daha az azalır¹¹⁷.

Bütçe açıkları nedeniyle ekonomide oluşan parasal genişleme mal ve hizmetlere olan talebi arttırmakta ve müteşebbisleri üretimlerini arttırmaya yöneltmektedir. Müteşebbisler artan mal ve hizmet talebini karşılayabilmek için yeni finansman kaynaklarına ihtiyaç duymaktadırlar. Özel kesimin ek finansman ihtiyacı, kamunun yüksek fon talebinin neden olduğu yüksek faizlerinde etkisiyle, yeterince karşılanamamaktadır. Üretimin yeterince arttırılamaması mal ve hizmetlerin fiyatlarında bir artışa neden olmaktadır. Bu etki, devletin bütçe açıklarını finanse etmek amacıyla borçlanarak elde ettiği kaynakları kullanımıyla da yakından ilgilidir. Devlet elde etmiş olduğu kaynakları (borçları) uzun vadeli ve karlı yatırımlarda kullanırsa bu sayede yapmış olduğu yatırımlardan elde ettiği gelirler aldığı borçların anapara ve faiz ödemelerini karşılayabilecek, ve belki de devlete ek bir gelir sağlamış

¹¹⁶ Haluk Egeli, ‘‘ Bütçe Açıklarının Makroekonomik Etkileri ve Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Uygulanan Finansman Yöntemleri Açısından Değerlendirilmesi ‘’, **Maliye Yazıları**, 1998, Sayı: 58, s. 5.

¹¹⁷ Direkçi, a.g.m., s. 45.

olacaktır. Diğer taraftan devlet borç olarak sağladığı fonları yatırımlara değil de, tüketim harcamalarına kullanırsa, borç anapara ve faiz ödemeleri gelecekte elde edilecek vergi gelirleriyle yapılacağı için borç olarak sağlanan fonlar bugünkü neslin tüketiminde bir artış, gelecek nesillerin tüketiminde bir azalışa yol açacaktır¹¹⁸.

1.1.5. Bütçe Açıklarının Sürdürülebilirliği

Sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için, refahın maksimize edilmesi ve zamanla azalmaması gerektiği, refahın tüketimden elde edilen faydaya eşit olduğu ve tüketicilerin faydalarını maksimize ederken bütçe kısıtı ile karşılaştıkları ifade edilmiştir. Birey temelli bu analiz, bütçe politikalarının sürdürülebilirliğinin tanımlanması yolunda bir çıkış yolu sağlayacaklardır. Ekonomilerde, bireyler gibi bir bütçe kısıtı altında toplumsal faydayı maksimize etmeyi hedeflemektedirler. Bu koşul her dönem için geçerli olduğundan, bu bütçe kısıtı ekonominin dönemler arası bütçe kısıtına dönüşerek dinamik bir yapıya kavuşmaktadır. Bu noktada dinamik olarak etkin olan ekonomilerde, hükümetler borçlanma kısıtının şimdiki değeri ile karşı karşıya kalırlar. Analiz tek dönem için düşünüldüğünde devlet daha fazla harcayarak, diğer bir ifadeyle bütçe açığını arttırarak, toplumun bugünkü refahını yükselttiğinde gelecek nesiller için refahta bir azalma görülecektir. Çünkü devletin cari olarak yaptığı harcamanın finansmanını gelecek nesiller karşılamak zorunda kalacaktır. Bu durum da gelecek nesillerin refahında azalmaya neden olacaktır. Bu yüzden gelecek nesillerin refahının azalmaması için ekonomik açıdan sürdürülebilirliğinin sağlanması gerekmektedir. Thompson (2003) çalışmasında, bütçe politikalarının sürdürülebilirliğinin sağlanmasının refahın zaman içinde arttırılarak gelecek nesillere aktarımının sağlanabilmesi için gerekli ön koşul görmüştür¹¹⁹.

¹¹⁸ Ulusoy, a.g.e., s. 224.

¹¹⁹ Hüseyin Kalyoncu, ‘‘ Bütçe Açıklarının Sürdürülebilirliği: Avrupa Birliği Üyesi Ülkeler ve Türkiye Üzerine Bir uygulama ’’, **Çukurova Üniversitesi Doktora Tezi**, Adana-2005, s. 14.

1.2. Cari İşlemler Açığı İle İlgili Kavramsal Ve Teorik Çerçeve

Cari işlemler, ekonominin cari yıl içinde dış dünyayla yaptığı alışverişin kaydının tutulduğu bölümdür. Hesap içinde yer alan kalemlerin ortak özelliği bir akım değişkenini yansıtır olmalarıdır. Bu hesap üç ana kalem altında açıklanabilir. Dış ticaret kalemi, hizmet gelirleri kalemi ve karşılıksız transferler kalemi¹²⁰.

- *Dış ticaret kalemi*; o yıl içinde yapılan mal ithalat ve ihracatının kaydının tutulduğu bölümdür. Bu kayıt tutulurken ihracat için yapılan nakliye ve sigorta masrafları çıkarılır, ithalat ise bu masraflar dahil edilerek kaydedilir. İhracatın ithalattan çıkarılması ile cari işlemler dengesi içinde dış ticaret dengesine ulaşılır.
- Cari işlemler dengesinin ikinci önemli kalemi *servis ihracatı ve ithalatıdır*. Bu kalem içinde yer alan iki önemli değişken net turizm (gelir-gider) ve net dış borç faiz ödemeleridir. Dış borç faiz ödemelerinin servis hesabında gösterilmesinin nedeni, borç olarak alınan sermayeden elde edilen hizmetlerin fiyatına karşılık geldiğinin düşünülmesinden dolayıdır. Bu iki kalem dışında kalan net diğer servis ihracatı ise temelde navlun, sigorta prim ve tazminatları ve komisyon gelir ve giderlerinin toplamından oluşmaktadır.
- Son kalem ise *karşılıksız transferler hesabıdır*. Bu hesap ilgili ülkenin, şimdi veya ileride herhangi bir ödeme yapma yükümlülüğüne girmeden elde ettiği dövizleri kapsamaktadır. Türkiye'nin ödemeler dengesi içinde önemli ağırlığa sahip olan işçi dövizleri bu kalem altında işlem görmektedir.

Yukarıda açıkladığımız bu üç ana kalemin net değerlerinin (ilgili kalemlerin alacak hesaplarının borç hesaplarından çıkarılması) toplamı bize cari işlemler dengesini verir.

¹²⁰ Ahmet Eken, “ Cari İşlemler Dengesi Üzerine Model Çalışması ‘’, **Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü, Tartışma Tebliği** No: 9020, Aralık 1990, s. 74-75.

Cari işlemler hesabı açık verdiğinde ülke, yurt dışından kazandığı paranın daha fazlasını yurt dışına göndermiş demektir. Yaratılan açık ta, dışarıdan borçlanılarak veya yurt içi varlıkların satılması suretiyle kapatılır. Cari işlemler hesabı fazla verdiğinde ise, yurt içi yerleşiklerce yurt dışına sermaye transferi gerçekleştirilir. Sonuç olarak cari işlemler hesabı, yurt dışı yerleşiklere olan toplam yükümlülüklerimizi yada yurt dışı yerleşik ülkede bulunan varlıklardaki değişimi göstermektedir¹²¹.

1.2.1. Cari İşlemler Açığının Tanımı

Ülkenin olağan döviz gelir giderlerinin (faiz giriş çıkışı dahil, borç anapara giriş çıkışı hariç) izlendiği hesaba ‘‘cari işlemler hesabı’’ denir. Bu hesapta ihracat, turizm, işçi gelirleri, taşıma gelirleri gibi döviz gelirleri ‘‘gelir’’ kalemine yazılır. ‘‘Gider’’ kaleminde ise ithalat, seyahat harcamaları, taşıma giderleri, kar transferleri gibi harcamalar yer alır. Harcamalar gelirden fazla ise, cari işlemler hesabı (olağan döviz gelir gider hesabı) açık verir. Buna kısaca ‘‘cari açık’’ denir.

Cari işlemler dengesi birkaç şekilde tanımlanabilmektedir. Bunlardan ilkinde cari işlemler dengesi, ödemeler bilançosu kayıtlarından elde edildiği şekilde net mal ve hizmet ihracatı ile karşılıksız transferler dengesinin toplamından oluşmaktadır. Mal ticaretinden kaynaklanan net ihracata transit ticaret gelirleri, navlun, sigorta ve taşımacılık gibi ticaretin gerçekleşmesini temin edici çeşitli hizmet gelirleri de dahil edilmektedir. Hizmetler dengesinde ise ülkenin turizm gelir ve harcamaları, yabancı yatırım gelirleri ve ülkenin dış borçluluk konumuna bağlı olarak dış borç faiz ödemeleri veya gelirleri dahil edilmektedir¹²².

Cari işlemler dengesinin elde edilmesinde ikinci yöntem ise milli gelir hesaplarının kullanılmasıdır. Bu yöntemle milli gelir hesapları, cari işlemler dengesi

¹²¹ Barış Babaoğlu, ‘‘ Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi Sürdürülebilirliği ‘‘, **Uzmanlık Yeterlilik Tezi**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İstatistik Genel Müdürlüğü Ankara, Haziran 2005, s. 5.

¹²² S. Tolga Tiryaki, ‘‘ Cari İşlemler Hesabına Çeşitli Yaklaşımlar, Sürdürülebilirlik ve Türkiye Örneği ‘‘, **Araştırma Genel Müdürlüğü Çalışma Tebliği**, No: 8, Temmuz 2002, s. 1.

ve sermaye akımları arasındaki etkileşimi gösterebilmektedir. Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH), özel tüketim harcamaları (C), özel yatırım harcamaları (I), hükümetin cari harcamaları (G) ve net mal ve hizmet ihracatı ile net faktör gelirlerinin (X - M) toplamından oluşmaktadır¹²³.

Cari işlemler dengesi, özel tasarrufların özel yatırımlardan farkı ve hükümetin harcamaları ile vergi gelirleri arasındaki farktan oluşmaktadır. Başka bir ifadeyle, yurt içi özel yatırımlar yurt içi tasarruflarla karşılanamıyorsa ve hükümetin bütçe açığı varsa yani kamu harcamaları vergi gelirlerini aşıyorsa, o ülkenin cari işlemler hesabı açık vermektedir.

Bu tanım, özel tasarruflarla yatırımların birbirine eşit olması halinde, bütçe ve cari işlem açıklarının aynı yönde hareket edeceklerini ve aynı boyuta ulaşacakları için ikiz olacaklarını ifade etmektedir. ABD’de de 1983’ten 1989’a kadar özel tasarruflar ile yatırımlar ve aynı şekilde bütçe ve cari işlem açıkları da matematiksel olarak birlikte hareket etmişlerdir. 1980’den 1986 yılına kadar bütçe açığı/GSYİH oranı % 2,7’den % 5’e, cari açık/GSYİH oranı da % 0’dan % 3,5’a çıkmıştır. 1980’lerde yüksek bütçe açıkları aracılığıyla uygulanan genişletici maliye politikaları yurt içi harcamaları ve ithalatı arttırmıştır. Yükselen faiz oranları yabancı yatırımları cazip hale getirmiş ve dolar yükselmiştir ve böylece ihracat pahalılaşmış ithalat ucuzlamıştır. Artan cari açık ekonomiyi büyütmüş ve doları değerli hale getirmiştir. Açıklar bütçe açığından, yüksek faiz oranına, yüksek ithalata, doların değerlenmesine ve cari işlemler açığına doğru giderek ikiz açık şeklinde gerçekleşmiştir¹²⁴.

Cari hesap açığı üzerindeki bir başka görüş ise, finansal varlıkların uluslar arası akımları üzerinedir. Bu görüş getiri oranlarındaki farklılaşmaların finansal akımları

¹²³ Tiryaki, a.g.m., s. 1.

¹²⁴ Catherine L. Mann, ‘‘ Perspectives On The U.S. Current Account Deficit and Sustainability ’’, **Journal of Economic Perspectives** – Volume 16, Number 3- Summer 2002, s. 135.

ve doların değişim değerini ve refahın istenilen portföy tahsisini nasıl etkilediğini göz önünde bulundurur¹²⁵.

1.2.2. Cari İşlem Açıklarının Nedenleri

Cari işlemler açığının oluşmasının temel nedenleri; mal ve hizmet ithalatının artması, ihracatının azalması, turizm gelirlerinin düşmesi, diğer mal ve hizmet gelirlerinin azalması, işçi havalelerinin ve bedelsiz ithalatın azalmasıdır.

Türkiye’de cari işlemler açığının en temel nedeni olarak, üretimin ithal hammadde ve ara malı ile gerçekleştirilmiş olması gösterilmektedir. Üretimi oluşturan faktörlerin yerli kaynaklardan sağlanamaması hem ülke içi kaynakların verimsiz kullanıldığını göstermekte hem de ekonomik büyümenin devamlılığına engel olmaktadır. Bir değerlendirmesinde Mahfi Eğilmez, cari açığın artan ithalat nedeniyle oluştuğunu belirtmektedir. “ Cari açık, TL'nin dövize karşı değer kazanmasıyla artan ithalat nedeniyle ortaya çıktı. Bu gelişme yalnız dış talepte değil, iç talepte de yaşandı. Gerek enflasyondaki düşüş, gerekse kurun düşük gitmesi bir yandan tüketim malları ithalatını artırırken bir yandan da ileride daha yüksek kurla ödeme yapmaktan korkan yatırımcının ara malı ve yatırım malı ithalatını öne çekmesine yol açtı. Yani özetle cari açık, talepteki artışın ithalata yansımalarının sonucunda doğdu ”¹²⁶.

Cari işlemler açığı gündemde olduğunda iki tür tehlikeden bahsetmek mümkündür. Birincisi bu açıklara ilişkin muhtemel olumsuz senaryoların yazılması suretiyle dış ülkelerin, iç piyasanın, kreditorlerin duyduğu güvenin azaltılmasıdır. İkincisi cari işlem açığına yol açan ithalat kapsamında yurda getirilen malların ihracatta kullanılmayan girdi, cihaz ve malzemeler olmasıdır. İhraç ürünlerinin girdisini oluşturan ithalat malları ile ihracata yönelik üretimi arttıracak cihaz ve

¹²⁵ Mann, a.g.m., s. 140.

¹²⁶ Ahmet Yüce, “ Nedenleri ve Sonuçlarıyla Cari Açık “, **Boğaziçi Üniversitesi İşletme ve Ekonomi Kulübü**, Kış 2004, <http://www.buik.net/subcommittee/ekonomik/showarticle.asp?Aid=927> (Erişim Tarihi: 20.12.2006)

malzemeler üretim sürecine girmelerini takiben ihracat artacağı için söz konusu cari işlem açığı doğal olarak gerileyecek veya azalacaktır. Böyle bir gelişmenin hızla mümkün olması açısından olumsuz spekülasyonlar yapılmaması ve ithal girdi ve cihazların üretim sürecinde değerlendirilmesine yetecek kadar zaman tanınması etkili olacaktır¹²⁷.

Ulusal ekonomide uygulanan harcama genişletici politikalar, ithal mallara olan iç talebi yükseltir, bu da dış açıkların oluşmasına neden olur. Ayrıca içeride fiyatlar artarken Merkez Bankası müdahalesiyle kurların yeterince yükselmesine izin verilmemesi, yerli paranın aşırı değerlenmesiyle sonuçlanır. Bu da yabancı para cinsinden ihracatı pahalılaştırdığı için ihracat gelirlerini azaltıcı, yerli para cinsinden yabancı malları göreceli olarak ucuzlattığından ithalatta talep arttırıcı bir etki doğurmaktadır.

Ülkede ekonomide yaşanacak bir dalgalanmada, genişleme aşamasında gelir ve harcamalar artıp fiyatlar yükseleceği için açık oluşacaktır. Daralma aşamasında ise bu durumun tam tersi olacak ve bir dış fazla oluşacaktır. Eğer ekonomik dalgalanma süresince görülen bu açık ve fazlalar birbirine eşitlenmezse ülke, ciddi bir dış ödeme krizi içine girebilir. Ayrıca bir ülkenin dış dengesi yabancı ülkelerdeki dalgalanmalardan da etkilenebilmektedir.

Ayrıca spekülatif, kısa süreli sermaye fonlarının ülkeye giriş ve çıkışları da dış dengeyi ciddi olarak etkiler. Ulusal parada değer kaybının beklendiği durumlarda yoğun biçimde döviz satın alınması veya dışarıdaki yüksek faiz oranlarından yararlanmak için fonların kitleler halinde yurtdışına ihraç edilmesi, dış açık sorununun boyutlarını büyütecektir¹²⁸. Sermaye girişi ödemeler dengesinde cari açığa neden olmaktadır. Bilindiği gibi, eğer net sermaye girişi rezerv artışına gitmiyorsa veya bir sermaye çıkışı söz konusu değilse, bu giriş cari açığı finanse etmekte kullanılmaktadır. Başka bir deyişle, sermaye girişlerindeki artış döviz bulunabilirliğinin, açıkların finansmanına imkan vermesi ve döviz kurunun

¹²⁷ Okan Altunakar, “ Cari İşlem Açığı Endişesi ”, **Finans Kulüp**, http://www.finanskulup.org.tr/hm/makale/okan_altunakar_1.htm (Erişim Tarihi: 31.11.2006)

¹²⁸ Yalçın Karatepe, “ Ödemeler Dengesi Bilançosu Analizi ”, s. 9. <http://politics.ankara.edu.tr/~karatepe/ifinance/ODBanl.pdf> (Erişim Tarihi: 13.09.2006)

değerlenmesini teşvik etmesinden dolayı cari açıkları arttırmaktadır. Yerli paranın değerlendirilmesi uluslararası rekabet gücüne ve dış ticaret dengesine zarar vermekte, ithalata olan bağımlılığı arttırmaktadır¹²⁹.

Cari işlemler dengesinin elde edilmesinde kullanılan birinci yöntem olan milli gelir özdeşliğinin kullanılmasından yola çıkılarak cari işlemler açığının iki temel nedeni olduğunu söyleyebiliriz. Bunlar; yurtiçi yatırımlarda meydana gelen artış nedeniyle cari işlem açıklarının oluşması ve ulusal tasarruflarda meydana gelen bir azalma sebebiyle cari işlem açıklarının oluşmasıdır¹³⁰. Şimdi bu iki nedeni inceleyelim.

1.2.2.1. Yurtiçi Yatırımlarda Meydana Gelen Artış Nedeniyle Artan Cari İşlem Açıkları

Yurtiçi yatırımlarda büyük bir artışın olması, başka bir deyişle bir yatırım patlamasının meydana gelmesinin pek çok nedenleri olabilir: Ülkede yeni tabii kaynakların bulunması (madenler, petrol vb. gibi), yeni ürün geliştirilmesi ya da üretime uygun teknolojilerin geliştirilmesi, ticaret ve sermaye piyasası liberalizasyonu gibi yapısal ekonomik reformlar, enflasyonda düşme, sermaye ve gelir üzerinde bozucu bir etkisi olan herhangi bir vergi de indirim olması ve bütçe açıklarında azalma gibi makroekonomik istikrar politikaları, gelecekte yüksek bir ekonomik büyüme ve yeni yatırımlarda yüksek karlılık beklentisinin olması gibidir. Böylece ülkenin ulusal tasarrufları bütün karlı yatırım projelerini finanse etmede yetersiz kalacaklar ve sonuçta da cari işlem açıkları meydana gelecektir¹³¹.

Yatırımların ulusal tasarrufları aşan kısmını finanse etmek için ülke yabancı kaynaklara başvurmaktadır. Uzun vadede döviz girdisi sağlayan alanlara yapılan kamu yada özel sektör yatırımları kısa vadede cari işlem açıkları meydana getirebilir. Ancak, orta ve uzun vadede yeni sermayeyle üretilen mallar ülkenin ihracatını arttırarak dış borç anapara ve faiz ödemeleri için gerekli cari fazlayı yaratır ve cari

¹²⁹ Nurhan Yentürk, **Körlerin Yürüyüşü**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, s. 131.

¹³⁰ Timur, a.g.m., s. 7.

¹³¹ Nouriel Roubini and David Backus, "Lectures In Macroeconomics", Chapter 1: Monitoring Macroeconomics Performance. <http://pages.stern.nyu.edu/~nroubini/NOTES/CHAP1.HTM#topic7> (Erişim Tarihi: 15.12.2006)

işlemler dengesinin sürdürülmesine yardımcı olur ve ülke, gelecekte borçlarından arınmış bir şekilde büyümüş olacaktır. Bu şekilde cari işlemler açığının oluşması ve bu açıkla oluşan dış borç artışı, endişe vermemelidir.

Yurtdışından borç alındığı zaman dikkat edilmesi gereken iki önemli uyarı vardır. Bu uyarılardan birincisi; dışarıdan alınan borçların dış piyasaya satılacak türde mal üretmek için yapılan yatırımları finanse etmek için değil, uluslar arası ticarete konu olmayan alanlara yapılması halinde ortaya çıkmaktadır¹³². İkinci uyarı ise; uluslar arası ticarete hem konu olan hem de konu olmayan sektörlerin firmaları için geçerlidir. Yatırımları finanse etmek için fon borçlanmak ancak bu yatırımların getirisinin en azından borçlanılan fonların maliyetini karşıladığı zaman optimaldir; aksi halde, gereğinden fazla borçlanan ve bu borçlarını kötü projelere yatıran firma sonunda zarar edecektir ve yatırımların bir çoğu kötü olursa bir finansal kriz yaşanacaktır¹³³.

1.2.2.2. Ulusal Tasarruflarda Meydana Gelen Bir Azalma Nedeniyle Oluşan Cari İşlem Açıkları

Hane halkının gelecekte ortaya çıkabilecek yüksek gelir beklentisi nedeniyle cari gelirleri çok artmasa bile bir ekonomik reform yada istikrar politikası tüketimde bir artışa (özellikle dayanıklı mal alımında) neden olmaktadır. Bu durumda gelir (GSMH) artarken şimdiki cari tüketim (C) de hızla artacaktır. Bu tüketim artışı ise özel tasarruflarda düşmeye neden olacaktır ve meydana gelen cari işlemler açığı yurtdışından sermaye girişi yoluyla finanse edilecektir. Bu dış borç artışı gelecekte gelir artışı gerçekleştirildiği zaman ve bireyler borçlarını ödeyebildiği sürece bir endişe yaratmayacaktır¹³⁴.

Bütçe açıkları kronik hale gelmişse ve kamudaki aşırı harcamalar vergi gelirleri ile karşılanamıyorsa bu açıkların giderilmesi çok güçtür. Böylece, bütçe açıklarının meydana getirdiği cari işlemler açığı yapısal olduğu için tehlikelidir. Ancak, ulusal

¹³² Vyshnyak, a.g.m., s.3.

¹³³ Roubini, Backus, a.g.m.

¹³⁴ Roubini, Backus, a.g.m.

tasarruflardaki azalmanın neden olduğu cari işlemler açığı geçici olduğu için daha az tehlikelidir.

1994 yılında Meksika çok ciddi bir kriz yaşamıştır. Meksika'nın 1986-1988 yıllarında cari işlemler hesabı dengede iken, 1994 yılında 30 milyar ABD doları açık vermiştir. GSYİH'nin % 8'ini bulan bu açık, yurtiçi tasarruflarda meydana gelen düşmeyle açıklanmıştır. GSYİH'nin % 22'sinden % 16'sına gerileyen yurtiçi tasarruflara karşılık, yatırımların GSYİH'ya oranı neredeyse sabit kalmıştır¹³⁵.

1.2.3. Cari İşlem Açıklarının Finansman Yöntemleri

Dışa açık ekonomilerde ödemeler dengesi, politika yapıcılar için en önemli göstergedir. Ödemeler dengesi içinde yer alan cari işlemler (CA), ekonomideki yerleşikler ile yabancılar arasındaki mal, hizmet, faktör geliri ve transfer hareketlerini yansıtır. Cari işlemler pozisyonunda meydana gelen bir değişiklik, yurt içinde tasarruf yatırım dengesinde bir açığın oluşmasına yol açacaktır. Bu açık yerleşiklerin sahip olduğu dış varlıkların satışıyla yada yurt dışından borçlanmayla karşılanır. Bununla birlikte cari işlem açıkları (CAD), artan borç yükü ve sermaye çıkışlarının yol açtığı dış borçların sürdürülemez hale gelmesi nedeni ile bu yolla karşılanmayabilir¹³⁶.

Cari işlemler dengesinin açık vermesi ekonominin gelirden fazla harcama yapmasına imkan vermekte ve ortaya çıkan cari işlemler açığı ise sermaye girişi veya rezerv azalışı ile finanse edilmektedir. Ekonomide gelirden az harcama yapılması durumunda cari işlemler dengesi fazla vermekte ve bu fazla sermaye ihracı veya rezerv artışında kullanılmaktadır¹³⁷. Ancak ülke kaynakları sınırsız değildir ve sahip

¹³⁵ Burçin Hacıhasanoğlu, " Meksika 1994 ve Arjantin 2001-2002 Krizlerinin Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye İçin Önemi ", **Uzmanlık Yeterlilik Tezi**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü Ankara, Haziran 2005, s.29.

¹³⁶ Fatih Yücel, Rüstem Yanar, " Türkiye'de Cari İşlem Açıkları Sürdürülebilir mi? Zaman Serileri Perspektifinden Bir Bakış ", **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 2, 2005, s. 1.

¹³⁷ Zafer Yükseler, " Makroekonomik Hesaplar ve Ödemeler Dengesi ", Haziran 1998, s. 3. <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/makro/yukselez/odemeler.pdf> (Erişim Tarihi: 15.12.2006)

olunan dış rezervler ne kadar büyük olursa olsun, er geç tükenebilmektedirler. Ayrıca dış borçlanmaların da bir sınırı vardır¹³⁸.

Cari açık durumunda, açığın çeşitli sermaye girişleri ile finanse edilmesiyle ödemeler bilançosu denklğine ulaşılır. Cari açığın sermaye girişi ile finanse edilemeyen kısmı rezerv değişimleri ile karşılanır. Sermaye girişi üç sermaye alt kaleminin toplamıdır. Bu alt kalemler, doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları ve diğer yatırımlardır. Rezerv hareketleri cari işlemler ve sermaye girişlerinin toplamlarını eşitleme işlevini gören kalemdir. Ödemeler dengesi sonucu, ülkelerin resmi rezervleri artar yada azalır¹³⁹. Sermaye hareketleri hem cari işlemler dengesinin finansmanı işlevini yerine getirir hem de makroekonomik göstergeler üzerinde etkili olur.

Gelişmekte olan ülkeler, kalkınmalarını sağlayabilmek için ülke içi tasarrufların yetersiz olduğu zamanlarda ödemeler dengesinde açık vermemek için dış yatırıma ihtiyaç duyarlar ve bunu da yabancı sermaye girişi ile karşılarlar. Yani tasarruf açığının neden olduğu dış açıkları (cari işlemler dengesi açıklarını) kapatmada ülkeye giren yabancı sermaye etken bir faktördür¹⁴⁰. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları dış açığın finansmanında kullanılan en sağlıklı yöntemdir. Bunlar kalıcı fizik varlıklardır ve geri götürülmeleri olanaksızdır. Dış borç almadan yatırım yapmaya ve dış açık vermeye olanak tanır¹⁴¹.

Portföy yatırımları; hisse senetlerini ve Merkez Bankası, Hükümet, bankalar ve diğer sektörlerin borç senetlerini kapsar¹⁴². Portföy yatırımları sermaye girişlerinin çok önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Ancak portföy yatırımlarının yüksekliği cari işlemler dengesinin sürdürülebilmesi için çokta sağlıklı değildir.

¹³⁸ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, Geliştirilmiş 13. Baskı, İstanbul, 1999, s. 407.

¹³⁹ Yentürk, a.g.e., s. 31.

¹⁴⁰ Cem Saatcioğlu, ‘‘ Doğrudan Dış Yatırımlar ve Türkiye ’’, s. 1. <http://www.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/61%20MAL%DD%20%C7%D6Z%DCM/18-61%20CEM%20SAAT%20%D0LU.doc> (Erişim Tarihi: 05.01.2007)

¹⁴¹ Asaf Savaş Akat, ‘‘ Ödemeler Dengesi Yazıları ’’, **İstanbul Bilgi Üniversitesi**, Ağustos 2004, s. 7. <http://akat.bilgi.edu.tr/others/0408-disacik-2.pdf> (Erişim Tarihi: 05.01.2007)

¹⁴² Yentürk, a.g.e., s. 31.

Diğer yatırımlar ise Merkez Bankası, Hükümet, bankalar ve diğer sektörlerin kredilerini kapsar¹⁴³. Diğer yatırımların en önemli kalemi kredilerdir. Krediler incelendiği zaman bankaların ve diğer sektörlerin yurt dışından borçlanmalarının önem kazandığı anlaşılmaktadır. Kriz dönemlerinde ise söz konusu sektörler kredi sağlamakta zor duruma düşmektedirler. Bu durum da sermaye çıkışlarının yaşandığı dönemlerde ödemeler dengesi finansmanını olumsuz yönde etkilemektedir.

Gelişmekte olan ülkeler, kalkınmalarını sağlayabilmek için ülke içi tasarrufların yetersiz olduğu zamanlarda ödemeler dengesinde açık vermemek için dış yatırıma ihtiyaç duyarlar ve bunu da yabancı sermaye girişi ile karşılarlar. Yani tasarruf açığının neden olduğu dış açıkları (cari işlemler dengesi açıklarını) kapatmada ülkeye giren yabancı sermaye etken bir faktördür. Yıllardır bütçe açığı ve cari işlemler açığı veren ekonomiler için yabancı sermayenin doğrudan sermaye yatırımları veya uzun vadeli mali yatırımlar şeklinde girişi şüphesiz ki büyük önem taşımaktadır. Buna karşılık kısa vadeli sermaye giriş- çıkışları (sıcak para) zaman zaman yıkıcı hale gelen ekonomik etkileri nedeniyle çok tartışılan bir konudur.

Yabancı sermaye hareketlerinin ise ev sahibi ülke üzerindeki etkilerini şöyle sıralayabiliriz¹⁴⁴:

* Ülkeye gelen yabancı sermaye yatırımları öncelikle döviz birikimi sağlar.

* Döviz birikiminin ortaya çıkardığı ithalata ve para arzındaki artışa bağlı olarak tüketim ve yatırım harcamaları artmakta ve ulusal tasarruflar azalmaktadır. Tüketim ve yatırım harcamalarındaki artış yurt içi hasılayı arttırmaktadır.

* Ülkeye gelen sermaye akımlarının hızının yavaşlaması veya durması ve ithalattaki artışa bağlı olarak ülke büyük bir cari işlemler bilançosu açığı ile karşı karşıya kalmaktadır.

¹⁴³ Yentürk, a.g.e., s. 31.

¹⁴⁴ Guillermo A. Calvo, Leonardo Leiderman and Carmen M. Reinhart, ‘‘ Inflows of Capital to Developing Countries in The 1990’s ’’, **Journal of Economics Perspectives**, Volume 10, Number 2, Spring 1996, s. 128.

Ülkeler arasında kolayca yer değiştirebilen parasal fon akımları, uluslar arası faiz farklılıkları, döviz kurlarında değişme olasılığı, vergi oranlarındaki değişiklikler, enflasyon ve öteki iç ekonomik güçlükler, siyasal istikrarsızlıklar vb. faktörlere karşı son derece duyarlıdır. Özellikle Eurodolar piyasasında bu fonlar söz konusu faktörlerin etkisine bağlı olarak dolaşırlar. Dış ödeme güçlükleri içinde bulunan bazı ülkeler, örneğin faiz oranlarını yükseltmek suretiyle bu fonların ülkeye girişini özendirmeye çalışırlar. Geçmişte ABD de bu politikaları uygulamıştır. Sıcak para fonları girdikleri ülkenin dış ödemeler bilançosu durumunu olumlu şekilde etkilerken çıktıkları ülkelerde dış dengeyi bozarlar¹⁴⁵. Cari açığı sıcak para ile finanse eden ülkelerde, piyasaya giren döviz sonucu döviz fiyatları düşer ve ülke parası dövize göre değerlenir. Maaşı eskisine göre daha değerli olan vatandaşa dövize bağlı ithal malları daha ucuz gelir ve ithal mallara yönelir. Fakat ihracatçılar, hammaddelerini değerlenen ülke parasıyla yurtiçinden temin ederken, satışlarını ucuzlayan döviz ile yapmaktadırlar. Bu da onların kar marjlarını düşürür. Bir çok üretici için düşen kar marjları yüzünden ihracat artık cazibesini yitirir. Sonuçta ülke ithalatı artarken ihracatı aynı oranda artmaz ve ülkenin dış ticaret açığı (ithalat ile ihracat arasındaki fark) iyiden iyiye artış gösterir. İşte bu tür büyüme ithalata dayalı büyümedir ve ülke bu tür büyümeye devam ettikçe cari açık ta büyümeye devam edecektir.

Finansal sermaye akımlarının en temel özelliği, ülkeler arasındaki faiz oranlarındaki ve döviz kurlarındaki değişimleri yakından izleyen spekülasyon amaçlı kısa vadeli sermaye hareketlerinden oluşmasıdır. Kısa zamanda risk algılamasının artmasıyla beraber yön değiştirme özelliği taşırlar. Spekülasyon amaçlı hareket etmesinden ötürü makroekonomik değişkenlerdeki bozulmalara bağlı olmadan sürü psikolojisi (herd behavior) ile yüksek oranlı sermaye çıkışlarının yaşanmasına neden olabilmektedirler. Ülkeler arasındaki getiri oranlarının değişmesi sonucu, diğer bir ülkedeki getiri oranlarının artması ile finansal sermayeye ev sahipliği yapan ülkedeki diğer değişkenlerde bir aksaklık olmasa bile, finansal sermayenin ülkeden ayrılmasıyla beraber krizlere varacak kadar olumsuz gelişmeler yaşanabilmektedir.

¹⁴⁵ Doğan Alantar, “ Sıcak Para Hareketleri ve Tobin Vergisi ”, s. 1. <http://www.mtk.gov.tr/eserler/para.doc> (Erişim Tarihi: 15.12.2006)

Dolayısıyla finansal sermayenin en önemli özelliği kısa vadeli ve spekülâtif amaçlı olmasıdır¹⁴⁶.

Cari açığı kapatmak için yabancı sıcak paraya bel bağlanması, yabancı sermayedarları çekebilmek için uygulanan kısa vadeli ve yüksek faizli borçlanma politikası, gelişmekte olan ülkeleri yıllardır içinden çıkılmaz bir borç-faiz kısır döngüsüne sokmuştur. Yurt içi birikimlerin yetersizliği nedeniyle tasarruf - yatırım eşitliğinin kurulamaması, ekonomide pek çok sıkıntılara neden olabilmektedir. Bu sıkıntıların giderilmesinde ise iç tasarruflar yetersiz kalmaktadır ve bu nedenle dış kaynaklara başvurulmaktadır. Cari işlemler açığının kapatılması, dış borç ödemelerinin düzenli bir şekilde yürütülmesi ve yeni kaynak sağlamak amacıyla dış borçlanmaya gidilmektedir¹⁴⁷.

İthalatın değer olarak ihracattan fazla olması, ülkenin dış ticaret dengesinin açık vermesine neden olacaktır. Az gelişmiş ülkelerin net hammadde satıcısı, sanayi ürünü alıcısı olması, dış ticaret açığını kaçınılmaz hale getirmektedir. Tarım ürünleri fiyat esnekliğinin düşük olması, sanayi ve tarım ürünleri arasındaki nispi oranın tarım ürünleri aleyhine bozulması gibi nedenlerle, ithalat serbest kaldıkça ihracatı arttırarak açığı kapatmak neredeyse olanaksızdır. Birçok az gelişmiş ülke, gelişmiş ülkeler karşısında dışsatımda kota vb. sınırlamalarla karşılaşırken, benzeri araçlara başvurma şansından yoksundur. Sanayileşmenin birinci aşamasında dışsatım konusu mallar genellikle girdi olarak kullanıldığından, açık daha da büyür. Dışsatım ile dışalım arasındaki açık genellikle dış borçla kapatılır¹⁴⁸.

Dış borçlanmaya ağırlık verilmesi durumunda artan dış borç servis yükü ödemeler bilançosu açıklarına yol açmaktadır. Bu durum özellikle dış borçların döviz kazandırıcı faaliyetlerde kullanılmaması durumunda daha belirgindir. Fakat dış borçlanmanın özel yatırımlar üzerinde daha düşük dışlama etkisi oluşturması ve

¹⁴⁶ Korkut Boratav, Erinç Yeldan, “ Turkey, 1980-2000: Financial Liberalization, Macroeconomic (in)-Stability, and Patterns of Distribution ”, December 2001, s. 17. <http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/B&YCEPA2002.PDF> (Erişim Tarihi: 29.12.2006)

¹⁴⁷ Evgin, “ Düünden Bugüne Dış Borçlarımız ”, s. 26.

¹⁴⁸ “Kamu Borçları”, a.g.m., s. 2.

enflasyonist baskı sisteminin düşük olması nedeniyle daha çekici görünmektedir. Ayrıca dış borçlanma, reel borç yükünü azaltmak için devletin enflasyon oluşturma imkanını ortadan kaldırdığından daha yüksek mali ve parasal disiplin sağlama özelliğine de sahiptir¹⁴⁹.

Dış borçlarla ekonomi canlandırmaya yöneltilmelidir. Öncelikle dış borç, borçlanma koşullarının değişebilirliğini artırır. Borç faizleri dalgalı olarak belirlendiğinde, yüksek dış borç faiz oranları borç servis maliyetlerini artırabilir. Bu durum, daha yüksek açıkları veya borçlanılamayan kaynaklarda azalışa dönen bir bütçeyi beraberinde getirir. Benzer şekilde nakdin azaltılması artan borç servisine yol açar ve daha önce sözü edilen diğer borç finansman yöntemleri ile aynı etkileri meydana getirme özelliğine sahiptir. İkinci olarak devlet artan açıkları kapatmak için borçlandığında, dış borçlanma, sürdürülemeyen borçlanma seviyesine, tüm kamu harcamalarında aşırı bir borç servisi oranına ve borcun karşılanması için belli miktarda bir döviz kullanımına yol açabilir. Uzun dönemde bu durum borç krizine neden olabilir¹⁵⁰.

Esnek döviz kuru sisteminin geçerli olduğu şartlarda, cari işlemler bilançosu açıkları söz konusu açıklara eşit tutardaki sermaye hesabı fazlalığı ile dengelenmektedir. Cari işlemler bilançosu açıklarının dış borçlanma veya uluslararası rezervler ile finanse edildiği şartlarda, cari işlemler bilançosu açıkları aktif stoklarında değişiklikler meydana getirerek, reel net servet etkisi vasıtasıyla ulusal ekonomiyi etkilemektedir. Cari işlemler bilançosu açıklarının giderek arttığı şartlarda, genellikle uygulanan politikalar, sıkı para ve maliye politikaları ağırlıklıdır. Ancak Pitcford'a göre, sıkı para politikası cari işlemler bilançosu açıklarını arttırmaktadır. Yatırım seviyesinin faiz haddi ve milli gelirin fonksiyonu olduğu varsayıldığında, faiz haddinin belli bir süre için değişmeden kaldığı koşullarda, para politikası milli gelirdeki değişimlere göre belirlenecektir. Çıktı miktarında azalmaya neden olan parasal kısıtlamalar, net ihracatı azaltacağından, cari işlemler bilançosu açıkları artacaktır. Çıktı miktarındaki azalmanın ithalat üzerinde de olumsuz etkileri olacaktır. Ancak sıkı para politikalarının ihracat üzerindeki olumsuz etkileri, ithalata

¹⁴⁹ Meriç, a.g.m., s. 6.

¹⁵⁰ Meriç, a.g.m., s. 6-7.

göre daha fazladır. Diğer taraftan faiz hadlerinin değişken olduğu koşullarda, sıkı para politikası uygulamaları, faiz hadlerini ve tasarruf oranlarını arttırmakta, yatırımları ise azaltmaktadır. Bu durum, cari işlemler bilançosu açıklarına neden olan önemli gelişmelerden bir tanesidir¹⁵¹.

Bir ulusal paranın başka bir ulusal para karşısında belirlenen fiyatı yani döviz kuru, gerçek değerinden daha fazla olarak belirlenmişse, burada yabancı paranın, o ülkedeki satın alma gücü düşeceğinden, o ülkelere mal satmak zorlaşacak ve ihracat azalacak belki de hiç yapılamayacak, bunun aksine ise ithalat ucuzlayacaktır. Bu duruma ulusal paranın yabancı paralar karşısında aşırı değerlenmesi denilmektedir. Aşırı değerlenmenin getirdiği olumsuzluklardan kurtulabilmek için, paranın dış değerinin düşürülmesi gerekmektedir. Paranın dış değerinin, aniden ve iradi bir şekilde, hükümetler tarafından düşürülebilmesi için kullanılan döviz kuru politikasına devalüasyon adı verilir. Ancak, iç piyasada oluşan enflasyon sonucu, ulusal paranın alım gücünün ve dolayısıyla değerinin düşmesi ve bunun sonucunda yabancı paraların alım gücünün yükselmesi ise iradi bir durum olmadığından devalüasyon olarak kabul edilmemektedir.

Yukarıdaki durumun aksine, bir ulusal paranın başka bir ulusal para karşısında belirlenen fiyatı yani döviz kuru, gerçek değerinden daha düşük olarak belirlenmişse, burada yabancı paranın, o ülkedeki satın alma gücü artacağından, o ülkelere mal satmak kolaylaşacak ve ihracat artacak ama diğer taraftan ülkenin parasının alım gücü düşük olacağından, ithalat azalacak ve belki de hiç yapılamayacaktır. Bu duruma da, ulusal paranın yabancı paralar karşısında değerinin düşük olması denilmektedir. Böyle bir durumda, paranın dış değerinin yükseltilmesi için kullanılacak olan döviz kuru politikasına ise, revalüasyon adı verilmektedir.

Ülkeler ihracatlarını artırarak, ithalatlarını azaltıp, ödemeler bilançosu açıklarını kapatabilmek için paralarının değerlerini bilinçli olarak, dış paralar karşısında düşük tutarlar. Ulusal paranın dış paralara göre değerini düşük olarak belirlenmesi, sabit kur sistemlerinde, hükümetler tarafından yapılır. Serbest kur sistemlerinde ise, devlet,

¹⁵¹ Aklan, ‘‘ Dış Borçlanma, Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Etkin Bir Finansman Yöntemi midir? ‘‘, s. 4.

döviz piyasasından sürekli döviz alımı yaparak veya yabancı ülkelere sermaye akışı olmasına izin vererek ulusal paranın değerinin düşük olmasını sağlar.

Devalüasyon, genel olarak ödemeler bilançosu açık veren ülkelerde, ödemeler bilançosu açıklarını kapama amacıyla yapılır. Çünkü devalüasyon ithal girdilerinin fiyatlarını yükseltip, ihracat çıktılarının fiyatlarını düşürür. Bu nedenle yıllık ithal girdilerinin toplam hacmi azalırken, yıllık ihraç çıktılarının toplam hacmi yükselir. Böylece devalüasyon yapılan ülkelerde döviz tasarrufu ve döviz girdisi sağlanır. Bu şekilde açıkları kapatma olanakları doğmuş olur. Devalüasyonun ülke ekonomisini bu iyileştirici uygulamaları yanında, devalüasyonun ithal girdileri fiyatlarını yükseltmesi nedenleri ile ülke düzeyinde maliyet enflasyonunu yükseltme tehlikeleri belirir. Bu nedenle, devalüasyon operasyonlarından sonra, iç fiyatların sabit tutulması zorunluluğu vardır. Ayrıca ihraç mallarının stoklarının bulunması ve de ihraç malları arzını çoğaltabilme olanaklarının olması gerekir¹⁵². Devalüasyonun dış ticaret bilançosunu iyileştirici etkileri iki kanaldan ortaya çıkar. İthalat girdilerinde daralma ve ihracat girdilerinde artış. Devalüasyon, ithal malların ulusal para cinsinden fiyatlarını yükseltir. Bu da ithalatı azaltıcı etki yapar ve böylece bir döviz tasarrufu sağlanır. Diğer yandan devalüasyon, yerli malları yabancı para cinsinden ucuzlatarak, onları yabancılara daha ucuz bir duruma getirir. Bu da ihracatı özendirerek döviz kazandırıcı etkide bulunur. Bu iki olumlu etki de dış açığın kapanmasına yol açar. Devalüasyon ithal mallarını pahalılaştırarak ülkede bir maliyet enflasyonu başlatabilir. Ayrıca, dövizle ödenecek dış borçların yükünü arttırır. Devalüasyonun başarısı için belirli koşullar gerekir. Bunlar arasında devalüasyondan sonra iç fiyatların sabit tutulması, ihraç mallarının dış ve ithal mallarının iç talep esnekliklerinin yüksek olması ile elde mevcut yeterli ihraç malları stokunun bulunması, yada ihraç malları arzının kolayca arttırılabilmesi başta gelir. Her devalüasyon, uygulandığı ülkenin ekonomik yapısına göre özellikler içerir. Örneğin bazı ülkelerde devalüasyonlar sosyal reformlardan sonra yapılır. Bazılarında fiyatların yükselmeye başladığı ve yükselmenin devam ettiği veya enflasyon ağırlığının baş gösterdiği sıralarda, bazı ülkelerde ise uzun veya kısa dönemlerle devam eden bir deflasyondan sonra, devalüasyon operasyonlarının yapıldığı

¹⁵² Esat Çelebi, “ Türkiye’de Devalüasyon Uygulamaları (1923-2000) ”, s. 56. http://dogus.edu.tr/dogustru/journal/sayi_3/m00041.pdf (Erişim Tarihi: 01.01.2007)

görülmüştür. Devalüasyon operasyonları, hiçbir zaman ekonomisi istikrarlı, dış açığı olmayan bir ülke için uygulanmaz. Bir ülke ödemeler bilançosundaki dengeyi, parasının kıymetini düşürerek ayarlamak istediğinde, devalüasyon işlemlerinin başarılı olabilmesi için, iç fiyatların yükselmemesi şarttır. Geri kalmış ülkeler, ithal mallarına daima muhtaçtırlar. Çeşitli endüstri ve diğer çeşitli alanlarda zorunlu ithal mallarını ithal etmek zorundadırlar. Devalüasyon operasyonu ile pahalıya ithal edilecek malların fiyatları, ne kadar önleyici önlemler alınır alınsın, iç fiyatları etkileyecek ve yükseltecektir. Devalüasyona karar veren ülkeler, bu kararı vermeden önce, gerekli bütün ekonomik önlemleri, özellikle iç fiyatların yükselme eğilimlerini kesin olarak önleyici gerekli bütün kararları mutlaka almak zorundadırlar. Özellikle geri kalmış ülkeler bu önlemler üzerinde ciddiyle durmak zorunluluğu içerisindeyler. Bu nedenle devalüasyon oranının saptanması için detaylı bir analiz yapılması gerekmektedir. Saptanan devalüasyon oranı, ülkenin ekonomik faaliyetleri üzerinde olumsuz etkiler yaparsa, bundan devlet bütçesi büyük zararlar görebileceği gibi, ülke ekonomisi de çok ağır yara alır¹⁵³.

Ülkenin yükümlülüklerinin önemli bir kısmı döviz cinsinden olduğunda, devalüasyon, faiz hesabının ulusal para cinsinden değerini arttırmaktadır. Bu etki, dış ticaret dengesindeki azalmayı yavaşlatan önemli bir gelişmedir. Bu noktadan hareketle devalüasyonun dış ticaret dengesi açıklarının kapanmasına yardımcı olup olamayacağı, kesin değildir. Devalüasyon, ihracatı yabancı paralar cinsinden ucuzlatırken, ithalatın ulusal para cinsinden maliyetini yükseltmektedir. Bu durum, dış ticaret dengesinin açık vermesine neden olmaktadır. Bu anlamda cari işlemler açıklarının giderilmesinde devalüasyon her zaman çözüm olmayabilir¹⁵⁴.

1.2.4. Cari İşlem Açıklarının Ekonomik Etkileri

Cari işlemler hesabının açık/fazla vermesi, istihdam ve milli gelir gibi makro değişkenleri etkilemekte, ülke ekonomisinin dışa bağımlı olup olmadığını göstermektedir. Cari açık yaklaşan krizin temel göstergesidir ve eğer cari

¹⁵³ İlker Uysal, “ Devalüasyon ve 1980 Sonrasında Türkiye Ekonomisinde Kriz “, **Boğaziçi Üniversitesi İşletme ve Ekonomi Kulübü**, Kış 2003, <http://www.buik.net/subcommittee/ekonomik/showarticle.asp?Aid=541> (Erişim Tarihi: 10.01.2007)

¹⁵⁴ Aklan, “ Dış Borçlanma, Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Etkin Bir Finansman Yöntemi Midir ? ”, s. 4-5.

açık/GSYİH % 4'ü buluyorsa kriz sinyali olarak algılanmaktadır. Ülkede açık çıkıyorsa ve büyük ölçüde portföy yatırımlarıyla finanse ediliyorsa, yatırımlar hızla geri çekilebilir ve faiz oranı ne kadar yükseltilirse yükseltilsin sermayenin geri kaçıışı ve devalüasyon önlenemez. Devalüasyonun açığı giderebilmesi için de; ulusal ekonominin döviz gelirlerini, döviz giderlerine veya harcamalarına eşitlemesi gerekmektedir¹⁵⁵.

Cari açıklar, gayri safi milli hasılayı (GSMH) etkilemektedir. Çünkü, hükümet cari işlem açıklarını kapatmak için hem yurt içi hem de yurt dışı piyasalara başvurarak borçlanır. Hükümetin dış piyasalardan aldığı borç, milli geliri arttırır. Ancak dış borcun anapara ve faiz ödemeleri artan milli gelir de bir azalmaya neden olacaktır.

Cari işlemler dengesi ile ekonomik büyüme arasında doğrudan bir ilişki vardır. Ülkeler verdikleri cari işlem açıkları sayesinde kendi tasarruf açıkları ile gerçekleştiremedikleri yatırımları dış kaynaklar sayesinde gerçekleştirirler ve bu şekilde ekonomileri büyür. Ancak, cari işlem açıkları dış kaynaklarla finanse edilemiyorsa durum tam tersine döner ve bu durumda muhtemelen yaşanacak krizle birlikte ekonomide bir daralma yaşanacaktır.

Cari işlemler dengesi, net döviz kullanımını gösterdiğinden cari işlemler bilançosu açıkları özellikle döviz kuru yönetimi ile ilgili makroekonomik sorunları yansıtmaktadır. Cari işlemler dengesizlikleri, ülkenin yabancılara olan net yükümlülüklerinin kaynağını oluşturmaktadır. Cari işlemler dengesizliklerinin ulusal tasarruflar ile giderilemediği şartlarda, dış kaynaklara başvurulmaktadır. Ancak dış kaynak kullanımının büyüklüğü, ülkenin gelir kaynaklarının üzerinde olmamalıdır. Aksi halde dış kaynakların geri ödenmesi sorunu, makroekonomik istikrarsızlıkların kaynağını oluşturacaktır¹⁵⁶.

¹⁵⁵ Recep Tari, Funda Sera Kumcu, “ Türkiye’de İstikrarsız Büyümenin Analizi (1983-2003 Dönemi) ”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** (9) 2005/1, s. 158.

¹⁵⁶ Aklan, “ Dış Borçlanma, Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Etkin Bir Finansman Yöntemi Midir ? ”, s. 9.

Cari işlem açıkları, ülkenin ödeyebilme gücünü kaybetmesine veya bu açığı yüksek borçlanma pahasına kapatmaya çalışmasına neden olur. Bu iki durumun oluşmadığı halde ise, ülkenin sermaye piyasasında belirsizliklere ve bu da ülkeden sermaye çıkışlarına neden olur. Sermaye çıkışları, cari işlemler fazlasıyla karşılanamıyorsa döviz rezervlerini eritir. Cari açıkların sürekli olması halinde, ülkenin altın ve döviz rezervleri tükeneceği gibi, artan borçlar yeniden borçlanmayı önleyecek ve kredi bulma olanakları da güçleşecektir¹⁵⁷.

Cari işlemler açığı ile krizler arasındaki pozitif bir ilişki vardır. Bu pozitif ilişki dış ticaret açığı kanalıyla olabileceği gibi sermaye hareketleri ile de olabilir¹⁵⁸. Cari açığın yaklaşmakta olan bir krizin temel göstergesi olduğu, IMF başkan yardımcısı Stanley Fischer tarafından şu şekilde ifade edilmiştir: “ Gerçekleşen ve beklenen cari açık büyükse ülke devalüasyona davetiye çıkarıyor demektir. ” Fischer, buna benzer görüşlerini bir toplantıda da yinelemiştir: “ Meksika’nın cari işlem açığı çok yüksektir ve büyük ölçüde portföy yatırımıyla finanse edilmektedir. Bu yatırımlar çok hızlı olarak geri çekilebilir ve Meksika’yı devalüasyon yapmak zorunda bırakabilir. Faiz oranı ne kadar yükselttilirse yükseltilsin, sermayenin geri kaçışı ve bir devalüasyon önlenemez. ”¹⁵⁹. Kriz yaşamış ülkelerde krizlerin hemen öncesine bakıldığında cari işlem açıklarında büyük sıçramalar olduğu görülmektedir. Türkiye’de; enflasyon sürerken bunu telafi edecek kur düzeltmesi için TL değerinin düşürülmemesi veya IMF’nin 2000 yılında uygulattığı kur çapası, ya da sermaye girişlerinden ötürü kurun düşmemesi, ihracatı caydırıp ithalatı teşvik ettiği ölçüde, cari işlem açıklarını (1977, 1987, 1990, 1993, 1997 ve 2000’de olduğu gibi) sıçratan bir etkidir. Ayrıca, sık sık dış etkenler de devreye girebilir. Mali serbestlikte, sermaye girişleri, TL’de aşırı değerlenmeyi ve cari işlem açıklarını büyüten başlıca nedendir. Cari işlem açıklarını büyüten etkenlere karşı, açıkları kısa vadeli dış kredi ile karşılamak Türkiye’de daima ilk adım olmuştur. Döviz kontrolü uygulanan yıllarda ise, dış krediler pahalılaşıırken yada geri çekilirken ithalat kısıtlamalarının artırılması, (1954-58 yada 1978-79’da olduğu gibi) diğer önlem olmaktadır; böylece cari işlem açıkları kısıtlanırken mal darlıklarıyla fiyat artışları, üretim düşüşleri

¹⁵⁷ Tarı, Kumcu, a.g.m., s. 160.

¹⁵⁸ Gökhan Karabulut, **Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Nedenleri**, DER Yayınları, İstanbul-2002, s. 166.

¹⁵⁹ Ercan Enç, “ Dış Ticaret, Cari Açık ve Kriz ”, **G.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi**, 2/2001, s. 31-32.

devreye girmektedir. Serbest döviz piyasalarına geçişi izleyerek bu uygulama imkansızlaşınca, kısa vadeli kredilerin duraklamasıyla birlikte yada devalüasyon beklentisi doğarken döviz fiyatı patlamaları, krizi tetikleyen başlıca öğeye dönüşmüştür. Açıkların GSMH'nin %5'ine varması kriz için tehlike "sinyali" gibidir. Sermaye girişleri bir süre TL'yi aşırı değerlendirip cari işlem açıklarını büyütürken, devalüasyon beklentisiyle sermayenin rizikosunu artırdığı ölçüde, kriz yaratıcı bir etkiye dönüşmektedir¹⁶⁰.

Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma ve büyümelerini sürdürebilmeleri açısından cari açıkları karşılamaları her zaman mümkün olabilmektedir. Bu nedenle önemli olan cari açığın varlığı değil, sürdürülebilirliğidir. O zaman da cari açığı finanse eden kalemlere bakmak gerekmektedir. Türkiye'de cari açığı finanse eden kalemler, öncelikle ihracat ve hizmet gelirleri (turizm gibi), arkasından da kısa vadeli sermaye hareketleri, uzun vadeli sermaye hareketleridir. Finansal bir krizle karşılaşma riskine karşılık da ülke borçlarının yapısı ile döviz rezervlerine bakılmalıdır¹⁶¹.

Bütçenin dengede olduğu durumlarda özel kesim davranışından kaynaklanan cari açıklarının endişe kaynağı olmayacağı görüşü "Lawson Doktrini" olarak ekonomi kitaplarında yerini almıştır. Lawson Doktrini, Corden (1994) tarafından şöyle ifade edilmiştir: "Cari işlemler özel ve kamu kesiminin tasarruf ve yatırımlarının net sonucudur. Özel kesimin optimal tasarruf ve yatırım kararları yine optimal bir dengeye " cari işlemler dengesine " yol açar. Hükümet kaynaklı bozulmaların mevcut olmaması koşuluyla, hükümetlerin yada harici gözlemcilerin özel kesimin ne kadar yatırım yapması veya tasarruf etmesi gerektiğini bu kesimin kendisinden daha iyi bildiği varsayılmaz. Sonuç olarak, özel kesim davranışındaki değişimden kaynaklanan cari işlemler açıkları endişeye neden olmamalıdır. Diğer taraftan, kamu bütçe dengesi kamu politikasının ilgi alanına girmekte olup, asıl üzerinde durulması gereken konu da bu olmalıdır." Ancak, 1982 yılında yaşanan uluslararası borç krizi Lawson Doktrininin güvenilirliğinin sorgulanmasına yol açmıştır. Bazı Latin Amerika ülkeleri kriz öncesinde çok yüksek cari işlem açıkları vermiştir. Bu açıkların ağırlıklı

¹⁶⁰ Gülten Kazgan, " Türkiye'de Ekonomik Krizler (1929-2001): Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Karşılaştırmalı Bir İrdeleme ", **İstanbul Bilgi Üniversitesi**, 25-26-27 Eylül, DEGEV- Türkiye İş Bankası, s. 17, <http://kazgan.bilgi.edu.tr/docs/Turkiye.doc> . (Erişim Tarihi: 18.12.2006)

¹⁶¹ Muhammet Akdiş, " Cari Açık Kriz Habercisi mi? ". <http://makdis.pamukkale.edu.tr/currentdeficit.htm> (Erişim Tarihi: 23.01.2007)

olarak artan yatırımlardan kaynaklanmış olması ve bu ülkelerin bazılarının gayet iyi bütçe dengelerine sahip olmasına rağmen, söz konusu ülkeler, borç krizinden olumsuz etkilenmişlerdir¹⁶². Türkiye'nin yaşamış olduğu 1994 ve 2001 krizleri de önceki yılların cari işlem açıklarından kaynaklanmıştır. Tüm bu cari açık krizleri sonucunda devalüasyon biçiminde ortaya çıkan bir kur düzeltmesi yaşanmıştır.

1.2.5. Cari İşlem Açıklarının Sürdürülebilirliği

Cari dengenin sürdürülebilirliği, cari denge ve uluslar arası yatırım pozisyonunun tüketim ve yatırım harcamalarını diğer makroekonomik değişkenlere nazaran daha az etkilemesi olarak tanımlanmaktadır¹⁶³.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde cari işlemler dengesinin sürdürülebilirliği politika yapıcılar için oldukça önemlidir. Uluslar arası sermaye hareketlerinin akışkanlığının artması ve sermaye girişlerinin, uluslar arası mal ticaretinin finansmanından daha farklı boyutlara varması hem sermaye hareketleri girişleri sonucunda ulusal ekonomideki kırılganlıkları arttırmış hem de kırılganlıklara bağlı olarak gelecekte yaşanması olağan ani sermaye çıkışları ve cari işlemler dengesinin sürdürülememesi sorunlarını ortaya çıkarmıştır. Sermaye girişleri nedeniyle ekonomileri büyüyen ülkeler, ödemeler dengesinde yaşadıkları krizlerle ekonomik daralmalar yaşamaya başlamışlardır.

Milesi-Ferretti ve Razin (1996) bir ülkenin cari işlemler dengesinin sürdürülebilirliğini değerlendirebilmek için dikkate alınmasını gerekli buldukları değişkenleri dört ana kategoride sınıflandırmıştır¹⁶⁴.

Yapısal özellikler kategorisinde; ülkenin tasarruf ve yatırım eğilimleri, ekonomik büyüme oranı, dışa açıklık ve dış ticaret hacmi, dış yükümlülüklerin kompozisyonu, ülkenin finansal yapısı, sermaye hesabı rejimi gibi değişkenler yer almaktadır. Yüksek yatırım oranları ileriki dönemlerde yüksek büyüme oranlarını da beraberinde

¹⁶² Tiryaki, a.g.m., s. 10.

¹⁶³ Mann, a.g.m., s. 131-132.

¹⁶⁴ Tiryaki, a.g.m., s. 12.

getirdiğinden ülkenin ödeme gücünü arttırmaktadır. Diğer taraftan, dış borç servisini sağlayacak ve dış borçları azaltabilecek döviz kazancı yaratılması amacıyla ülkenin dış ticarete konu olan malların üretimine ağırlık vermesi gerekmektedir. Ancak ülke dış ticarete ne kadar açıksa, dış ticaret hadlerinde bozulma veya dış talepte gerileme gibi dış şoklara maruz kalma riski de o kadar yüksek olacaktır. Ülkenin dış yükümlülüklerinin vade yapısı, yarattığı yükümlülük şekli (borç veya hisse senedi), döviz ve faiz kompozisyonu değerlendirmelerin yönünü belirleyebilir. Sermaye hesabı ne kadar liberal olursa ülkenin olumsuz dış şoklara karşı maruz kalma riski o kadar yüksek olacaktır. Ancak, liberal bir sermaye hesabı, ülkenin finansal sektörünün gelişmişlik düzeyine de bağlı olarak, yurt içi politikalarda disiplin sağlayıcı bir rol de oynayacaktır. Küçük ve dışa açık bir ekonomide dışa açıklık oranı yüksek olduğundan yurt dışında olan gelişmelerden ülke ekonomisi etkilenecek ve uygulanmakta olan politikanın devam ettirilmesi zorlaşacaktır. Dışa açıklık oranının nispeten düşük olduğu ABD gibi büyük bir ekonomide ise, dışa açıklık oranı düşüktür ve ülke uyguladığı iç politikaya uymaya devam edecektir. Bu sonuç, dış dengenin belirleyicisi olarak iç dengenin sağlanması gerekliliğinin sanayileşmiş ülkelere nazaran gelişmekte olan ülkelerde daha fazla olduğunu göstermektedir¹⁶⁵.

Makroekonomik politika kategorisinde; döviz kuru politikası, kur rejiminin esneklik derecesi ve mali denge unsurları bulunmaktadır. Cari işlemler açığı, sabit kur rejiminde bu açığı ya da kuru sürdürebilecek seviyede rezerv yoksa ülke için sorun teşkil eder. Sabit kur rejiminde ülke bu kuru sürdürebilmek için rezervleri oranında açık vermek zorundadır; yoksa açık sürdürülemez ve ülkenin ekonomi politikası değişir. Dalgalı kur rejiminde ise, cari işlemler açığının bir sorun olup olmadığı ekonomide kırılmalıkların olup olmamasına bağlıdır.

Üçüncü olarak; ülkenin siyasi istikrarsızlığı, uygulanan politikaların devam edip etmeyeceği hakkındaki belirsizlikler ve mevcut politika uygulayıcılarının kredibilitesi, dış yükümlülüklerin sürdürülebilirliğini etkileyebilmektedir. Bir ülkenin cari işlemler açığı vermesi, bunun finanse edilmesi ihtiyacını gerektirir. Bir ülkenin dış açığı ve döviz ihtiyacı artarsa dışarıdan kredi sağlayanlar, yeni kredi verme konusunda isteksiz davranabilir ve hatta verdikleri kredileri geri çekebilirler. Artan

¹⁶⁵ Vhysnyak, a.g.m., s. 33.

borç, ülkenin borçlarını geri ödeyememe riskini doğurmaktadır. Mevcut politikanın sürdürülmesini değiştirmeyi gerektirecek yada bir krize neden olacak dengesizliklerin olması halinde, cari işlemler açığı sürdürülemez hale gelmektedir. Politikalarda değişiklik yaşanması veya bir krizin ortaya çıkması iç yada dış şok tarafından tetiklenebilir. Dışsal sektör krizi, kur krizi yada dış borç krizi şeklinde olabilir. Kur krizi, yerli paranın hızla değer kazanmasına veya Merkez Bankasının rezervlerinin azalmasına yol açan panik şeklinde meydana gelir. Dış borç krizi ise, uluslar arası finansman kaynaklarına ulaşamaması, borcun geri ödemesinin yapılamaması yada borç yükümlülüklerinin yerine getirilememesi şeklinde olmaktadır¹⁶⁶.

Son olarak ise; ülkenin dış yükümlülüklerine ait fiyat göstergeleri, yabancı yatırımcıların ülkeye borç verme isteği ve cari işlemlerin sürdürülebilirliği konusundaki beklentileri hakkında bir işaret olarak yorumlanabilir.

Cari işlem açıklarının sürdürülebilirlik göstergeleri arasında; yatırım ve tasarruflar, yatırımların sektörel dağılımları, ülkenin dışa açıklığı, ithalat ve ihracatın dağılımı, ülkenin mali yapısı, bütçe ve dış borç dinamikleri, cari açıkları finanse eden sermayenin yapısı, dış ticaret hadleri, ülkenin diğer ülkelere göre rekabet gücü, uygulanan döviz kuru programı, politik istikrar, ülkenin sahip olduğu rezervler, piyasa beklentilerine göre oluşan faiz oranları ve tahvil fiyatları gibi göstergeler, enflasyonun düşüklüğü ve daha bir çok gösterge sayılabilir. Barış Babaoğlu, cari işlemlerin sürdürülmesine ilişkin, mevcut olan literatürü incelemiş ve şu sonuçlara varmıştır¹⁶⁷:

* Cari açıkların yüksek miktarda kısa vadeli (spekülatif nitelikteki) sermaye akımlarıyla finanse edilmesi, borçların ödenebilmesi ve sürdürülebilirlik açısından önemli bir risk oluşturmaktadır.

* Özel tüketim mallarına yönelik ithalat talebi, sürdürülebilirlik sorununu arttırmaktadır. Ayrıca, özel sektör tasarruflarının yatırımlara kaydırılarak

¹⁶⁶ Roubini, Backus, a.g.m.

¹⁶⁷ Babaoğlu, a.g.m., s. 29-30-31.

yatırım/milli gelir oranının yükselmesinden kaynaklanan cari açıkların sorun yaratmayacağı görüşü, geçmişte yaşanan tecrübelerle defalarca çürütülmüştür. 1980'lerin başında Latin Amerika ülkelerinde yüksek cari açıklarla birlikte gelen borç krizleri, yatırımların yükseldiği bir ortamda ortaya çıkmıştır. Aynı durum Doğu Asya ülkelerinde de görülmüştür. Burada önemli olan yatırımların ihracata dayalı sektörlere yönlendirilmesidir.

* Özel sektör tasarruf açıklarından kaynaklanan cari açıkların sorun olmadığı görüşü yanlıştır. Örneğin, 1994 krizi öncesi cari açığın GSMH'ya oranı % 7'ye yükseldiği Meksika'da kamu maliyesinin dengede olduğu gerekçesiyle cari açığa önlem almayan Meksikalı otoriteler krize davetiye çıkarmışlardır. Kriz sonrası Meksika'da hakim görüş ise, yüksek cari açıkların sebebi ne olursa olsun sürdürülemez olduğudur. Aynı şekilde Doğu Asya ülkeleri de (Filipinler hariç) kriz öncesi dönemde bütçe fazlası vermişler, buna rağmen özel sektör tasarruf açıklarından kaynaklanan cari açıklar sonucu kriz doğmuştur.

* Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yüksekliğine, döviz kurlarındaki istikrara ve istikrarlı bir ekonomik yapıya rağmen, Doğu Asya ülkelerinde yükselen dış borç ve cari açık rakamları, sürdürülebilirliği ve geri ödemeyi güçleştirmiştir.

* Yatırım amaçlı gelen uzun vadeli yabancı sermayenin sorun yaratmayacağı görüşü, 1997 yılında Doğu Asya'da görülen krizle çürütülmüştür. Dış ticaret açıklarının büyük miktarda doğrudan yabancı sermaye akımlarıyla bağlantılı sermaye malları ithalatından kaynaklanmasına rağmen cari açıktaki artış, risk olarak algılanmıştır. Hatta, uzun vadeli ve yatırıma yönelik olarak gelen yabancı sermaye ile kısa vadeli ve anlık tüketime yönelik gelen yabancı sermayenin aynı özelliklere sahip olduğu bile ifade edilmektedir.

Ayrıca sürdürülebilirlik sorunu, dış borcun sürdürülebilirliği açısından da oldukça önemlidir. Dış borcun sürdürülebilirliği açısından ele alınırsa, borç veren ülkelerin, borç verdikleri ülkelerde dikkate almaları gereken kriterlerden biri de cari işlemler dengesinin sürdürülebilirliği olmalıdır.

Milesi-Ferreti ve Razin (1996) sürdürülebilirlik tanımının ülkenin ödeme gücü ile ilişkili olduğunu ileri sürmüştür. Yazarlara göre, bir ülkenin gelecekteki dış ticaret fazlalarının şimdiki değeri ülkenin dış borcunun cari değerine eşitse o ülkenin ödeme gücü bulunmaktadır. Mevcut politika uygulamasının belli olmayan bir tarihe kadar sürmesi eğer ülkenin ödeme gücünü azaltmıyorsa, başka bir ifadeyle, ülkenin bütçe kısıtını ihlal etmiyorsa ülkede uygulanmakta olan politika ve cari işlemler açığı sürdürülebilirdir. Mevcut politika uygulamasını önemli ölçüde değiştirmeyi gerektirecek yada bir krize yol açabilecek dengesizliklerin varlığı durumunda cari işlemler dengesi sürdürülemez hale gelmektedir. Politikalarda değişiklik yaşanması veya bir krizin baş göstermesi dahili yada harici bir şok tarafından tetiklenebilir¹⁶⁸.

1.3. Bütçe Açıkları İle Cari İşlem Açıkları İlişkisi

İkiz açık terimi, iki farklı değişken arasındaki yakın ilişkiyi ifade etmek için kullanılmaktadır. Yukarıda bütçe açıkları ve cari işlem açıkları hakkında teorik bilgiler verilmektedir. Bu iki açık arasında bir ilişki olup olmadığı yapılan analizler sonucu ortaya konulmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde iki açık arasındaki ilişki analiz edilmektedir. Ancak, ekonometrik analize geçmeden önce bütçe açıkları ve cari işlem açıklarının birlikte birbirleriyle olan ilişkilerinin teorik kısmı, bu başlık altında anlatılmaya çalışılmaktadır.

Bütçe açıkları ile cari işlem açıkları arasındaki ilişki, milli gelir tanımından yola çıkılarak ifade edilirse¹⁶⁹,

$$Y = C + I + G + (X - M) \quad (1)$$

Burada Y ulusal geliri, C özel tüketimleri, I ekonomideki reel yatırım harcamalarını, G kamu harcamalarını, X-M ise ihracat ile ithalat arasındaki farkı göstermektedir. Cari işlemler dengesi ise (CA);

$$CA = X - M \quad (2)$$

¹⁶⁸ Tiryaki, a.g.m., s. 8.

¹⁶⁹ Ata, Yücel, a.g.m., s. 99.

denkleminde oluşmaktadır. Burada cari işlem dengesi; ihracat ile ithalat arasında oluşan fark olarak gösterilmektedir.

Açık ekonomilerde ulusal tasarruf (S), milli gelirin gerek özel kesim tarafından gerekse kamu tarafından tüketilmeyen kısmına eşit olup;

$$S = Y - C - G + CA \quad (3)$$

olarak ifade edilmektedir. Burada $Y - C - G = I$ olduğundan, ulusal tasarruf,

$$S = I + CA \quad (4)$$

olarak gösterilebilir. S, özel kesim tasarrufları (S_p) ve kamu kesimi tasarrufu (S_g) toplamından oluşur.

$$S = S_p + S_g \quad (5)$$

Burada S_p , vergi sonrası gelirin yani harcanabilir gelirin tüketilmeyen kısmını yansıtmaktadır.

$$S_p = Y - T - C \quad (6)$$

S_g ise, kamunun elde ettiği vergi gelirleri ile gerçekleştirdiği harcama arasındaki farktan oluşmakta ve,

$$S_g = T - G \quad (7)$$

Bu tanımlamalardan sonra ulusal tasarrufu tekrar yazarsak,

$$\begin{aligned} S &= Y - C - G + CA = (Y - T - C) + (T - G) = S_p + S_g \\ S &= S_p + S_g = I + CA \\ S_p &= I + CA - S_g = I + CA - (T - G) = I + CA + (G - T) \\ CA &= (S_p - I) - (G - T) \end{aligned} \quad (8a)$$

yada,

$$CA = BD + SD \quad (8b)$$

şeklinde de ifade edilebilir. Burada CA cari işlem dengesini, BD kamu kesimi dengesini, SD ise özel tasarruflar ile özel yatırımlar arasındaki farkı ifade eden tasarruf açıklarını göstermektedir. Özel tasarruflar ile özel yatırımlar arasındaki farkın istikrarlı olduğu varsayılır ise, bütçe açıklarındaki herhangi bir artış cari işlem açıklarının artmasına yol açmaktadır ki, literatürde genel olarak bu ilişki (çoğunlukla bütçe açıkları-cari işlem açıkları arasındaki ilişki için kullanılır) “*ikiz açıklar*” olarak bilinir¹⁷⁰.

İktisadi metodolojide, bütçe açıkları ile cari işlem açıkları arasındaki ilişkiyi açıklayan iki temel görüş mevcuttur. Bunlar, Keynesyen Geleneksel Teori ve Ricardian Denkliği Hipotezi’dir.

Keynesyen Geleneksel Teori, bütçe açıkları ile cari işlem açıkları arasında kuvvetli bir korelasyonun olduğunu kabul eder. Bu bağlamda bu teori, bütçe açıkları ve cari işlem açıkları arasındaki etkileşmeyi iki mekanizmayla açıklamaktadır.

Keynesyen Gelir-Harcama görüşüne göre, kamu harcamalarının artması veya vergi gelirlerinin azalması sonucunda artan bütçe açıkları, üretim ve tüketime pozitif etkide bulunarak milli geliri arttırır. Artan bu gelir yabancı mallara karşı olan talebi arttırır ve sonuçta cari işlem açıkları artar¹⁷¹.

Ayrıca yüksek sermaye akışkanlığının olduğu Keynesyen açık ekonomilerde, cari işlem açıklarının temel nedeninin yüksek bütçe açıkları olduğu ifade edilmektedir. Çünkü, gerek kamu harcamalarının artması gerekse vergi kesintileri nedeniyle, bütçe açıklarının fazlaşması toplam talebin ve ulusal faiz oranının yükselmesine neden olur. Yüksek faiz oranları ise, yurt dışından sermaye girişine yol açtığı için yerli paranın değer kazanmasına yol açar. Yerli paranın yabancı paralar karşısında değer kazanması sonucunda, yabancı mallar daha ucuz hale geleceğinden ithalat artar,

¹⁷⁰ Ata, Yücel, a.g.m., s. 100.

¹⁷¹ Elif Akbostancı, Gül İpek Tunç, ‘‘ Turkish Twin Deficits: An Error Correction Model Of Trade Balance ’’, **Middle East Technical University Economic Research Center Working Paper**, s. 4.

ihracat azalır. Bu da cari işlem açıklarını arttırıcı bir etki yapar¹⁷². Kamu harcamalarının artmasına bağlı olarak oluşan bütçe açığının cari işlemler dengesini olumsuz yönde etkilediği bu duruma “ikiz açık” adı verilmektedir.

Özetle Keynesyen görüş, cari açıklar ile bütçe açıkları arasındaki ilişkiye ait iki yaklaşımda bulunur. Birincisi, bütçe açıkları ile cari işlem açıkları arasında pozitif bir ilişkinin var olduğudur. İkincisi ise, bu ilişkinin yönü ile ilgilidir. Genellikle Keynesyen görüş, cari işlem açıklarının nedeninin bütçe açıkları olduğunu ifade etmektedir¹⁷³.

Kamu harcamalarındaki artıştan dolayı meydana gelen bütçe açığının cari işlemler dengesini etkilediği kabul görmesine rağmen bazı iktisatçılar da Ricardocu Denklik Hipotezi’ni desteklemektedir. Ricardocu Denklik Hipotezi’ne göre vergi indirimi nedeniyle bütçe açığı, cari işlemler dengesi üzerinde bir etki teşkil etmemektedir. Hükümet harcamalarının sabit ve borçlanma baskısının bulunmadığı kabul edilecek olursa, cari vergi oranlarındaki indirim, arzulanan tasarruf düzeyini etkilemeyecektir. İnsanlar azalan vergi yükünü ileride ödeyeceklerini bildikleri için tasarruflarını arttıracaklardır. Vergi indiriminden dolayı azalan kamu tasarruflarına eş miktarda özel tasarruflar artacağı için ulusal tasarruflar dolayısıyla cari işlemler dengesi etkilenmeyecektir¹⁷⁴. Ricardian Denklik Hipotezi, kamu kesimi tasarruflarının cari işlemler denge düzeyini, faiz oranlarını, para talebini, özel tüketim harcamalarını, yatırım harcamalarını ve ulusal tasarrufları etkilemediğini vurgulamaktadır¹⁷⁵.

Sonuç olarak ikiz açık mekanizması şu şekilde işlemektedir: İkiz açıklar hipotezine göre oluşan bütçe açıkları, ülkedeki faiz oranlarını yükseltmektedir. Faiz oranlarının yükselmesiyle yurt içine sermaye girişi artmakta ve ülkeye giren sermayenin artmasıyla da ulusal para değer kazanmaktadır. Dolayısıyla ihracat azalırken ithalat artmakta ve nihayetinde cari açık ta artış meydana gelmektedir.

¹⁷² Ata, Yücel, a.g.m., s. 5.

¹⁷³ Alkhatib Mamdouh Alkswani, ‘‘ The Twin Deficit Phenomenon in Petroleum Economy: Evidence from Saudi Arabia ’’, **Seventy Annual Conference, Economic Research Forum**, Amman, s. 4.

¹⁷⁴ Ay ve diğerleri, a.g.m., s. 76.

¹⁷⁵ Utkulu, a.g.m., s. 48.

Bütçe ve cari işlem açıkları ile ilgili bilgiler ve ikiz açık mekanizmasının işleyişi teorik olarak çalışmanın bu bölümünde verilmektedir Çalışmanın ikinci bölümünde ise 1983-2005 yılları arasında Türkiye’de, bütçe ve cari işlem açıklarının nasıl bir seyir gösterdiği, ilgili dönemde her iki açık arasında bir ilişkinin var olup olmadığı ekonometrik analizlerle ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE İKİZ AÇIKLAR İLİŞKİSİ

(1983 – 2005 DÖNEMİ)

Bu bölümde öncelikle, ikiz açıklar ilişkisi ile ilgili iktisadi bir ön değerlendirme yapılarak bu ilişki ile ilgili yapılmış araştırmalar hakkında literatür bilgisi verilmekte, daha sonra Türkiye’de 1983 – 2005 döneminde bütçe ve cari işlem açıklarının nasıl bir gelişme gösterdiği ele alınmaktadır. Son olarak Türkiye’de ilgili dönemde bu iki açığın nasıl bir gelişme gösterdiği grafiklerle ortaya konmakta ve ikiz açık ilişkisi iktisadi analize tabi tutulmaktadır.

2.1. İkiz Açıklar İlişkisi İle İlgili İktisadi Ön Değerlendirme

Bütçe açıkları ile cari işlem açıkları arasında bir ilişkinin var olduğu, literatürde pek çok araştırmacı tarafından farklı model ve yöntemler kullanılarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Ancak yapılan çalışmalar genellikle ABD ekonomisi üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunun nedeni ise, 1980’li yıllarda ABD’de ortaya çıkan büyük çaplı bütçe açıkları ve cari açıklardır. ABD’de 80’lerde ortaya çıkan bütçe açığı, ekonomik etkinliğin düşmesine neden olmuş ve daha sonra bütçe açığına cari işlemler dengesinde meydana gelen yüksek açıklar da eşlik etmiştir. Böylece iki açık arasındaki ilişkiyi ifade eden ‘‘ ikiz açık ‘‘ tartışması başlamış ve iki açık arasındaki ilişki, ekonomi politikalarının önemli bir konusu haline gelmiştir.

Özellikle 1980’lerden sonra, bütçe açıkları ve cari açıklar ekonomik gündemin en önemli konuları arasında yer almıştır. Bütçe açıklarının, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde resesyona, işsizliğin, enflasyonun, yüksek faiz oranlarının, dış ticaret açıklarının ve ekonominin olumsuz işleyişinin başlıca nedeni olduğunu savunanların, bu düşünceleri ampirik bulgularla destekleyenlerin sayısı küçümsenmeyecek boyuttadır. Bu yaklaşımın temelinde Keynesyen İktisat yatmaktadır. İşte İkiz Açık Hipotezi ve onun karşıt hipotezi olan Ricardocu Denklik

Hipotezi bu noktada ortaya çıkmaktadır. Bir ülke için bu iki karşıt görüşün hangisinin geçerli olduğunun bilinmesi politika seçimi için büyük önem taşımaktadır. Hükümetler ülkeleri için hangi hipotezin geçerli olduğunu bilip ona göre borçlanmaya gitmeye, bütçe açığı vermeye yada vergi oranlarını artırmaya karar vermelidir. Bir karara varılırken de söz konusu iki hipotezin geçerli olup olmadığını test eden çalışmaların ulaştığı sonuçlar önem kazanmaktadır. Bütçe açıkları ve dış açıkların önemli boyutlara vardığı Türkiye gibi bir ülkede İkiz Açıklar Hipotezi'nin geçerli olup olmadığının tespiti bu noktada büyük önem taşımaktadır¹⁷⁶.

Bütçe açığı ve cari işlem açıkları ilişkisi ile ilgili olarak yapılan çalışmaların sonuçları, Geleneksel Teoriyi destekleyen çalışmalar ve Ricardian Denkliği Hipotezi'ni destekleyen çalışmalar olarak ikiye ayrılmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi Geleneksel Teori bütçe açıkları ve cari işlem açıkları arasında kuvvetli bir korelasyon olduğunu iddia ederken Ricardian Denkliği Hipotezi ise, bütçe açıkları ile cari işlem açıkları arasında bir korelasyonun söz konusu olmadığını iddia etmektedir. Bu görüşleri destekleyen çalışmalardan bazıları şunlardır:

1- Keynesyen Geleneksel Teori'yi Destekleyen Çalışmalar :

Dibooğlu, ABD ekonomisinde 1960:1-1994:4 dönemini aylık verilerle, cari işlemler açığının nedenlerini VAR modelini kullanarak analiz etmiştir. Değişkenler olarak, kamu harcamaları, ticaret haddi, reel faiz oranları, yurt içi gelir, yurt dışı gelir ve verimlilik değişkenlerini kullanmıştır. *Dibooğlu* çalışmasında, tüm bu makro değişkenlerin cari işlemler dengesini anlamlı bir şekilde açıkladığını, bütçe açıkları, faiz oranlarındaki artışlar ve ticaret haddinin cari açıklarla beraber hareket ettiği sonucuna ulaşmıştır. Çalışmanın sonucu Keynesyen Geleneksel Yaklaşımı desteklemektedir¹⁷⁷.

Vamvoukas ise, Yunanistan'da 1948-1994 dönemine ait yıllık verileri kullanarak, Yunanistan ekonomisinde ikiz açıklar hipotezinin geçerli olup olmadığını analiz etmiştir. Modelde kullanılan değişkenler ise; reel bütçe açığı, reel ticaret açığı ve reel

¹⁷⁶ Elmas Yıldız, ‘‘ İkiz Açık Hipotezi ve Türkiye ‘’, **İzmir İktisat Kongresi Araştırma Merkezi Bilimsel Çalışma Raporları Serisi**, BÇR No. 2006/1, s. 3.

¹⁷⁷ *Dibooğlu*, a.g.m., s. 788-790.

gelirdir. Çalışmada Granger nedensellik testi, koentegrasyon ve hata düzeltme analizi (ECM) kullanılmıştır. Çalışmanın ampirik bulguları, hem kısa dönemde hem de uzun dönemde bütçe açığının ticaret açığı üzerinde pozitif yönlü bir nedensellik bağının olduğunu ortaya çıkarmıştır. Analiz sonuçları da Keynesyen düşünce ile uyumlu ve tatmin edici sonuçlar vermiştir. Bütçe açıklarının azaltılması ile ticaret açıkları da azaltılabilecektir¹⁷⁸.

Vyshnyak ise, 1995:1-1999:4 dönemi Ukrayna ekonomisini Granger nedensellik testi kullanarak, aylık verilerle analiz etmiştir. Çalışma sonucunda ise ikiz açıklar hipotezinin Ukrayna için desteklendiği sonucuna varılmıştır. İki açığın aktarma mekanizması ise döviz kurudur. Granger nedensellik testi, bütçe açığının geçmiş değerlerinin cari işlemler açığını açıklamaya katkıda bulunduğunu göstermiştir¹⁷⁹.

Zengin çalışmasında, 1987-1999 dönemi Türkiye’de, bütçe açıkları ile dış ticaret açıkları arasındaki doğrudan ve/veya dolaylı nedensellik ilişkilerini tanımlayabilmek için, bu ilişkiyi etkileme potansiyeline sahip diğer ekonomik büyüklükler ile birlikte sekiz değişkenli yapısal olmayan otoregresif bir model kurmuştur. Aralarındaki gerçek yapısal ilişkinin bilinmemesinden dolayı sisteme katılan değişkenler için oluşturulan makro ekonomik modelleme vector otoregresif (VAR) bir yaklaşımla dizayn edilmiştir. Bütçe açığı, dış ticaret açığı, döviz kuru, enflasyon, para arzı, faiz oranı, ulusal gelir kullanılan değişkenlerdir. Araştırmanın sonucu, geleneksel ikiz açıklar hipotezini destekler niteliktedir. Bütçe açıkları doğrudan dış ticaret açıklarını etkilerken; aynı zamanda dolaylı olarak ticaret açıklarının etkisi altındadır¹⁸⁰.

Akbostancı ve Tunç, bütçe ve cari işlemler açığı arasındaki ilişkiyi 1987:1-2001:3 dönemi çeyrek verilerle, Türkiye için test etmişlerdir. Kısa dönemde ECM (hata düzeltme analizi) ve uzun dönemde koentegrasyon analizlerini yapmışlardır. Kullandıkları değişkenler ise; GSYİH’nın yüzdesi olarak bütçe dengesi, GSYİH’nın yüzdesi olarak dış ticaret dengesi ve GSYİH’nın yüzdesi olarak dar anlamda para arzı ve sanayi tüketim endeksidir. Analiz sonuçları Keynesyen görüşü

¹⁷⁸ George A. Vamvoukas, ‘‘ The Twin Deficits Phenomenon: Evidence From Greece ‘‘, **Applied Economics**, Vol. 31, 1999, s. 1095-1098.

¹⁷⁹ Vyshnyak, a.g.m., s. 2-48.

¹⁸⁰ Ahmet Zengin, ‘‘İkiz Açıklar Hipotezi (Türkiye Uygulaması) ‘‘, **Ekonomik Yaklaşım**, Yıl. 11, Cilt. 39, Sayı. 3, s. 46-59.

desteklemektedir ve ikiz açıklar hipotezinin Türkiye için geçerli olduğu sonucuna varılmıştır¹⁸¹.

Yücel ve Ata çalışmalarında, 1975-2002 dönemi yıllık verileriyle bütçe açıkları ve cari işlem açıkları arasındaki ilişkiyi, Engle-Granger (E-G) iki aşamalı eş-bütünleşme yöntemi ve Granger nedensellik testiyle Türkiye için sınımlıdır. Değişkenler olarak bütçe açığı ve cari işlemler açığı kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, Eş-bütünleşme analizi bütçe açıkları ile cari işlem açıkları arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını göstermiştir. Ayrıca, nedensellik analizinin sonuçlarına göre, birinci gecikmede bütçe açıklarından cari açıklara doğru, üçüncü ve yedinci gecikmede de cari açıklardan bütçe açıklarına doğru nedensellik bulunmuştur¹⁸².

Utkulu, 1950-2000 dönemi yıllık verilerini kullanarak Türkiye’de bütçe açıkları ve dış açıklar arasındaki nedensellik bağımlı araştırılmıştır. Bu çerçevede koentegrasyon ve hata düzeltme modeli (ECM) kullanılarak nedensellik analizi yapılmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenler, dış ticaret açığı ve bütçe açığı’dır ve bu değişkenler TL cinsinden ve reel olarak tanımlanmıştır. Uygulama bulguları Keynesyen ikiz açık hipotezini desteklemektedir. Koentegrasyon analizi bulguları bütçe açıkları ve dış ticaret açıkları değişkenlerinin uzun dönemde zaman içinde beraber hareket ettiklerini göstermiş ve aralarındaki teorik bağın varlığını da ampirik olarak doğrulamıştır. Hata düzeltme modeli ve nedensellik bulguları, iki değişken arasındaki uzun dönem nedenselliğinin iki yönlü olduğunu göstermiştir. Yani, bütçe açıklarındaki artış dış ticaret açıklarındaki artışların nedeni olup, bunun tersi de geçerli olmaktadır¹⁸³.

Ahmet Ay ve diğerleri, bütçe ve cari işlem açıkları arasındaki nedensellik ilişkisi ve nedenselliğin yönünü Türkiye için araştırmışlardır. 1992-2003 yılları aylık verileriyle Keynesyen Geleneksel Görüş ve Ricardian Denklik Hipotezlerinden hangisinin geçerli olduğunu, Granger nedensellik testi ve regresyon analizi yardımıyla sınımlıdır. Bütçe açığı, cari işlemler açığı, GSMH ve reel döviz kuru

¹⁸¹ Akbostancı, Tunç, a.g.m., s. 6-13-14.

¹⁸² Yücel, Ata, a.g.m., s. 1-9-10.

¹⁸³ Utku Utkulu, “ Türkiye’de Bütçe Açıkları ve Dış Ticaret Açıkları Gerçekten İkiz mi? Koentegrasyon ve Nedensellik Bulguları ”, **D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 18, Sayı 1, Yıl: 2003, s. 46-56.

çalışmada kullanılan verilerdir. Çalışmanın değişkenleri ise, bütçe açığı/GSMH ve cari işlemler açığı/GSMH'dır. Nedensellik testi ve regresyon analizi sonuçları, iki açık arasında karşılıklı bir etkileşim bulunduğunu, dolayısıyla Keynesyen Geleneksel Görüş'ün ele alınan dönem itibariyle Türkiye için de geçerli olduğunu göstermiştir¹⁸⁴.

Baharumshah ve diğerleri, dört Asya ülkesi (Malezya, Endonezya, Filipinler ve Tayland) için ikiz açıklar hipotezinin geçerli olup olmadığını, VAR ve varyans ayrıştırması yöntemlerini kullanarak araştırmışlar ve belli başlı dört sonuca ulaşmışlardır. Buna göre ilk olarak dört ülke için de bütçe açıkları ve dış açıklar arasında uzun dönem ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. İkinci olarak Tayland için, Keynesyen görüşü destekleyen bütçe açıklarından cari açığa doğru tek yönlü nedensellik bulunmuştur. Malezya ve Filipinler için ise iki yönlü nedensellik bulunurken, Endonezya'da dış açıkların bütçe açıklarının nedeni olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yazarlar dolaylı olarak da bütçe açıklarındaki artışın faiz oranlarını artırdığını ve daha yüksek faiz oranlarının da döviz kurunun değerlenmesine ve dış açığın artmasına neden olduğu sonucuna varmışlardır. Son olarak yapılan varyans ayrıştırması ve etki tepki analizleri sonucunda bütçe açıkları ve dış açıklar arasındaki teorik ilişkinin uzun dönemde geçerli olduğu sonucuna varılmıştır¹⁸⁵.

Bahmani-Oskee (1989), 1973:1-1985:4 dönemini kapsayan üç aylık bütçe açığı, reel döviz kuru, yurt içi ve yurt dışı reel çıktı ile yurt içi ve yurt dışı parasal tabana ilişkin verileri, iki aşamalı en küçük kareler ve otoregresif gecikmeli model yöntemlerine tabi tutarak analiz etmiştir. Sonuçlar, uzun dönemde olduğu kadar kısa dönemde de bütçe açığının cari işlemler açığını olumsuz etkilediğini göstermiştir. Ancak, cari işlemler açığındaki değişmelerin sadece bütçe açığından kaynaklanmadığını, yurt içi ve yurt dışı parasal değişkenlerinde önemli rol oynadığına işaret edilmiştir¹⁸⁶.

¹⁸⁴ Ay ve diğerleri, a.g.m., s. 75-79-81.

¹⁸⁵ Yaldız, a.g.m., s. 5.

¹⁸⁶ Ay ve diğerleri, a.g.m., s. 77.

2- Ricardian Denkliği Hipotezi'ni Destekleyen alışmalar

Ricardian Denkliği Hipotezini destekleyen çalışmalar ise řunlardır¹⁸⁷:

Walter Ender's ve Bong-Soo Lee, cari işlemler ve bütçe açığı arasındaki ilişkiyi, reel kamu borcu, reel faiz oranları, cari işlemler hesabı ve döviz kurları değişkenlerini kullanarak ABD'nin 1974:3-1987:1 dönemi açısından ampirik olarak incelemişlerdir. Bu dönem içinde cari işlemler üzerinde reel kamu borçlanmasının etkileri nedeniyle Ricardian Denklik Hipotezi ile uyuşmayan sonuçlar elde edilmiş fakat, değişkenler arasında doğrudan bir ilişki kurulamadığı için Ricardian Denklik Hipotezi reddedilmemiştir.

William G. Dewald ve Michael Ulan (1990), iki açık arasında bir ilişkinin olup olmadığını ABD için 1954-1987 dönemi yıllık verileriyle regresyon analizi yaparak test etmişlerdir. Reel bütçe açığı ve reel cari işlemler açığı kullanılan değişkenlerdir. Elde edilen bulgular hiçbir şekilde bütçe ve cari hesap açıklarının önemsiz olduğunu veya açıklanamayacağını göstermemektedir. Daha ziyade bu çalışmadaki bulgular bir cari işlemler açığı ile bütçe açığının birlikte meydana gelmesini, ilgili ölümlerin enflasyona göre düzeltilmiş piyasa değerlerine göre betimlenemeyeceğini göstermektedir.

Faik Bilgili ve Emine Bilgili (1998), geleneksel teoriyi incelemek ve geleneksel teorinin iddialarını test etmek amacıyla Türkiye, Singapur ve ABD için 1975-1993 döneminin kapsayan verileri kullanarak analiz yapmışlardır. Her u ülke için yapılan analizlerde bütçe dengesinin cari işlemler dengesi üzerinde bir etkiye sahip olmadığı, dolayısıyla Ricardian Denkliği Hipotezinin desteklendiği sonucuna varılmıştır.

Ayrıca Gök ve Altay, Türkiye'de 1989-2005 döneminde, çeyrek verilerle bütçe açıkları ile cari işlem açıkları arasındaki ilişkiyi kısa ve uzun dönem için analiz etmişlerdir. Yaptıkları analizlere göre uzun dönemde reel bütçe açığı ve reel cari açık arasında bir ilişki bulunmamaktadır. Fakat VAR yöntemiyle elde ettikleri bulgulara göre uzun dönemde reel bütçe açığındaki artış kısa dönemde reel milli geliri ve reel

¹⁸⁷ Timur, a.g.m., s. 73-74-75.

cari açığı arttırmaktadır. Sonuç olarak yaptıkları çalışmada ikiz açıklar hipotezi ele alınan dönem için, kısa dönemde geçerli, fakat uzun dönemde geçerli değildir¹⁸⁸.

Literatürde ikiz açıklar ile ilgili yapılmış araştırmalar hakkında bilgi verildikten sonra aşağıda, Türkiye’de 1983-2005 döneminde iki açığın nasıl bir seyir gösterdiği ele alınmaktadır.

2.1.1. 1983-2005 Döneminde Bütçe Açıklarının Gelişimi

Türkiye bütçe uygulamaları bakımından gelişmekte olan ülkelerle hemen hemen aynı sorunları yaşamaktadır. Özellikle 80’li yıllardan sonraki kamu harcamaları ve kamu gelirlerinin gelişimi incelendiğinde, harcamaların gelirlerin üzerinde gerçekleştiği ve ekonomide sürekli olarak kamu kesimi açıklarıyla karşılaşıldığı görülmektedir.

Türkiye’de kamu kesimi denince akla sadece konsolide bütçe gelmemekte, bunun yanında KİT’ler, Mahalli İdareler, Fon İdareleri, Döner Sermaye İşletmeleri ve Sosyal Güvenlik Kurumları da gelmektedir. Oysa gelişmiş ülkelerde devletin bütün harcamaları bütçe içerisinde yer almakta, bütçe açığı denildiğinde tüm kamu kesimi açığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bütçe açığı ile kamu kesimi borçlanma gereği (KKBG) birbirine eşit olmaktadır. Bununla beraber son dönemde bütçe dışı fonların bütçe içine alınması, KİT ve Sosyal Güvenlik Kurumları açıklarının sübvansiyonu için yapılan ödemelerin bütçede gösterilmesi, bütçe açıklarıyla kamu açıklarını büyük ölçüde birbirine yakınlaştırmıştır¹⁸⁹.

Türkiye’de kamu finansman açıklarının yapısı incelendiğinde, finansman açıklarının en önemli kısmını konsolide bütçe açıkları oluşturmaktadır. Konsolide bütçe dar anlamıyla, genel ve katma bütçeli idarelerin bütçelerinin birleştirilmesiyle

¹⁸⁸ Barış Gök, N. Oğuzhan Altay, ‘‘ Türkiye’de İkiz Açıklar Hipotezi: 1989-2005 ‘’, **Tisk Akademi**, 2007/1, s. 187.

¹⁸⁹ Ulusoy, a.g.e., s. 226.

elde edilen bütçeyi ifade eder. Bu tür konsolide bütçenin hesaplanmasında, genel bütçeli idarelerin ödeneklerine katma bütçeli idare ödenekleri eklenmekte, bu toplamdan genel bütçeden katma bütçeli idarelere yapılan hazine yardımları düşülerek konsolide bütçe elde edilmektedir. Geniş anlamda, bütün kamu kesimi birimlerinin harcama ve gelirleri toplanarak sağlanabilir. Buna göre geniş anlamda konsolide bütçenin hesaplanabilmesi için genel bütçe, katma bütçe, mahalli idare, KİT ve döner sermaye işletmelerinin tüm harcama ve gelirlerinin bir araya getirilmesi gerekmektedir. Anlattığımız konsolide bütçe tanımına göre, giderlerin gelirleri aşması ile de konsolide bütçe açığı oluşacaktır¹⁹⁰. Kamu finansman açıklarının oluşmasında en önemli nedenin kamu harcamalarındaki artış olduğu kabul edilmekte ise de, başta vergi olmak üzere konsolide bütçe gelirlerinin arttırılmaması da önemli bir yer tutmaktadır¹⁹¹.

Aşağıdaki tabloda 1983-2005 dönemi Bütçe Açığının gelişimi yıllar itibariyle gösterilmiştir.

¹⁹⁰ Direkçi, a.g.m., s. 93.

¹⁹¹ Meriç, a.g.m., s. 1.

Tablo 2.1. 1983-2005 Dönemi Reel Bütçe Açıkları, Bütçe Açıkları Büyüme Oranları ve Bütçe Açığı/GSMH Oranı

Yıllar	Bütçe Açıkları (1981 yılı fiyatlarıyla)	Bütçe Açıkları Büyüme Oranları	Bütçe Açığı/GSMH (%)
1983	-1886751,455	0,52	-2,24
1984	-3928489,015	1,08	-4,42
1985	-2237399,705	-0,43	-2,26
1986	-3053484,286	0,36	-2,76
1987	-4271558,035	0,39	-3,48
1988	-3884130,86	-0,09	-3,09
1989	-44047441,277	0,13	-3,33
1990	-4361265,06	-0,01	-3,01
1991	-7867045,872	0,80	-5,28
1992	-6726717,107	-0,14	-4,30
1993	-11576846,95	0,72	-6,70
1994	-6032409,822	-0,47	-3,91
1995	-6651803,559	0,10	-4,03
1996	-14574384,6	1,19	-8,27
1997	-14616084,89	0,002	-7,63
1998	-14933198,77	0,02	-7,28
1999	-23320547,3	0,56	-11,86
2000	-22840405,81	-0,02	-10,93
2001	-29882756,22	0,30	-16,91
2002	-27593979	-0,07	-15,25
2003	-21478448,9	-0,22	-11,42
2004	-90286919,51	3,20	-7,1
2005	-28705703,13	-0,68	-2,1

Kaynak: <http://www.tcmb.gov.tr> EVDS Veri Dağıtım Sistemi

<http://www.hazine.gov.tr>

1983-2005 yılları arasında Türkiye’de bütçe açıklarının gelişimi 1980’li yıllarda, 1990’lı yıllarda ve 2000’li yıllarda bütçe açıklarının gelişimi olmak üzere üç ayrı başlık altında incelenmektedir.

2.1.1.1. 1980’li Yıllarda Bütçe Açıklarının Gelişimi (1983-1989 Dönemi)

Türkiye’de kamu kesimi açıkları eski bir olgu olmakla birlikte, 1980 sonrasında kaynağı değişmiştir. 1980 yılına kadar genellikle KİT açıklarından kaynaklanan kamu kesimi açıkları, daha sonra bütçe açıklarından kaynaklanmaya başlamıştır¹⁹².

1979 ve 1980 yıllarında OPEC üyeleri petrol fiyatını % 150 oranında arttırdı. Bu artış oranı 1974’de ki fiyat artış oranından daha düşüktü ama çok daha yüksek bir fiyat düzeyinden yapıldığı için ithalatçı ülkelerin ekonomilerini zora soktu. Bu şok Türkiye’yi yoğun ekonomik kriz yaşarken yakaladı. Yaşanan krizlerin çözümüne yönelik olarak 24 Ocak 1980’de yapısal uyumu öngören bir istikrar programı uygulamaya konuldu.

1980 yılından itibaren, enflasyonu kontrol altına almak, dış kaynak açığını kapatmak, kıtlıkları önlemek ve ekonomiyi yeniden işler hale getirmek için ekonomik istikrar programı yürürlüğe kondu. 24 Ocak kararları ve sonrasında uygulanan politikalar özünde geniş kapsamlı bir istikrar programı olmanın ötesinde, serbest piyasa mekanizmasının daha güçlenmesi için devletin ekonomik hayata olan müdahalesinin asgariye indirilmesini, rekabeti engelleyici uygulamaların önlenmesini, ayrıca kaynak dağılımını bozucu kısıtlamaları ortadan kaldırarak yatırımların etkinliğinin arttırılmasını ve ekonominin uluslararası piyasalara entegrasyonunu amaçlamıştır¹⁹³.

Türkiye’de kamu açığını ölçen en önemli gösterge Kamu Kesimi Borçlanma Gereği’nin Gayri Safi Milli Hasılaya (KKBG/GSMH) oranıdır. Kamunun gelir ve

¹⁹² Ulusoy, a.g.e., s. 226.

¹⁹³ Yüzer, a.g.m.

giderlerini gösteren bu oran, KİT'ler, Mahalli İdareler, Döner Sermayeli Kuruluşlar, Sosyal Güvenlik Kuruluşları, Fonlar ve Konsolide Bütçe açıklarından oluşmaktadır. 1980'li yılların başında KKBG/GSMH'nın büyük bir kısmını Konsolide Bütçe Açığı/GSMH oranı ve KİT açıkları oluşturmaktadır. Aşağıdaki tabloda bütçe türlerine göre KKBG/GSMH oranının yıllar itibariyle değerleri gösterilmiştir.

Tablo 2.2.1983-1989 Dönemi Bütçe Türlerine Göre KKBG/GSMH Oranları (%)

Yıllar	Konsolide Bütçe	KİT	Mahalli İdareler	Sosyal Güvenlik Kuruluşları	Döner Sermayeli Kuruluşlar	Fonlar	Toplam
1983	2,2	2,2	0	-	0,5	-	4,9
1984	4,4	1,9	0,1*	0,3*	0	0,5*	5,4
1985	2,3	2,5	0,1*	0	0,4*	0,6*	3,6
1986	2,8	2,6	0,3	0	0,3*	1,7*	3,7
1987	3,5	3,3	0,5	0,6*	0	0,6*	6,1
1988	3,1	2,2	0,4	0,4*	0,1	0,5*	4,8
1989	3,3	1,9	0,2	0,4*	0	0,4	5,4

Kaynak: <http://www.dpt.gov.tr>

* Fazlayı ifade etmektedir.

Türkiye 1980'li yıllara yüksek oranlı bütçe açığı ile girmiştir. Türkiye ekonomisinde temel makro ekonomik sorunlar içerisinde yer alan Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG) temel sorun olarak 1980'li yılların başına gelindiğinde belirgin hale gelmeye başlamıştır. 24 Ocak Kararları olarak bilinen yapısal değişim ve dönüşümü başlatan kararların alınmasına zemin hazırlayan en önemli gelişmelerden biri KKBG'nin 1979 yılında GSYİH'nin % 9,4'üne ulaşmasıdır¹⁹⁴.

24 Ocak 1980 kararları ile vergi gelirlerinin artırılması, buna karşın kamu harcamalarının kısılması yönünde karar alınarak mali göstergelerdeki bozulmanın

¹⁹⁴ Mustafa Sakal, 'Türkiye'de Kamu Açıklarının Ve Borçlanmanın Sürdürülebilirliği Sorunu: 1988-2000 Dönem Analizi', **D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt. 17, Sayı. 1, s. 56.

kontrol altına alınması, bütçe açıklarının sürdürülebilir bir düzeye çekilmesi hedeflenmiştir¹⁹⁵.

Kamu kesiminin borçlanma gereği ise tablo 2.2'den görüldüğü gibi, 1983 yılında GSMH'nın % 4,9'u iken, 1986 yılında GSMH'nın % 3,7'si, 1987 yılında ise GSMH'nın % 6,1'i olarak gerçekleşmiştir. Bu dalgalanma, piyasalarda arz-talep dengesizlikleri yaratarak enflasyon hadlerinin yükselmesine neden olmuş ve 1981-1987 yılları arasında deflatör ortalama olarak % 38 artarken, 1988 yılında % 69,7 seviyesine çıkmıştır. Kişi başına milli gelir ise 1980 yılında 1,539 dolar iken 1987 yılında 1,636 dolara yükselmiştir¹⁹⁶.

1980, 1981, 1982 ve 1985 yıllarında KİT Açıkları/GSMH oranları, konsolide Bütçe Açıkları/GSMH oranlarını aşmış ve bu durum ister istemez özelleştirme gerekçelerinden biri olmuştur¹⁹⁷.

1980 yılında reel GSMH büyüme oranı negatif % 2,3 iken, 1982 yılında % 3,1, 1984 yılında % 7,1, 1985 yılında % 4,3 olarak gerçekleşmiştir. 1986 yılında iç talepteki artış ve petrol fiyatlarındaki düşmenin yarattığı uygun koşulların da katkısıyla büyüme hızı hedefin üzerinde gerçekleşmiştir. Bu süreç 1987 yılında da devam etmiş, 1986 yılında % 6,8'i bulan büyüme hızı izleyen yıl % 9,8 olmuştur. Ekonomik büyüme oranlarında görülen bu artış kamu kesimi yatırım-tasarruf farkının artmasına neden olmuştur¹⁹⁸.

Aşağıdaki tabloda 1983-1989 dönemi bütçe açıklarının GSMH'ya oranları verilmiştir.

¹⁹⁵ Hilmi Ünsal, " Kamu Finansman Aracı Olarak Dış Borçlanma ve 1994 Sonrası Türkiye Uygulaması ", **İktisat, İşletme ve Finans**, Yıl 19, Haziran 2004, s. 97.

¹⁹⁶ " 1923'ten Günümüze Türkiye Ekonomisi ", s. 9., [Yazar yok]. <http://www.dtm.gov.tr/Ekonomi/Trkekon.htm> (Erişim Tarihi: 23.11.2006)

¹⁹⁷ Demir, a.g.m., s. 13.

¹⁹⁸ " 1923'ten Günümüze Türkiye Ekonomisi ", a.g.m., s. 9.

Tablo: 2.3. 1983-1989 Dönemi Bütçe Açıkları ve GSMH'ya Oranları (%)

Yıllar	Bütçe Açığı (Milyar TL)	Bütçe Açığı / GSMH (%)
1983	-313	-2,24
1984	-979	-4,42
1985	-798	-2,26
1986	-1,411	-2,76
1987	-2,607	-3,48
1988	-3,990	-3,09
1989	-7,673	-3,33

Kaynak : <http://www.hazine.gov.tr>

Tablo 2.3'den görüldüğü gibi, 1983 yılında 313 milyar TL olan bütçe açıkları 1986 yılında 1,411 Trilyon TL ve 1989 yılında 7,673 Trilyon TL'ye ulaşmıştır. Yine 1983 yılında % 2,24 olan Bütçe Açığı/GSMH oranı 1986 yılında % 2,76 ve 1989 yılında % 3,33 olarak gerçekleşmiştir.

Bunun yanı sıra 1980'li yılların başından itibaren ihracata dayalı bir büyüme politikasını gerçekleştirebilmek için bir taraftan iç talebi kısıcıcı tedbirler yürürlüğe konulurken diğer taraftan da çeşitli teşvik araçları kullanılarak ihracat teşvik edilmeye çalışılmıştır¹⁹⁹. Vergi politikası bu amaca uygun olarak düzenlenip, ihracata önemli vergisel teşvikler sağlanmaya çalışılmıştır. Kurumların ödeyecekleri gelir ve kurumlar vergisi oranları azaltılmış, vergi gelirleri büyük oranda ücretli kesimden ve tüketim vergilerinden sağlanmıştır. Bu amaçların gerçekleştirilmesi için ilk olarak 1981 yılında hem kişisel gelir vergisi dilimleri, hem de oranları arttırılmıştır. Kişisel gelir vergisi kanununda yapılan bir değişiklikle bir önceki dönemde uygulanan en yüksek vergi dilimi en düşük vergi dilimi olarak kabul edilmiş ve üst dilim 25 kat yükseltilirken vergi oranı % 60'dan % 66'ya yükseltilmiştir. Kamu harcamalarının kısılması amacıyla da, kamu da istihdam

¹⁹⁹ Ünsal, a.g.m., s. 97.

edilenlerin sayısının sabit tutulması ve bu çalışanların maaş ve ücret artışlarının enflasyonun gerisinde tutulması, KİT ürünlerinin fiyatlarının arttırılması gibi tedbirler alınmıştır²⁰⁰. 1983 yılında yapılan seçimlerin de etkisiyle bütçe açıkları artış eğilimine girmiştir.

Hükümet, 1981 yılından itibaren kamu açıklarını Merkez Bankası kaynaklarından finanse etmek yerine doğrudan bono ve tahvil satışıyla karşılamayı tercih etmiştir. 1985 yılı Mayıs ayından itibaren ihale yöntemiyle Hazine bonosu ve tahvil satışlarına başlamıştır.

Mali disiplinin bozulmasında bütçe dışı fon uygulamaları önemli derecede etkilidir. Bütçe dışı fonlar hükümetlere bazı kamu gelirlerini genel bütçe dışına çıkarma olanağını vermiştir. Fon uygulaması, öngörülemeyen ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkabilecek bazı harcamaların finansmanı için kurulmuş bir sistem olduğu halde, 1980 sonrasında bu genel amacın dışına çıkmış ve fon uygulaması bir çeşit gelir sağlama, böylece belli gelirleri belli amaçlara tahsis etme ve bu kanaldan bütçe denetimi ve usul dışında harcama yapma düzenine dönüştürülmüştür. 1984 yılından itibaren konsolide bütçe gelirlerinin önemli bir kısmı fonlara aktarılmıştır²⁰¹.

1984 yılından sonra iç borçlar önemli düzeyde artış göstermiştir. 1988 yılında harcamaları kıstak için birçok önlemler alınmıştır. Bütçe açıklarını kıstak için yatırımları azaltmak, özel kesimin üretim ve yatırım kararlarını olumsuz etkilemiştir. 1988 yılına kadar bu politikalarını başarıyla uygulayan Türkiye, kapasitesini arttıramaması ve sermaye stoklarını yenileyememesi nedeniyle istikrarsız bir büyüme ortamına girmiştir. 1988 ve sonrasında bu gelişmeler karşısında bütçe açıkları artmış ve buna paralel olarak fiyat artışları hızlanmıştır²⁰².

²⁰⁰ Şen, Sağbaşı, a.g.e., s. 136.

²⁰¹ Şen, Sağbaşı, a.g.e., s.138.

²⁰² ‘‘ 1923’ten Günümüze Türkiye Ekonomisi ‘‘, a.g.m., s. 11.

1989 yılında yaşanan en önemli ekonomik gelişme Türk Lirasının konvertibl olması ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesidir. Bu yolla ülkeye büyük oranlarda sermaye girişi olmuş ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) kaynaklarında artışlar olmuştur. Ancak sermaye girişleri TCMB'nin faizler ve kur üzerindeki kontrolünü zayıflatmış ve Türk Lirası değerlenmeye başlamıştır. 1989 yılında kamu kesimi faiz dışı açık % 1.7 olarak gerçekleşmiştir²⁰³.

Özetle, 1980'li yıllarda, ihracatı arttırmaya odaklı bir vergi politikası, sağlıklı ve konjonktüre uygun bir finansman politikasının oluşturulmasını engellemiştir²⁰⁴. İktidara gelen hükümetlerde finansman politikası olarak iyi bir vergi politikası yerine, iç ve dış borçlanmayı tercih etmişlerdir.

2.1.1.2. 1990'lı Yıllarda Bütçe Açıklarının Gelişimi (1990-1999 Dönemi)

Türkiye'de 1980 yılı sonrasında benimsenen dışa açık ekonomik büyüme modeline rağmen kamu harcamalarındaki büyüme frenlenememiş ve finansman açıklarının boyutu günden güne büyümüştür. Dönem başı kamu kesimi dengesi kurulurken, genel olarak geçmiş değerlerdeki değişimin bir sonraki yıla taşınması ve belli bir büyüme oranına ulaşmak için ortaya çıkan açıklarının nasıl finanse edileceği, özellikle bütçe yasaları ile ortaya konulmuştur. Kamu bütçe açıklarının boyutları 1980'li yılların sonlarından itibaren ciddi oranda artma eğilimine girmiştir²⁰⁵.

1989 yılının ikinci yarısından başlayarak Türk Ekonomisi 1990 yılında yeniden büyüme sürecine girerken, fiyatlar genel seviyesinde, Maliye ve Gümrük Bakanlığı'nın hesaplarına göre, 1989 Ekim ayında başlayan gerileme eğilimi 1990 yılının ilk dokuz aylık dönemi boyunca da sürmüştür. 1990 yılı Ağustos ayında başlayan Körfez Krizinin yol açtığı siyasi bunalım ve beraberinde getirdiği yeni bir

²⁰³ Direkçi, a.g.m., s. 105.

²⁰⁴ Ünsal, a.g.m., s. 97.

²⁰⁵ Direkçi, a.g.m., s. 106.

petrol şoku nedeniyle ekonomik konjonktürdeki 1990 yılı öngörülerini istikrarsız bekleyiş içine sokmuştur²⁰⁶.

Aşağıdaki tabloda, 1990-1999 döneminde bütçe türlerine göre KKBG/GSMH oranları verilmiştir.

Tablo: 2.4.1990-1999 Dönemi Bütçe Türlerine Göre KKBG/GSMH Oranları(%)

Yıllar	Konsolide Bütçe	KİT	Mahalli İdareler	Sosyal Güvenlik Kuruluşları	Döner Sermayeli Kuruluşlar	Fonlar	Toplam
1990	3,0	3,7	0	0,3*	0	0,6	7,3
1991	5,3	3,1	0,3	0,1	0	0,9	10,1
1992	4,3	3,2	0,8	0,2	0	1,3	10,5
1993	6,7	0,7	0,7	0,6	0	0,9	10,2
1994	3,9	0,3*	0,4	0,6	0	0,9	6,2
1995	4,0	0,2*	0,2	0,4	0	0,6	5,0
1996	8,3	0,6*	0,3	0	0	0,1	8,6
1997	7,6	0,4*	0,3	0,1	0	0	7,7
1998	7,3	1,3	0,4	0,4	0	0	9,4
1999	11,9	2,3	0,4	0,2	0,1*	0,7	15,6

Kaynak: <http://www.dpt.gov.tr>

* Fazlayı ifade etmektedir.

KKBG 1988 yılından itibaren sürekli artış eğilimi göstermiştir (Tablo 2.2 - Tablo 2.4). 1992 yılına gelindiğinde ise en yüksek seviyesine ulaşmıştır. KKBG/GSMH 1988 yılında % 4,8 iken (Tablo 2.2), 1992 yılında % 10,5 olmuştur. Kamuda çalışan işçi ve memurların maaşlarına yapılan zamlardan kaynaklanan büyük oranlı harcamalar ve KİT'lerin giderek bozulan dengeleri, kamu kesimi borçlanma gereğinin artmasındaki nedenlerdir. 1991 yılına kadar Sosyal Güvenlik Kuruluşları

²⁰⁶ Yüzer, a.g.m.

açık vermemişken 1991'den sonra açık vermesi, KKBG'nin artmasına neden olmuştur.

Konsolide bütçenin toplamı içinde en büyük payı transfer harcamaları ve cari harcamalar almaktadır. Bu harcamaların bu kadar büyük olmasında transfer harcamaları içinde yer alan borç faiz ödemeleri ve cari harcamalar içerisinde yer alan personel harcamaları önemli bir rol oynamaktadır²⁰⁷. Borçlanmanın en önemli sonucu ise borç faizi ödemeleridir. Borç faizi ödemelerindeki artışlar, kamu harcamalarını arttıran en önemli etkenlerdendir. 1990'lı yıllarda kamu harcamaları içinde borç faizi ödemeleri önemli bir paya sahip olmaya başlamıştır. Aşırı borçlanma, giderek daha yüksek faiz oranı ile borçlanma eğilimini beraberinde getirmiştir. Biriken borçlar ve bunların faizlerini ödemek için yüksek faizle yeniden borçlanma gereği, hem bütçe açığının yükselmesine hem de açığın büyüyerek kalıcılık kazanmasına neden olmaktadır²⁰⁸. 1990 yılında faiz harcamalarının toplam bütçe harcamalarına oranı % 20,8 iken, bu oran 1994 yılında % 33,3'e, 1998 yılında ise % 39,6'lara çıkmıştır. İç ve dış faiz ödemeleri ayrımına bakıldığında ise asıl ağırlığın iç borç faiz ödemelerinde olduğu görülmektedir²⁰⁹.

1990 yılından sonra uygulanan yüksek faiz düşük kur politikası, kamu kesimi finansman politikasının şekillenmesinde de etkili olmuştur. Yurt içi faiz oranlarının yükselmesi iç borçlanmayı daha maliyetli hale getirirken, enflasyon oranlarının yükselmesi de emisyon başvuru imkanlarını kısıtlamıştır. Uygulanan düşük kur politikası ise dış kaynak maliyetlerini azaltmıştır. Vergi yapısındaki bozukluk ve kayıt dışı ekonominin varlığı gerekli finansmanı sağlayacak vergi hasılatının elde edilmesini engellemiştir²¹⁰. Bu durum hükümetin finansman politikası aracı olarak dış borçlanmaya başvurmasına neden olmuştur. Dolayısıyla 5 Nisan öncesinde Türk ekonomisi, kamu kesimi açığı ve bunun finansmanı ile ilgili olarak dar boğaza girmiştir. Devamlı artan kamu açıklarının faiz oranları üzerinde yarattığı baskı ile yurt dışından kısa vadeli sermaye girişi artmış, kısa vadeli borçlanma sonucunda ortaya çıkan kaynak transferinin boyutları çok büyümüştür. Bunların sonucunda iç

²⁰⁷ Ulusoy, a.g.e., s. 228-229.

²⁰⁸ Timur, a.g.m., s. 99.

²⁰⁹ Ulusoy, a.g.e., s. 229.

²¹⁰ Ünsal, a.g.m., s. 97.

talep baskısı hızlı olan ve kısa vadeli dış borçla finanse edilen ve gittikçe bozulan bir ekonomi oluşmuştur²¹¹.

Aşağıdaki tabloda, 1990-1999 dönemi bütçe açıklarının GSMH'ya oranları verilmiştir.

Tablo: 2.5.1990-1999 Dönemi Bütçe Açıkları ve GSMH'ya Oranları (%)

Yıllar	Bütçe Açığı (Milyar TL)	Bütçe Açığı/ GSMH
1990	-11,955	-3,01
1991	-33,517	-5,28
1992	-47,434	-4,30
1993	-133,666	-6,70
1994	-152,093	-3,91
1995	-316,150	-4,03
1996	-1,237,871	-8,27
1997	-2,240,653	-7,63
1998	-3,894,959	-7,28
1999	-9,284,421	-11,86

Kaynak: <http://www.dpt.gov.tr>
<http://www.hazine.gov.tr>

1989-1993 yılları arasında bütçe açıklarının kontrol altına alınamaması ve bu açıkların yoğun iç borçlanmayla finansmanı sonucunda faizler yüksek seyretmiş, bu da ülkeye yoğun ‘sıcak para’ girişlerine neden olmuş ve bu da Türk Lirasının aşırı değerlenmesine neden olmuştur. Bir anlamda spekülatif nitelikli kazançların önceliğine dayalı büyüme süreci 1993 yılının sonunda başlayan güven bunalımı ile ülkeyi bir krize sürüklemiştir. Özetle bu dönemde Türkiye ciddi boyutta ikiz açıkla, yani hem yüksek miktarda bütçe açığı hem de cari açıkla karşı karşıya kalmıştır²¹².

²¹¹ Evgin, ‘90’lı Yıllarda Bütçe Ve Bütçe Açığının Finansmanı’, s. 30.

²¹² Direkçi, a.g.m., s. 106.

1990-1994 yılları itibariyle ekonomik konjoktüre baktığımızda büyüme 1990'da % 9,4 iken 1994'de % - 6,1 olmuştur. Enflasyon oranı; 1990'da % 50 iken 1994'de % 120,7 ye yükselmiştir. 1993 yılı sonunda en büyük kamu geliri olan vergi gelirleri iç borç ana para ve faiz ödemelerine yetmeyecek duruma gelmiştir. Bu doğrultuda hiperenflasyonun ve durgunluğun birlikte yaşandığı bir konjoktüre girmemek, enflasyonu hızla düşürmek, ekonomik ve sosyal kalkınmayı sosyal dengeleri de gözetken bir temele oturttarak istikrarı sürekli kılacak yapısal reformları gerçekleştirmek amacıyla 5 Nisan 1994 tarihinde “Ekonomik Önlemler Uygulama Planı” açıklanmıştır. Bu çerçevede 5 Nisan kararları öncelikle kamu açıklarını hızla düşürmeyi hedef almıştır²¹³.

5 Nisan 1994 istikrar programının temel amacı, ekonomideki sağlıksız gidişatı orta vadede dengeye oturtmak ve uluslar arası ekonomideki yerine bir an önce kavuşturmaktır. Bunun yapılabilmesi için bazı hedefler saptanmıştır. Bu hedefler kamu açıklarını hızla düşürmek, enflasyonu kontrol altına almak, Türk Lirasına istikrar kazandırmak, iç ve dış dengeleri sağlayarak belirsizliği ortadan kaldırmaktır²¹⁴. Kamu kesimi açıklarının süratle daraltılması, programın kısa vadeli hedeflerine ulaşmada ilk adımı oluşturmaktadır. Bu kapsamda, kamu harcamalarının kontrol altına alınmasının yanında kamu gelirlerini arttırıcı yeni vergi düzenlemelerine gidilmiştir.

Alınan bu tedbirler sonucu bütçe açıklarında nispi azalmalar kaydedilmiştir. Örneğin; 1994 Mayıs ayında 6,3 Milyar TL'lik bir gelir fazlası ortaya çıkmıştır. Ancak aynı ay içerisinde dış borç faizlerinin ödenmesi sonucunda 200 milyar TL bütçe açık vermiştir²¹⁵. Yine 1994 yılında bütçe açığı / GSMH oranı %3,91 seviyesine inerken, aynı oran 1995 yılında % 4,03 olarak gerçekleşmiştir. Ancak buna rağmen bütçe açığı öngörülenin altında çıkmamıştır. Bunda özelleştirmelerden beklenen gelirlerin sağlanamaması ve kısa vadeli borç faizi ödemelerinin yapılmasının etkisi vardır (Tablo 2.5).

²¹³ Yüzer, a.g.m.

²¹⁴ Evgin, ‘90’lı Yıllarda Bütçe Ve Bütçe Açıklarının Finansmanı’, s. 30.

²¹⁵ Yüzer, a.g.m.

5 Nisan kararları da bütçe açıklarının kontrol altına alınmasında kalıcı bir başarı sağlayamamıştır. Bu kararlara rağmen, bütçe içinde personel giderleri ve faiz ödemelerinin yüksekliği nedeniyle harcamalarda kısıntıya gitmek ve bunu uzun süre devam ettirmek mümkün olmamıştır. 5 Nisan kararları doğrultusunda uygulamaya konulan daraltıcı maliye politikaları, 1995'in ikinci yarısından itibaren yerini genişletici politikalara bırakmıştır. Daraltıcı maliye politikalarının yerini genişletici maliye politikalarının almasında 1995 yılında yapılan seçimlerin oldukça etkisi olmuştur. 1995 seçimleri, bütçe açıklarının azaltılmasını güçleştirip açıkların borçla finansmanını arttırmıştır²¹⁶.

Erken seçim dolayısıyla 1996 yılı bütçe kanunu yürürlüğe girememiş ve Geçici Bütçe Kanunu çıkarılmıştır. 1996 yılının ilk çeyreğinde transfer harcamalarındaki ödenek yetersizliği nedeniyle gerçekleştirilemeyen ödemeler, bütçe avanslarında gösterildiğinden, bütçe harcamaları % 60,4 bütçe gelirleri ise %65,2 oranında artmıştır²¹⁷. 5 Nisan kararlarıyla azalan bütçe açığı 1995'te 316,150 Milyar TL ve 1996'da 1,237,871 Trilyon TL olarak artmıştır. Bütçe açığının GSMH'ya oranı sırasıyla % 4,03 ve % 8,27 olarak gerçekleşmiştir. Daha sonraki süreçte 97 ve 98'de Bütçe Açığı/GSMH oranı tekrar azalma eğilimine girmiştir. Fakat 1999 yılında bir artış göstererek % 11,86 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 2.5).

Özellikle 1998 yılında dünya ekonomisinde, Asya krizinin beraberinde getirdiği durgunluk süreci Türkiye Ekonomisini de olumsuz yönde etkilemiştir. 1999 yılında ardı ardına yaşanan depremlerin beraberinde getirdiği ekonomik yük, bir yandan bütçe açıklarının finansmanı için borçlanma politikasının ağırlıklı olarak kullanılması iç ve dış borçlanma ihtiyacını önemli ölçüde arttırmıştır. Yurt içinden kaynaklanan bu sorunların yanında dışsal bir faktör olarak Asya krizinin ülke ekonomisine etkisi, TL'nin aşırı değerlenmesine ve dış borçlanmanın artmasıyla birlikte ödemeler bilançosu açıklarının artmasına neden olmuştur. Borçlanma politikasının etkin bir istikrar politikası aracı olarak uygulanması sonucu, bütçe açıklarının yanında yatırımları azaltarak ülke ekonomisinde durgunluğu körüklemiş ve ekonomik

²¹⁶ Şen, Sağbaş, a.g.e., s. 143.

²¹⁷ Yüzer, a.g.m.

büyümeyle azaltmıştır²¹⁸. Yaşanan krizler sonucu kaçan yabancı sermaye nedeniyle piyasalara müdahale edilmiştir. Para ve döviz piyasalarına yapılan müdahaleler rezervlerin azalmasına, faiz oranlarının artmasına ve bütçe açıklarının daha fazla yükselmesine neden olmuştur. 1997 yılında % 7,7, 1998’de % 9,4 olarak gerçekleşen KKBG/GSMH oranı, 1999’da önemli bir artış göstererek % 15,6 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 2.4).

1999 yılında bütçe rakamları itibariyle, harcamaların bütçe içindeki payının 28,093 Trilyon TL olarak gerçekleşmiştir. Bu payın 1996 yılında sadece 3,940 Trilyon TL olduğu dikkate alındığında, kamu maliyesinde krizin yüksek kamu harcamaları ve dolayısıyla yüksek bütçe açığına yol açtığı söylenebilir.

Artan harcamalara yönelik finansman yetersizliği bütçe açığını daha hızlı arttırmış, borçlanma ihtiyacını körüklemiştir. Artan borçlanma ve bütçe açıklarının yol açtığı mali dengesizlik ve finansman sorunu ile mücadele etmek amacıyla hükümet IMF’den destek istemiş ve 9 Aralık 1999 tarihinde (17. Stand-by anlaşması) “Döviz Kuruna Dayalı Enflasyon İle Mücadele Programı” adı altında bir istikrar programı yürürlüğe konmuştur.

Sonuç olarak bütçe gelirlerine paralel olarak bütçe harcamalarının da artması ile özellikle 1990 yılından sonra bütçe açıklarının GSMH’ye oranında önemli artışlar olmuştur. 1990 yılında % 3,01 olan bütçe açıklarının GSMH içindeki payı, 1993 yılında % 6,70 seviyesine yükselmiştir. 1994 yılında uygulamaya konulan Ekonomik Önlemler Uygulama Planı’nın etkisiyle bütçe açıkları azaltılmıştır. 1994 yılında bütçe açığının GSMH’ye oranı 2,8 puan azalarak % 3,91 olmuştur. 1995 yılında %4,03 olarak gerçekleşen bu oran, 1996 yılından itibaren harcamalardaki artışa paralel olarak tekrar yükselme eğilimine girmiş ve 1999 yılında % 11,86 seviyesine ulaşmıştır. 1990-1999 yıllarını değerlendirdiğimizde KKBG/GSMH oranlarında iniş çıkışlar yaşandığını ve yaşanan iniş şeklindeki iyileşmelerin geçici olduğunu ve ayrıca, 94 yılında yürürlüğe konan istikrar paketinin bütçe açıklarını azaltmadığını söyleyebiliriz

²¹⁸ Yüzer, a.g.m.

2.1.1.3. 2000'li Yıllarda Bütçe Açıklarının Gelişimi (2000-2005 Dönemi)

Türkiye 2000'li yıllara, sürdürülmesi olanaksız gözüken iç borç artışını durdurmak ve enflasyonu aşağıya çekmek amacıyla, IMF ve Dünya Bankası desteğiyle uygulamaya konulan ve 36 aylık dönemi kapsayan döviz çıpasına dayalı bir uygulamayla başlamıştır. Bu tarihi takip eden 9 ay boyunca iyi bir performans sergilemiş, hem kamuoyunun güven ve desteğini hem de IMF yetkililerinin takdirini kazanan program sayesinde KKBG/GSMH oranı % 11,8'e gerilemiştir (Tablo 2.6). Bu orandaki düşüş, ek vergi düzenlemelerine bağlı olarak vergi gelirlerinin artması, faiz dışı harcamaların kontrol altına alınması, faiz oranlarının düşmesi, dış borçlanma imkanlarının artması ve 2000 yılının ilk altı ayında özelleştirmeden elde edilen gelirlerin artmasından kaynaklanmaktadır²¹⁹.

Tablo 2.6.'da 2000-2005 dönemine ait KKBG/GSMH oranları gösterilmektedir.

Tablo: 2.6 2000-2005 Dönemi Bütçe Türlerine Göre KKBG/GSMH Oranları(%)

Yıllar	Konsolide Bütçe	KİT	Mahalli İdareler	Sosyal Güvenlik Kuruluşları	Döner Sermayeli Kuruluşlar	Fonlar	Toplam
2000	10,9	1,6	0,4	0,3*	0,1*	1,2*	11,8
2001	17,4	0	0,3	1,1*	0,1*	0,5	16,4
2002	14,8	1,1*	0,1	1,0*	0,2*	0	12,7
2003	16,6	0,5*	0,1	1,1*	0,2*	0,6*	8,7
2004	7,9	0,4*	0	0	0,3*	1,1*	5,8
2005	6,1	0,8*	0	0	0,2*	1,1*	3,6

Kaynak: <http://www.dpt.gov.tr>

<http://www.bumko.gov.tr>

* Fazlayı göstermektedir.

²¹⁹ Timur, a.g.m., s. 102.

Özelleştirmedeki yapısal reformların gecikmesi, enflasyonun öngörülenden daha yüksek olması, programın uygulanabilmesi konusunda şüphelere neden olmuş, uygulanan bu istikrar programından sapmalar yurt içi dengeleri olumsuz etkilemiş ve Kasım 2000 itibariyle yeni bir kriz meydana gelmiştir. Bu krizin temelinde istikrar programına uygun olarak faizlerin uzun süre suni olarak düşük seviyede tutulması ve KKBG'nin artması ve ödemeler dengesinin hızla açık vermesi yatmaktadır.

2000 yılında uygulamaya konulan enflasyonla mücadele programının Kasım 2000 krizine yol açması sürpriz değildir. Bu program reel sektörün rekabet gücünü arttıramamış, TL'nin aşırı değerlenmesine yol açmış, düşen faiz oranlarının tüketim eğilimini arttırması sonucu yıllardır devam eden ekonomik problemler derinleşmiştir. Ayrıca 1999 istikrar programı finansal piyasadaki likidite gereksiniminin yanı sıra, ekonomik büyümenin birikim kaynaklarını da yurt içi kaynaklardan ziyade uluslar arası sermaye akımlarının spekülatif girişlerine dayandırmıştır. Dolayısıyla böyle bir ekonomik yapılanma krize yol açan şartları körüklemiştir. Cari işlemler açığının hızla artması, yapısal reformlar, özellikle özelleştirme konusunda yeterli başarı düzenlemelerinin yapılamaması, kamu bankalarına ilişkin düzenlemelerde yaşanan sorunlar, politik belirsizlikler, Kasım 2000 krizinin önlenmesine ilişkin tüm çabalara rağmen ekonomide ve bütçe açıklarında tam bir düzelmeye gerçekleşmesine yol açamamıştır. Hatta finansal piyasalardaki riskler Şubat 2001'de yeni bir krizin yaşanmasına yol açmıştır. Şubat 2001 krizinin en önemli nedenlerinden biri, hazinenin kamu borcunu uzun süre kamu bankalarına ödememesi, dolayısıyla kamu bankalarının da özel bankalara karşı yükümlülüklerini yerine getirememeleridir. Dış borç stokunun ve ödemeler bilançosu açıklarının çok yüksek olması da Şubat 2001 krizini tetikleyen diğer faktörlerdir²²⁰. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin temel nedeni, kamu kesimi açıklarının çok büyümesi ve devletin borçlarını çeviremez bir noktaya gelmesidir²²¹.

2000 ve 2001 krizlerinin ardından Mart 2001 yılında Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı hazırlanmıştır. Programda kamu maliyesi ve bankacılık alanlarında reformlar yapılması hedeflenmiştir. Kamu maliyesi alanında, kamunun küçültülmesi,

²²⁰ Yüzer, a.g.m.

²²¹ Şahin, a.g.e., s. 516.

hesapların konsolide edilmesi, şeffaflık ve etkinliğin artırılması, KKBG'nin düşürülmesi gibi hedefler belirlenmiştir. 1999 yılında KKBG oranı % 15,6 iken (Tablo 2.4), 2000 yılında uygulanan istikrar programı ile bu oran % 11,8'e inmiştir. 2001 krizi sonrasında konsolide bütçe açığı % 17,4 gibi yüksek bir orana ulaşmıştır. Alınan önlemlerle KİT açıkları daraltılsa da KKBG/GSMH % 16,4'e ulaşmıştır. Ancak 2002 yılından sonra KKBG/GSMH'ya oranında gerileme gözlenmiştir. 2002 yılında KKBG/GSMH oranı % 12,7 ve 2003 yılında % 8,7 olarak gerçekleşmiştir. 2004 ve 2005 yıllarında bu düşüş eğilimi devam etmiş ve söz konusu oran sırasıyla % 5,8 ve % 3,6 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 2.6).

Tablo 2.7'de Bütçe Açıkları ve GSMH oranları 2000-2005 dönemi itibariyle verilmiştir.

Tablo: 2.7 2000-2005 Dönemi Bütçe Açıkları ve GSMH'ya Oranları (%)

Yıllar	Bütçe Açığı (Milyar TL)	Bütçe Açığı/GSMH
2000	-13,726,002	-10,93
2001	-29,840,401	-16,91
2002	-41,694,061	-15,25
2003	-40,204,390	-11,42
2004	-30,300,001	-7,1
2005	-8,116,629	-2,1

Kaynak: <http://www.hazine.gov.tr>

2002 yılında yeni hükümet, ekonomide yaşanan istikrarsızlığın iyileştirilmesine yönelik olarak Acil Eylem Planı (AEP) adıyla ekonomik önlemler paketi düzenlemiştir. Acil Eylem Planı, vergi ve bütçe reformunu ve özelleştirmelerin hızlandırılmasını öngörmüştür. 2000 yılında Bütçe Açığı/GSMH % 10,93 olarak gerçekleşirken bu oran, 2001 yılında % 16,91, 2002 yılında % 15,25 olmuştur. 2002 yılında 41,694,061 Trilyon TL bütçe açığı verilmiş, 2003-2004 yıllarında bütçe açıkları azalmıştır (Tablo 2.7).

Sonuç olarak, 2002-2005 döneminde Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının uygulanmasıyla bütçe açıkları azalış yönünde bir seyir izlemiştir. 2005 yılı itibariyle bütçe açıklarının azalması ve faiz oranlarının hızla düşmesi sonucunda bütçe açığı, 8,116,629 Trilyon TL ve bütçe açığı/GSMH oranı % 2,1 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 2.7).

Genel olarak 1980 sonrası değerlendirildiğimizde, bütçe açıklarının çok yüksek boyutlara ulaştığını görmekteyiz. Devlet bu açıkların finansmanı için borç tuzaklarına düşmüş, kamu yatırımları azalmıştır. Faiz oranlarının yükselmesi ile devlete borç verme olanağını bulan bankalar, özel sektöre daha az kaynak aktarmış ve bu da özel yatırımları olumsuz yönde etkilemiştir. Devletin iç borç baskısıyla artan faiz oranları, dışlama (crowding-out) etkisi meydana getirmiş ve enflasyon beklentisini kuvvetlendirmiştir. Yüksek enflasyon, ister istemez, döviz kurlarının artmasına neden olmuştur. Bu da önemli ekonomik sorunları beraberinde getirmiştir. Türkiye’de bütçe açıkları nedeniyle borçlanmaya gidilmesi sonucu iç ve dış borçlar artmış ve bu da kronik sorunlara neden olmuştur. Özellikle 1980 sonrasında yaşanan krizlerin altında borç stokları ve finansal liberalizasyon sonucu oluşan finansal istikrarsızlık yatmaktadır. Ayrıca, bütçe açıklarının kontrol altına alınması uygulanan tüm istikrar programlarının temel hedeflerinden biridir. Ancak bütçe açıkları kontrol altına alınamamış, bazı yıllar hariç açıklar artarak devam etmiştir.

2.1.2. 1983-2005 Döneminde Cari İşlem Açıklarının Gelişimi

Bir ülkenin cari işlemler dengesi, dış dengeyi kapsamlı gösteren bir göstergedir. Cari işlemler dengesi geniş anlamda döviz gelirlerini ve giderlerini içermektedir. Cari işlemler dengesindeki gelişmeler ile dış ticaret dengesindeki gelişmeler birbirine paralel olmaktadır. Ancak dış ticaret açığı cari işlemler açığının oldukça üstünde gerçekleşmektedir. Bunun sebebi ise, dış ticaret dışındaki diğer kalemlerin fazla vermesinden kaynaklanmaktadır. Aşağıdaki tabloda 1983-2005 dönemi Türkiye’nin cari işlemler dengesi ana kalemlerindeki değişimler verilmiştir.

Tablo: 2.8. 1983-2005 Dönemi Cari İşlemler Dengesi Ana Kalemindeki Değişmeler

Yıllar	İhracat (Milyar \$)	İthalat (Milyar \$)	Dış Ticaret Dengesi	Cari İşlemler Dengesi (Milyar \$)	Cari İşlemler Dengesi Büyüme Oranları (%)	Cari Açık/GSMH (%)
1983	5,9	8,5	-2,6	-1,923	1,15	-3,09
1984	7,1	10,1	-3,0	-1,439	-0,19	-2,4
1985	7,9	11,0	-3,1	-1,013	-0,29	-1,5
1986	7,4	10,5	-3,1	-1,465	0,44	-1,9
1987	10,2	13,4	-3,2	-806	-0,47	-0,9
1988	11,7	13,5	-1,8	1,596	-2,95	1,77
1989	11,6	15,9	-4,3	938	-0,48	0,89
1990	13,0	22,3	-9,3	-2,625	-3,18	-1,7
1991	13,6	21,0	-7,4	250	-1,09	0,17
1992	14,7	22,9	-8,2	-974	-4,87	-0,6
1993	15,3	29,4	-14,1	-6,433	5,47	-3,8
1994	18,1	23,3	-5,2	2,631	-1,50	2,02
1995	21,6	35,7	-14,1	-2,339	-1,72	-1,4
1996	32,0	43,6	-11,6	-2,437	0,03	-1,32
1997	32,1	48,6	-16,5	-2,638	0,12	-1,4
1998	30,7	44,9	-14,2	1,986	-1,75	0,97
1999	28,8	39,3	-10,5	-1,339	-1,71	-0,7
2000	30,7	53,1	-22,4	-9,822	6,21	-4,8
2001	34,4	38,5	-4,1	3,390	-1,40	2,32
2002	40,1	48,4	-8,3	-1,521	-1,36	-0,98
2003	47,2	69,3	-22,1	-8,036	3,22	-3,4
2004	63,1	97,5	-34,4	-15,601	0,64	-5,3
2005	73,1	116	-42,9	-22,603	-0,99	-6,4

Kaynak: <http://www.tcmb.gov.tr> EVDS Veri Dağıtım Sistemi
<http://www.dpt.gov.tr>

Türkiye’de cari işlemler dengesini mal ve hizmet kalemleri belirlemektedir. Dış ticaretteki dengesizlikler ise ithalatın ihracattan daha fazla artmasından kaynaklanmaktadır. Aşağıda 1980 sonrası dönemde cari işlemler açığındaki gelişmeler, 1980’li yıllarda, 1990’lı yıllarda ve 2000’li yıllarda olmak üzere üç ayrı dönem altında incelenmektedir.

2.1.2.1. 1980’li Yıllarda Cari İşlemler Açıklarının Gelişimi (1983-1989 Dönemi)

Türkiye 70’li yılların sonuna doğru düştüğü bunalımdan kurtulmak için 24 Ocak 1980’de bir istikrar programı uygulamaya koymuştur. 24 Ocak kararlarının bir önceliği de ödemeler bilançosu açıklarının kapatılması, ekonominin dış kaynak ihtiyacının azaltılması ve dış borçların aksatılmadan ödenmesi idi. Türkiye’de ödemeler bilançosu açık ya da fazlasından söz edilince kastedilen cari işlemler bilançosu bakiyesidir. Bu amaçları gerçekleştirmek için seçilen strateji, ekonominin dışa açılması ve başta ihracat gelirleri olmak üzere döviz gelirlerinin arttırılması idi. 24 Ocak 1980 programı, klasik bir istikrar programı değildi. Ödemeler bilançosu açıklarına kısa vadede çözüm aranmıyordu. Fakat, aynı zamanda bu sorunun uzun dönemde çözümü için sanayileşme stratejisinin değiştirilmesi ve ekonominin dışa açılması öngörülmüştü²²².

İlk olarak istikrar önlemleri çerçevesinde ihracatı arttırmak için 80 yılında Türk Lirası % 32.7 oranında devalüe edildi. Bu politikanın temel amacı ihracat gelirlerini arttırmaktı. İhracatın büyük ölçekli sermaye şirketleri aracılığıyla yapılması teşvik edildi. Böylece Türkiye’nin uluslar arası piyasalarda rekabet şansının arttırılabileceği varsayılmıştı. Bu teşvikler sonucu ihracat hem değer olarak arttı hem de ürün birleşimi esaslı bir şekilde değişti²²³.

1984 yılında ödemeler bilançosu tablosu, uluslar arası standartlara uygunluğunun sağlanması amacıyla yeni bir sınıflandırmaya göre düzenlendi. Yeni düzenlemedeki

²²² Şahin, a.g.e., s. 202.

²²³ Şahin, a.g.e., s. 202.

temel yaklaşım, yerleşikler ile yerleşik olmayanlar arasındaki mal, hizmet ve sermaye hareketleri işlemlerinin ayrı ayrı kaydedilmesi idi. Bu doğrultuda ithalat da ihracat gibi CİF olarak kaydedilmeye başlandı²²⁴. 1984 yılından itibaren ihracat teşvikleri arttırılmış ve ithalat büyük ölçüde serbestleştirilmiştir. Ayrıca bu dönemde kambiyo rejiminde de önemli değişiklikler yapılmıştır. Türkiye'ye döviz ithali, yurtdışından dövizle kredi sağlanması gibi faaliyetler serbest bırakıldı. Tüm bu uygulamaların amacı sanayinin dışa açılması ve dış dünyayla bütünleşmesini sağlamaktır. 1983 yılında 5,9 milyar dolar olarak gerçekleşen ihracat, 1984 yılı sonunda 7,1 milyar dolara, 1987 sonunda ise 10,2 milyar dolara yükselmiştir (Tablo 2.8).

1984'den sonra ithalatın serbestleştirilmesi ile birlikte ithalatta hızlı gelişmeler olmuştur. 1984 sonunda ithalat 10,1 milyar dolara ulaşmış, 1989 yılı sonuna gelindiğinde 15,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret açığı da 1989 yılı sonunda 4,3 milyar dolar olmuştur (Tablo 2.8).

1983-1989 döneminde ihracat ve ithalat değerlerinde oldukça hızlı gelişmeler yaşanmıştır. Tablo 2.8'den de görüldüğü üzere 1983 yılında 5,9 milyar dolar olan ihracat, 1989 yılına gelindiğinde 11,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde ithalatın değeri 8,5 milyar dolardan 15,9 milyar dolar seviyesine çıkmıştır. Dönemin ilk yıllarında ihracat ithalattan daha fazla bir artış göstermiş ve dış ticaret açığı 1988'de 1,8 milyar dolar düzeyine gerilemiştir .

Türkiye'de cari işlemler bilançosunun fazla verdiği yıllar oldukça sayılıdır. Tablo 2.8'den 1983-1989 dönemine baktığımızda cari işlemler bilançosu, 1988 yılında 1,596 milyar dolar ve 1989'da 938 milyar dolar fazla vermiştir.

²²⁴ Şahin, a.g.e., s. 203.

2.1.2.2. 1990'lı Yıllarda Cari İşlemler Açıklarının Gelişimi (1990-1999 Dönemi)

Türkiye 1989 yılında, hızlı bir kararlar ve dengesiz bir ekonomiyle IMF'in mal hareketlerinin serbestleşmesinden sonra önerdiği finansal serbestliğe adımını atmıştı. 1990 yılından itibaren, dünya konjonktürüne damgasını vuran spekülasyon sermaye hareketlerinin gelişmekte olan ülkelere yönelmesi diye tabir edilen bir gelişme ile karşı karşıya kalmıştır.

1990 yılından sonra aşırı spekülasyon sermaye girişinden etkilenen, her gelişmekte olan ülkede, ülkenin kendi iç koşullarından bağımsız olarak, ekonomik dengelerde olumsuz etkiler ortaya çıkmıştır. Bunların arasında, reel sektörün rekabet gücünü azaltan üç faktörden söz edilebilir. Bunlar; yerli paranın yabancı paralar karşısında değerlenmesi, faiz oranlarının yükselmesi ve iç talebin artmasıdır. Türkiye'de 1989 yılından sonra ticarete konu olmayan özel sektör yatırımlarındaki yükselmelerde bu üç faktörden kaynaklanmaktadır ve ayrıca Türkiye de uygulamış olduğu politikalarla bu üç faktörü daha da güçlendirmiştir. Türkiye'de, aşırı spekülasyon sermaye girişinin ithalat hacmini arttırmasını ve yerli paranın değerlenmesini önlemek için Merkez Bankası uluslararası rezerv biriktirmiştir²²⁵. 1990 yılından itibaren Türkiye'de uluslararası rezervler hızlı bir şekilde artmıştır.

Sermaye girişi olduğu sürece, Türkiye ithalatını yapabilmekte ve dış açığını finanse edebilmektedir. Tüketim ve yatırım malı ithalatını normal olarak yapabilen bir ekonomi, büyüyen bir ekonomidir. Dış açığı finanse edecek sermaye girişi sağlanamazsa, ithalat ve ekonomi hızlı bir daralma sürecine girer. Daralmanın hızı ve boyutuna göre bu, kriz olarak ta ortaya çıkabilir. Normal koşullarda, cari işlemler açığı olan bir ülkenin sermaye hareketleri fazla olur. Döviz açığı da dışarıdan gelen sermaye ile finanse edilir²²⁶.

²²⁵ Yentürk, a.g.e., s. 63-65.

²²⁶ Timur, a.g.m., s. 89.

Türkiye 1989-1994 yılları arasında, aşırı bir borçlanma, borcun borçla ödenmesi ve ağır bir faiz yüküyle ekonominin kısır bir döngüye girmesi göze alınarak içe dönük bir büyüme dönemi yaşamıştır. Tablo 2.8'den takip edilirse 88-89 yıllarında cari işlemler fazlası veren Türkiye, 1990 yılında 2,625 milyar dolar açık vermiştir.

1990 yılından sonra cari işlemler açığı 80'li yıllarda olduğu gibi istikrarsız bir seyir göstermiştir. 1990 yılında ithalat 22,3 milyar dolar artarken ihracat 13 milyar dolar düzeyinde kalmıştır. Dış ticaret açığı 9,3 milyar dolar olarak gerçekleşmiş (Tablo 2.8) ve ihracatın ithalatı karşılama oranı % 58 gibi oldukça düşük bir seviyede kalmıştır.

Yüksek harcamalar ve düşük devalüasyonlar ile ithalat talebinin şişirilmesi sonucu cari işlemler açığı 1992 yılında 974 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Aynı yıl ihracat 14,7 milyar dolar, ithalat ise 22,9 milyar dolar gerçekleşmiş, dış ticaret açığı 8,2 milyar dolar olmuştur (Tablo 2.8).

1992-1993 yıllarında güçlü bir büyüme dalgası yaşanmıştır. Bu durum ise hem cari işlemler açığını büyütmüş hem de TL'nin aşırı değerlenmesine yol açmıştır. Tablo 2.8'de 1993 yılında dış ticaret açığının 14,1 milyar dolar olarak gerçekleştiği görülmektedir. Cari işlemler açığı ise 6,433 milyar dolar gibi rekor bir seviyeye ulaşmıştır. 1993 yılında cari işlemler açığının rekor seviyeye ulaşmasının iki nedeni vardı. Bunlardan ilki yatırımların hızlı bir şekilde artması, bir diğeri ise bütçe açıklarıydı.

Türkiye 1994 yılında bir kriz yaşamıştır. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi aşırı sermaye girişleri hem cari hem de kamu açıklarını arttırmaktadır. Ayrıca yerli paranın yabancı paralar karşısında değer kazanmasına, faiz oranlarının yükselmesine neden olmaktadır. Tüm bu etkenlerde krize sebep olan dengesizlikleri doğurmaktadır. Türkiye'de, 1990 yılından sonra yaşanan aşırı sermaye girişinin yaratmış olduğu etkenler neticesinde 94 krizi yaşanmıştır. 1994 yılında yapılan devalüasyon ile TL'nin aşırı değerlenmesi önlenmiştir. Yüksek devalüasyon ve

yaşanan kriz neticesinde 5 Nisan istikrar programı açıklanmıştır. 94'teki reel devalüasyon sonucu ithalat daralmış, ihracat ise rekor bir düzeyde artarak 18 milyar dolara ulaşmıştır. Tablo 2.8'den görüldüğü gibi dış ticaret açığı ise 5,2 milyar dolar gibi dönemin en düşük seviyesine inerken, yapılan % 164'lük devalüasyon nedeniyle cari işlemler dengesi 2,631 milyar dolar fazla vermiştir.

1995-1999 yıllarını kapsayacak şekilde hazırlanıp, 1 Ocak 1995'te yürürlüğe konması gereken Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, yaşanan 94 krizi neticesinde uygulanamamıştır. Bunun için bir geçiş programı yürürlüğe konmuştur. 1995 Geçiş programında, dış ticaret dengesinde 6,5 milyar dolar açık, cari işlemler dengesinde de 0.4 milyar dolar fazlalık öngörülmüştür²²⁷. Ancak ithalat 35,7 milyar dolar ihracat 21,6 milyar dolar olmuş ve dış ticaret açığı öngörülenin aksine 14,1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Cari işlemler ise 2,339 milyar dolar açık vermiştir (Tablo 2.8).

1996-1998 döneminde dış ticaret bilançosu açığı ortalama 20 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 1995-1997 döneminde toplam mal ve hizmet dengesi yılda ortalama 7 milyar dolar açıkla kapandı. Bu gelişmeler 5 Nisan 1994 İstikrar programının dış açıkları kapatma amacına ulaşmadığını, sadece 1994 yılında olağan dışı kontrol ve engellemeler nedeniyle dış açığın küçültülebildiğini göstermektedir²²⁸.

TCMB'nın uyguladığı istikrarlı bir reel kur politikası sonucunda, ekonominin cari işlemler dengesi reel sektörde yaşanan gelişmeler neticesinde belirlenmektedir. 1998 yılında ithalat azalırken, dış ticarete de önemli iyileşmeler yaşanmıştır. Bunun sonucu olarak ta Türkiye 1998 yılını, 1,986 milyar dolarlık bir cari fazla ile kapatmıştır²²⁹.

²²⁷ Timur, a.g.m., s. 91.

²²⁸ Şahin, a.g.e., s. 231.

²²⁹ Timur, a.g.m., s. 93.

Güney Asya ve Rusya'da yaşanan ekonomik krizlerin de etkisiyle Türkiye 1998'den itibaren her geçen gün yeni bir ekonomik bunalıma sürüklenmeye başladı. Bunun üzerine hükümet, IMF ile birlikte 1999 yılının son günlerinde bir istikrar programı yürürlüğe koymuştur. Ancak kur çıpası bazlı istikrar programı sonucunda hızlı bir sermaye girişi, iç talepte bir canlılık ve ülke parasının aşırı değerlenmesi dış ticaretin ve cari işlemler dengesinin bozulmasına neden olmuş ve hızla artan kur riskini meydana getirmiştir.

1995-1999 döneminde, ülke ekonomisini krize götüren ekonomik ve siyasi gelişmelerde bir iyileşme ve gelişme yaşanmamış, dengesizlikler yapay tedbirlerle bastırılarak krize yol açmadan geçiştirilmeye çalışılmıştır. Aslında bu tür bastırılarak geçiştirilmeye çalışılan zamana yayma politikaları, daha şiddetli krizlerin yaşanmasına neden olmaktadır.

Özetle, 1990-1999 dönemi Türkiye'nin dış ticaretinin arttığı ve buna bağlı olarak döviz ihtiyacının yükseldiği yıllar olmuştur. Tablo 2.8'den de görüldüğü gibi en yüksek cari işlemler açığı 1993 yılında verilmiştir.

2.1.2.3. 2000'li Yıllarda Cari İşlemler Açıklarının Gelişimi (2000-2005 Dönemi)

2000 yılında uygulamaya konulan istikrar programıyla cari açığın 3 ile 4 milyar dolar olarak gerçekleşmesi öngörülmüştür. Ancak 2000 yılında cari işlemler hesabı 9,822 milyar dolar (Tablo 2.8) gibi Cumhuriyet tarihinin rekor düzeyine ulaşmasıyla, beklenen hedefin oldukça üzerinde gerçekleşmiştir. Bunun en önemli nedeni, dayanıklı tüketim mallarına olan talepte bir artışın yaşanmasıdır.

Giderek büyüyen cari işlemler açığının sürdürülebilmesi için mutlak dış kaynak gerekiyordu. Ancak Türkiye'ye 2000 yılı içinde gelen doğrudan yabancı yatırım,

varsayılanın tam tersine oldukça sınırlıydı. Diğer taraftan da giriş yapan yatırım sermayesi kadar çıkış yapan yatırım sermayesinin de olması gerekmektedir²³⁰.

Ancak üst üste ortaya çıkan yolsuzluklar, bazı bankaların içinin boşaltılarak Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na (TMSF) devredilmesi, kamu bankalarının görev zararları neticesinde nakit sıkıntısına düşmesi ve bankacılık sistemi içinde yükümlülüklerini yerine getirememesi sonucu Kasım 2000'de ülkeden para çıkışı yaşanmıştır. Borsa büyük bir düşüş yaşamış, faizler ve döviz kurları hızla yükselmiştir. Kasım 2000'de yaşanan bu finansal kriz, başta bankacılık kesimi olmak üzere ekonominin tüm alanlarını oldukça olumsuz etkilemiştir. Ancak bu kriz Şubat 2001'e kadar ertelenebilmiş ve Türkiye, Cumhuriyet tarihinin en ağır ekonomik krizine sürüklenmiştir. Üstelik bu krizler, bir istikrar programı sürdürülürken yaşanmıştır.

Ancak krizin nedenlerini uygulanan politikalarda aramamak gerekmektedir. Türkiye'nin 1994-1999 yılları arasında toplam cari açığı 4,1 milyar dolar iken, 2000 yılında 9,822 milyar dolara çıkmasının nedeni, uygulanan dezenflasyon programındadır. Bu programda, döviz çıpası ele alınmıştır. Döviz kontrol altına alınarak, faiz oranlarının dış kaynak girişi ile düşürülmesi; kur ve faiz oranlarının düşürülmesi ile de enflasyon oranının azaltılması hedeflenmiştir. Fakat enflasyonun hedeflenen kadar düşürülememesi; TL'nin aşırı değerlenmesine, ithalatın hızla artarak cari açığı büyütmesine, bu durum da devalüasyon beklentisi ile döviz atağına yol açarak programın başarısızlıkla sonuçlanmasına yol açmıştır²³¹.

Yaşanan krizlerin ardından hükümet, ekonomi yönetimini değiştirerek yeni bir ekonomi programı hazırlayacağını ilan etti. IMF ile yapılan görüşmeler neticesinde 14 Nisan 2001 tarihinde Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) adı altında yeni bir yapılanma programı açıklandı. GEGP'da ödemeler bilançosu dengesinin iyileştirilmesi, programın başarısı için olmazsa olmaz koşuluydu. Bu amaçla

²³⁰ Ercan Uygur, 'Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri', **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni**, No: 2001/01, Ankara, 2001, s. 16.

²³¹ Enç, a.g.m., s. 31.

uygulanacak politikaların başında gerçekçi kur politikası gelmektedir. Dalgalı kur sistemine geçiş ve dövizin değer kazanması döviz gelirlerini arttıracaktır²³². 2001 yılında ihracat bir önceki yıla nazaran, ekonomideki tüm olumsuz gelişmelere karşılık artarak, 34,4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İhracatın artmasında döviz kurundaki yükselme ile birlikte, iç talebin daralmasının da olumlu etkisi yaşanmıştır. Öyle ki 2001 yılında cari işlemler hesabı, 3,390 milyar dolar fazla vermiştir. 2000 yılında tarihinin en büyük cari açığını veren bir ekonomide, ertesi yıl kriz yaşanmasına rağmen cari fazla verilmesi oldukça umut verici bir gelişme olarak görülmüştür (Tablo 2.8).

GEGP’da 2002 ve 2003 yılında ihracatın sırasıyla 36,5 ve 39,3 milyar dolar olarak gerçekleşmesi öngörülmüştü. İthalatın ise sırasıyla 49,9 ve 53,6 milyar dolar olarak gerçekleşmesi planlanmaktaydı. Ancak 2002 yılında tablo 2.8’den de takip edilirse ihracat, 40,1 milyar dolar ithalat ise 48,4 milyar dolar olarak beklenenlerin üstünde gerçekleşmiştir. Cari işlemler hesabı ise 1,521 milyar dolar açık vermiştir. 2003 yılında ise gerçekleşen ihracat 47,2 milyar dolar, ithalat ise 69,3 milyar dolar olmuştur. Cari işlemler hesabı ise bir önceki yıla göre daha hızlı artarak 8,036 milyar dolar açık vermiştir (Tablo 2.8).

2004 ve 2005 yıllarında giderek artan oranda cari açık verilmiştir. 2004 yılında 15,601 milyar dolar cari açık veren Türkiye, 2005 yılında 22,603 milyar dolar açık vermiştir (Tablo 2.8).

Özetle, 2000’li yıllarda Türkiye’nin cari işlemler açığı oldukça istikrarsız bir seyir göstermiştir. Özellikle 2002 yılından sonra Türkiye’nin cari açığı bozulmaktadır. 2002 yılında Türkiye’nin cari açığı 1,521 milyar dolar iken müthiş bir artış göstererek 2005 yılında 22,603 milyar dolara yükselmiştir (Tablo 2.8).

²³² Şahin, a.g.e., s. 263.

2.1.3. Türkiye’de İkiz Açıklar İlişkisinin Ele Alınması

Bütçe açığı ve cari işlemler açığı geliştirmekte olan Türkiye ekonomisinin bu yolda karşılaştığı en önemli sorunlardır. Türkiye ekonomisi açısından bakıldığında İkiz Açıklar Hipotezi’nin geçerliliği, diğer gelişmiş ve geliştirmekte olan ülkelerde olduğu gibi oldukça tartışmalı bir konudur.

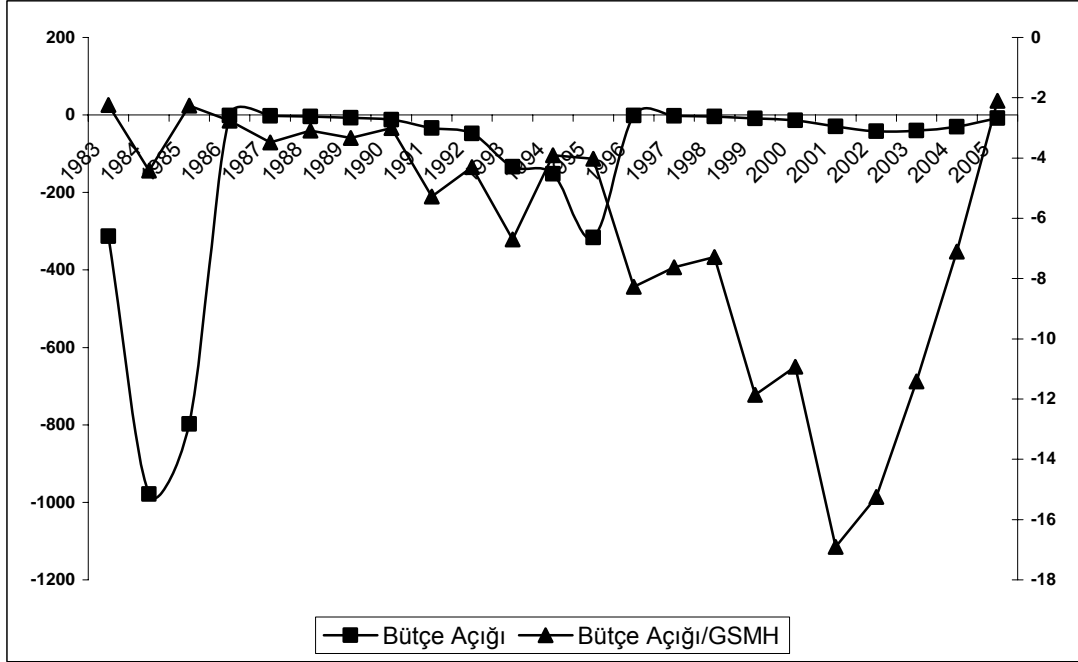
Bütçe açığı ve cari açık değişkenleri arasındaki etkileşimin yönünün bilinmesi, bu etkileşim kapsamında eğer varsa, diğer makro ekonomik değişkenlerin nispi önemlerinin ve rollerinin tespiti, ikiz açıklar probleminin giderilmesinde gerekli politika girişimlerine nereden başlanılacağı konusunda hayli kritik bir öneme sahiptir. Ticari dengesizliğin giderilmesinde mali politikanın veya mali dengesizliğin giderilmesinde ticari politikanın etkin bir rol oynayıp oynamadığını belirlemek ekonomi politikasının şekillendirilmesi açısından önem taşımaktadır²³³.

Türkiye’de 1983-2005 yılları arasında yüksek bütçe açıkları ve cari işlemler açıkları, alınan tüm tedbirlere ve uygulanan istikrar programlarına rağmen önlenememiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi 1983-2005 yılları arasında yüksek bütçe açıkları ve cari işlemler dengesinde bozulmalar görülmektedir. Yaşanan ekonomik krizlerin sonrasında uygulanan politikalar sonucu bu açıklarda azalmalar görülse de açıklar artmaya devam etmiştir. Kronik bütçe açıkları ve cari işlemler açığı oldukça yüksek olan Türkiye, ikiz açık hipotezinin geçerliliği konusunda iyi bir test alanı oluşturmaktadır.

Grafik 2.1’de Türkiye’de 1983-2005 döneminde gerçekleşen bütçe açıkları ve GSMH’ya oranları verilmiştir.

²³³ Zengin, a.g.m., s. 39.

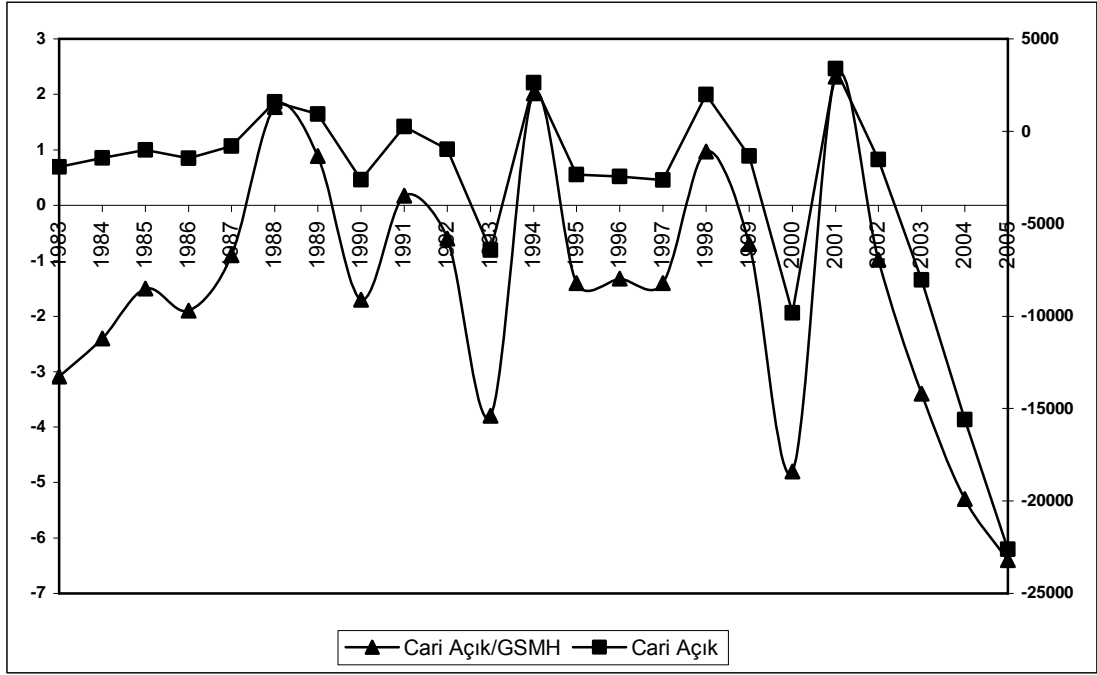
Grafik: 2.1. Türkiye’de 1983-2005 Dönemi Bütçe Açıkları

Grafik 2.1’de takip edileceği üzere, bütçe açıklarının 1983 yılından itibaren devamlı artma eğiliminde olduğu görülmektedir. 1983 yılında 313 Milyar TL bütçe açığı verilmişken, 1989 yılına gelindiğinde 7,673 Trilyon TL açık verildiği görülmektedir. Bütçe açıkları özellikle 1990’lı yıllardan sonra sürekli bir artış eğilimi içine girmiştir. Grafik 2.1’de görüldüğü gibi bütçe açıkları/GSMH oranı 1983 yılında % 2,24 iken bu oran 1990 yılında % 3,33 olarak gerçekleşmiştir. 1994 yılında bütçe açığı 152,093 Trilyon TL ve bütçe açığının GSMH’ya oranı % 3,91 olarak gerçekleşirken, 2000’li yıllara gelindiğinde bu durum sırasıyla 13,726,002 Trilyon TL ve % 10,93 olarak gerçekleşmiştir. 2001 yılında bütçe açığının GSMH içindeki payı 1990 yılına nazaran 5 kat artış göstermektedir. 1990 yılında bütçe açığının GSMH’ya oranı % 3,33 iken, 2001 yılında bu oran rekor bir artışla % 16,91 olmuştur. Ancak 2001 yılından sonra bütçe açıkları azalmaya başlamıştır. 2002 yılında 41,694,061 Trilyon TL bütçe açığı verilmiş ve bütçe açığının GSMH’ya oranı % 15,25 olarak gerçekleşirken, 2003 yılında sırasıyla 40,204,390 Trilyon TL ve % 11,42, 2004 yılında da 30,300,001 ve % 7,1 olarak gerçekleşmiştir. 2005 yılına gelindiğinde ise, bütçe, 8,116,629 Trilyon TL açık vermiştir.

Grafik 2.2’de ise 1983-2005 dönemi Türkiye’nin cari işlemler dengesi verilmiştir.

Grafik: 2.2. 1983-2005 Dönemi Türkiye’nin Cari İşlemler Dengesi

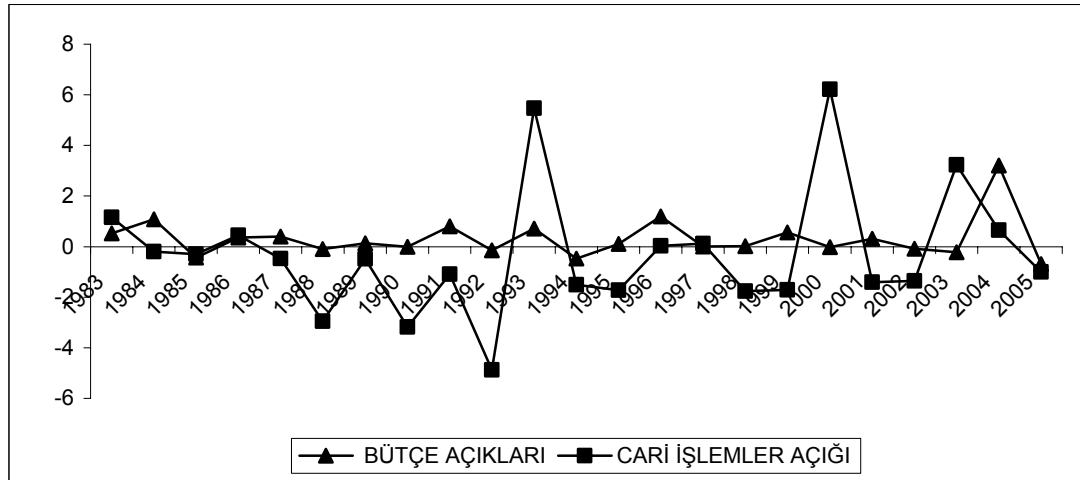

Grafik 2.2’den görüldüğü üzere 1987 yılına kadar sürekli bir cari işlemler açığı vardır. 1988 ve 1989 yıllarında cari fazla verilmiş, fakat ertesi yıl 2,625 milyar dolarlık bir cari açık sorunu ile karşı karşıya kalınmıştır. 1990 yılından sonra ise, cari işlemler dengesinde oldukça istikrarsız gelişmeler olduğu görülmektedir. 1992 ve 1993 yıllarında cari açıklar hızla büyümüş ve döneminin rekor açığını vermiştir. 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz ve devalüasyona bağlı olarak cari fazla ortaya çıkmıştır. 1994 ile 2001 krizi arasında 1998 yılı hariç cari açık verilmiştir. 2001 krizinden sonraki yılları cari açığın hızla arttığı yıllar olarak değerlendirebiliriz. Cari açık ile GSMH arasında 1983-2005 döneminde istikrarsız bir ilişki gözlemlenmektedir. Cari fazla, GSMH oranını yani büyümeyi arttıran bir unsur olurken, cari açık ise büyümeyi azaltan bir unsur olmaktadır. Dolayısıyla ekonomi daralırken, cari fazla iç talebin çöküntüsünün bir göstergesidir. Nitekim, 1989 yılındaki daralmada ve 1991 yılında hammadde fiyatlarındaki artış ile ortaya çıkan

daralmadaki cari fazla iç talebin bir göstergesi olmuştur. 1983 yılında cari açık/GSMH oranı % 3,09 iken bu oran 1989 yılına geldiğinde % 0,89 olarak gerçekleşmiştir. 2001 yılında meydana gelen ekonomik kriz nedeniyle ithalattaki daralma nedeniyle cari açık cari fazlaya dönüşmüş ve 2000 yılında cari açık/GSMH oranı % 4,8 iken, 2001 yılında % 2,32 olarak gerçekleşmiştir. Cari açık, Türkiye ekonomisinin en önemli kırılganlık noktasını oluşturmaktadır. 2003 yılında cari açık/GSMH oranı % 3,4 olarak gerçekleşirken, 2004 yılında % 5,3'e ve 2005 yılında % 6,4'e yükselmiştir (Tablo 2.8 ve Grafik 2.2). Grafik 2.2'den de takip edilirse 1990 yılından sonra 2 ya da 3 yıl süren cari açıkları, bir cari fazla verme dönemi izlemiştir. Cari fazla verilen dönemlere bakıldığında ise, bu yılların genellikle yüksek devalüasyonlarla sonuçlanan kriz yılları olduğu görülmektedir.

Aşağıdaki grafikte Türkiye'de 1983-2005 döneminde bütçe ve cari işlemler açığının nasıl bir seyir izlediği gösterilmektedir.

Grafik 2.3. Türkiye'de 1983-2005 Dönemi Bütçe ve Cari İşlem Açıklarının Seyri

ABD ekonomisinde 1980'li yıllarda meydana gelen yüksek oranlı bütçe açıkları ve cari açıkların beraber hareket etmesi ikiz açık tartışmasını başlatmış, bunun üzerine pek çok sayıda araştırmacı ikiz açıklar ile ilgili araştırmalar yapmıştır. İkiz açık ile ilgili yapılan araştırmalar sonucunda iki açık arasında bir ilişki olabileceğine

ilişkin pek çok sonuca varılmıştır. Ancak bunun yanında bütçe ve cari işlem açıklarının birbirini etkilemediğini savunan araştırmacılar da vardır. Bu çalışmada ikiz açıklar hipotezinin Türkiye için 1983-2005 döneminde geçerli olup olmadığı araştırılmaktadır. Grafik 2.3’de ilgili dönemde bütçe ve cari işlem açıklarının birbirleriyle aynı anda hareket etmedikleri gözlemlenmektedir. Dolayısıyla Türkiye’de 1983-2005 döneminde ikiz açıklar hipotezinin geçerli olup olmadığı yapılacak ekonometrik analizle ortaya konulmaktadır.

2.2. Türkiye’de İkiz Açıklar İlişkisi İle İlgili İstatistikî ve Ekonometrik Analizler

Bu kısımda Bütçe ve Cari İşlemler Açığı regresyon ve nedensellik testlerine tabi tutularak analiz edilmeye çalışılmaktadır. Bu açıdan ilk olarak çalışmada kullanılan veriler tanıtılmakta ve uygulanacak yöntemler hakkında bilgi verilmektedir. Daha sonra uygulama sonucunda elde edilen bilgiler sunulmakta ve yorumlanmaktadır.

2.2.1. Veriler

Türkiye’nin 1983-2005 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak Bütçe ve Cari İşlemler Açığı ilişkisi Regresyon analizi ve Granger nedensellik testlerine tabi tutulmaktadır. Veriler TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS) ve DPT sayfalarından derlenerek hazırlanmıştır. Değişkenler olarak Bütçe Açığı (BD) ve Cari İşlemler Açığı (CAD) kullanılmıştır. Bütçe açığı ve cari işlemler açığı nominal olarak negatif değerler içerdiğinden logaritmaları alınamamış ve bundan dolayı büyüme değerleriyle çalışılmıştır.

2.2.2. Uygulanan Yöntemler

Çalışmada Granger nedensellik analizi ve regresyon analizi kullanılmaktadır. Regresyon analizi, ekonometrik çalışmalarda en çok kullanılan araçlardan biridir. Regresyon analizi, bağımlı veya açıklanan değişken ile bağımsız veya açıklayıcı değişken arasındaki ilişkiyi tanımlama ve bu ilişkinin derecesini hesaplama ile ilgilidir. Ayrıca regresyon analizi bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişki ile uğraşmakla beraber mutlaka bir nedensellik ilişkisi ifade etmemektedir²³⁴.

Bilindiği gibi regresyon analizi, değişkenler arasındaki bağımlılık ilişkisi ile uğraşmaktadır. Ancak değişkenler arasındaki bu bağımlılık mutlaka bir nedensellik ifade etmez. İstatistiksel olarak, iki değişken arasındaki sıkı bir ilişki, bir birlikteliğin ifadesidir. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi ise, iktisat teorisi tarafından doğrulanmalıdır. Nedensellik analizinde ilişkilerin yönü araştırılmaktadır. Nedensellik testleri ile iktisadi değişkenler arasındaki sebep-sonuç ilişkileri araştırılmaktadır. Bu testler uzun dönemli zaman serilerine uygulanabilmektedir. Serilerin durağan olmaları gerekmekte fakat aynı mertebeden durağan olma zorunluluğu yoktur. Granger nedensellik testi örnek büyüklüğünden ve verilerin yıllık veya mevsimlik olma durumundan etkilenir. Ayrıca ilişkilerdeki gecikmeli değişken sayısı da önemlidir. Tüm bunlara dikkat edilmelidir²³⁵.

2.2.2.1. Granger Nedensellik Testi

Değişkenler arasında sebep-sonuç ilişkisinin var olup olmadığını yada bir değişkenin diğer bir değişkenin tahmininde kullanılıp kullanılmayacağını görmek için Granger nedensellik testi kullanılmaktadır. Burada Granger nedensellik testi ile iki açık arasında bir ilişki olup olmadığı araştırılmaktadır.

²³⁴ Recep Tari, **Ekonometri**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 3. Baskı, 2005, s. 17.

²³⁵ Tari, a.g.e., s. 418-419.

Örneğin, zaman serisi verilerine dayalı bütçe açıkları (BD) ve cari işlem açıkları (CAD) arasında sıkı bir ilişki bulunsun. Bu sadece BD ve CAD değişkenleri arasında bir birliktelik olduğunu ifade eder. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi ise, iktisat teorisi ve nedensellik testi ile belirlenebilir. Bütçe açıkları mı cari işlem açıklarını etkilemekte, cari işlem açıkları mı bütçe açıklarını etkilemekte, yoksa her ikisi de birbirlerini karşılıklı olarak mı etkilemektedirler? Ayrıca, dördüncü bir olasılık da iki değişken arasında bir nedensellik ilişkisi olmaması durumudur. Kısacası, BD ile CAD arasında şu dört farklı durum ortaya çıkmaktadır:

- 1- $BD \rightarrow CAD$ (bütçe açıkları cari işlem açıklarını etkilemektedir)
- 2- $CAD \rightarrow BD$ (cari işlem açıkları bütçe açıklarını etkilemektedir)
- 3- $BD \leftrightarrow CAD$ (her ikisi de birbirlerini etkilemektedirler)
- 4- BD ile CAD arasında bir nedensellik ilişkisi yoktur

Bu dört farklı duruma göre Granger nedensellik testi şöyle yapılmaktadır:

$$BD_t = a_0 + \sum_{i=1}^m a_i BD_{t-i} + \sum_{i=1}^m b_i CAD_{t-i} + u_i$$

$$CAD_t = a_0 + \sum_{i=1}^m b_i CAD_{t-i} + \sum_{i=1}^m a_i BD_{t-i} + u_i$$

Granger nedensellik testi, bu iki eşitlik için ayrı ayrı yapılmaktadır. Öncelikle bu test klasik yöntemle yapılmakta, daha sonra bilgisayar çıktısıyla da ortaya konmaktadır. Aşağıda Granger nedensellik testi öncelikle teorik olarak anlatılmaktadır.

1. Aşama : Hipotezlerin Kurulması

Burada test edilen hipotez $\sum_{i=1}^m b_i = 0$ olup, CAD'den BD'ye nedensellik olmadığı

(CAD, BD'nin Granger nedeni değildir) anlamına gelmektedir. Bunun alternatifi

ise, $\sum_{i=1}^m b_i \neq 0$ olup, CAD'den BD'ye nedensellik olduğunu gösterir.

2. Aşama : Kısıtlamalı ilişkideki hata terimleri kareleri toplamının bulunması

$$\sum_{i=1}^m b_i CAD_{t-i}$$

terimi dışarıda bırakılıp, geride kalan,

$$BD_t = a_0 + \sum_{i=1}^m a_i BD_{t-i} + u_i$$

ilişkisi tahmin edilerek, bu kısıtlamalı ilişkinin hata terimlerinin kareleri toplamı

$\sum_{i=1}^n e^2$ bulunur. Bu, İngilizce kısaltmalarla RSS_R olarak ifade edilir.

3. Aşama : Kısıtlamasız ilişkideki hata terimleri kareleri toplamının bulunması

$$BD_t = a_0 + \sum_{i=1}^m a_i BD_{t-i} + \sum_{i=1}^m b_i CAD_{t-i} + u_i$$

şeklindeki kısıtlamasız ilişki tahmin edilerek, bunun da hata terimlerinin kareleri

toplamı $\sum_{i=1}^n e^2$ bulunur. Bu da, İngilizce kısaltmalarla RSS_{UR} olarak gösterilir.

4. Aşama : Test istatistiğinin hesaplanması

Hipotezin testinde aşağıdaki F değeri hesaplanır:

$$F = \frac{(RSS_R - RSS_{UR}) / m}{RSS_{UR} / (n - k)}$$

Burada, RSS_R ; kısıtlamalı ilişkideki hata terimlerinin kareleri toplamını, RSS_{UR} ; kısıtlamasız ilişkideki hata terimlerinin kareleri toplamını, m; dışarıda bırakılan gecikmeli değişken sayısını, n ; örnek sayısını ve k; kısıtlamasız regresyonda tahmin edilen parametre sayısını gösterir.

5. Aşama: Tablo değerinin bulunması

F tablosundan $F_{\alpha} (m, n - k)$ değeri bulunur.

6. Aşama : Karşılaştırma ve karar aşaması

Hesaplanan F değeri tablodan bulunan F değerinden küçük ise, BD'den CAD'ye doğru nedensellik olmadığı hipotezi kabul edilir; büyük ise, hipotez reddedilerek BD'den CAD'ye doğru nedensellik vardır şeklindeki alternatif hipotez kabul edilir.

Bütün bu işlemler, CAD'den BD'ye doğru bir nedensellik olup olmadığını araştırmak için, ikinci eşitlik üzerinde de aynen uygulanır.

Aşağıda bu teorik anlatımdan sonra, Türkiye'de 1983-2005 dönemi için ikiz açıklar hipotezinin geçerli olup olmadığı araştırılmaktadır.

2.2.2.2. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Granger nedensellik testi kullanılarak bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasındaki ilişkinin yönü tespit edilmeye çalışılmıştır. Gecikme sayısı her iki denklem için 1 olarak bulunmuştur.

Denklem 1 :

$$BD_t = a_0 + \sum_{i=1}^m a_i BD_{t-i} + \sum_{i=1}^m b_i CAD_{t-i} + u_i$$

Denklem 2 :

$$CAD_t = a_0 + \sum_{i=1}^m b_i CAD_{t-i} + \sum_{i=1}^m a_i BD_{t-i} + u_i$$

1. Aşama :

$$\sum_{i=1}^m b_i = 0 \text{ (CAD'den BD'ye nedensellik ilişkisi yoktur)}$$

$$\sum_{i=1}^m b_i \neq 0 \text{ (CAD'den BD'ye nedensellik ilişkisi vardır)}$$

2. Aşama :

$$BD_t = a_0 + \sum_{i=1}^m a_i BD_{t-i} + u_i \text{ kısıtlamalı ilişkisi tahmin edilerek, bu kısıtlamalı ilişkinin}$$

hata terimlerinin kareleri toplamı;

$$\sum_{i=1}^n e_i^2 = RSS_R = 14,9853 \text{ olarak bulunmuştur.}$$

3. Aşama :

$$BD_t = a_0 + \sum_{i=1}^m a_i BD_{t-i} + \sum_{i=1}^m b_i CAD_{t-i} + u_i \text{ kısıtlamasız ilişkisi tahmin edilerek, bu}$$

kısıtlamasız ilişkinin hata terimlerinin kareleri toplamı;

$$\sum_{i=1}^n e_i^2 = RSS_{UR} = 14,9343 \text{ olarak bulunmuştur.}$$

4. Aşama :

$$F = \frac{(RSS_R - RSS_{UR}) / m}{RSS_{UR} / (n - k)} = \frac{(14,9853 - 14,9343) / 1}{14,93432 / (23 - 2)} = 0,072$$

olarak bulunmuştur.

5. Aşama :

Tablo F değeri, $F_{tab} = F_{\alpha} (m, n - k) = 0,05 (1, 23-1) \rightarrow 4,32'$ dir.

6. Aşama :

$F_{hes} = 0,072 < F_{tab} = 4,32$ olduğundan, CAD'den BD'ye nedensellik olduğu hipotezi reddedilip, alternatif hipotezi kabul ederiz. Yani, cari işlemler açısından bütçe açığına doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır.

Şimdi de BD'den CAD'ye doğru bir nedensellik ilişkisi olup olmadığını araştıralım.

1. Aşama :

$$\sum_{i=1}^m a_i = 0 \text{ (BD'den CAD'ye nedensellik ilişkisi yoktur)}$$

$$\sum_{i=1}^m a_i \neq 0 \text{ (BD'den CAD'ye nedensellik ilişkisi vardır)}$$

2. Aşama :

Yukarıdaki ikinci eşitlikten,

$$CAD_t = a_0 + \sum_{i=1}^m b_i CAD_{t-i} + u_i \text{ kısıtlamalı ilişkisi tahmin edilerek, bu kısıtlamalı}$$

ilişkinin hata terimlerinin kareleri toplamı;

$$\sum_{t=1}^n e_t^2 = RSS_R = 130,3224 \text{ olarak bulunmuştur.}$$

3. Aşama :

$$CAD_t = a_0 + \sum_{i=1}^m b_i CAD_{t-i} + u_i \text{ kısıtlamasız ilişkisi tahmin edilerek, bu kısıtlamasız}$$

ilişkinin hata terimlerinin kareleri toplamı;

$$\sum_{t=1}^n e_t^2 = RSS_{UR} = 127,6695 \text{ olarak bulunmuştur.}$$

4. Aşama :

Test istatistiği;

$$F = \frac{(RSS_R - RSS_{UR}) / m}{RSS_{UR} / (n - k)} = \frac{(130,3224 - 127,6695) / 1}{127,6695 / (23 - 2)} = 0,436$$

olarak bulunmuştur.

5. Aşama :

Tablo F değeri, $F_{tab} = F_{\alpha} (m, n - k) = 0,05 (1, 23-1) \rightarrow 4,32$ dir.

6. Aşama :

$F_{hes} = 0,436 < F_{tab} = 4,32$ olduğundan, BD'den CAD'ye nedensellik olduğu hipotezi reddedilip, alternatif hipotezi kabul ederiz. Yani, bütçe açığından cari işlemler açığına doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır.

Sonuç olarak, hem bütçe açığından cari işlemler açığına doğru hem de cari işlemler açığından bütçe açığına doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır.

Ayrıca hazır paket program sonuçları da şöyledir.

Pairwise Granger Causality Tests

Sample: 1983 2005

Lags: 1

Null Hypothesis:	Obs	F-Statistic	Probability
BD does not Granger Cause CAD	22	0.10098	0.75412
CAD does not Granger Cause BD		0.56918	0.45983

Paket program sonuçlarına göre de, bütçe ve cari işlemler açıkları arasında bir nedensellik ilişkisinin bulunmadığı görülmektedir.

2.2.2.3. Regresyon Analizi

Değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü ve etkilenme oranını belirlemek için En Küçük Kareler Yöntemi (EKKY) kullanılarak regresyon analizi yapılmaktadır.

Burada Granger testiyle bütçe ve cari işlemler açığı arasında ilgili dönemde karşılıklı bir ilişkinin olup olmadığı araştırıldıktan sonra, değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü ve birbirlerini etkileme oranlarını belirlemek için regresyon analizi de yapılmaktadır. Buna göre 1983-2005 dönemi arasında bütçe ve cari işlemler açığı ile ilgili regresyon modelleri ve sonuçları şöyledir:

Denklem 1 :

$$BD = b_0 + b_1CAD + u_i$$

Denklem 2 :

$$CAD = a_0 + a_1BD + u_i$$

Buna göre 1 numaralı denklemin regresyon analizi sonuçları Tablo 2.9'da gösterilmektedir.

Tablo 2.9 : Bağımlı Değişken BD'nin Regresyon Analizi Sonuçları

Dependent Variable: BD
Method: Least Squares
Sample: 1983 2005
Included observations: 23

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	0.332167	0.166845	1.990872	0.0597
CAD	0.055872	0.067252	0.830784	0.4154
R-squared	0.031821	Mean dependent var		0.315851
Adjusted R-squared	-0.014283	S.D. dependent var		0.788983
S.E. of regression	0.794597	Akaike info criterion		2.460978
Sum squared resid	13.25907	Schwarz criterion		2.559717
Log likelihood	-26.30125	F-statistic		0.690202
Durbin-Watson stat	2.810897	Prob(F-statistic)		0.415442

Tablo 2.9'daki değerler denklem 1'deki yerlerine konduğunda denklem;
 $BD = 0,3321 + 0,0558 CAD$ şeklinde tahmin edilmektedir.

Bu tahmin sonuçlarına göre cari işlemler açığında meydana gelen 1 birimlik değişme bütçe açığını 0,05 olarak arttırmaktadır. Anlamlılık testine göre ;

Cari işlemler açığı (b_1) için ;

$$H_0 : b_1 = 0$$

$$H_1 : b_1 > 0$$

0,05 anlamlılık düzeyine göre;

$t_{hes} = 0,830 < t_{tab} = 1,721$ olduğundan H_1 hipotezini reddeder yerine H_0 hipotezini kabul ederiz. Yani cari işlemler açığı bütçe açığını etkileyen önemli bir değişken değildir.

Bağımsız değişken cari işlemler açığının bağımlı değişken bütçe açığını açıklayıcılık oranı % 3 ($R^2 = 0,03$) olarak hesaplanmıştır. Dolayısıyla cari işlemler açığı bütçe açığını etkilememektedir.

2 numaralı denklemin regresyon analizi sonuçları ise Tablo 2.10'da gösterilmektedir.

Tablo 2.10 : Bağımlı Değişken CAD'nin Regresyon Analizi Sonuçları

Dependent Variable: CAD
Method: Least Squares
Sample: 1983 2005
Included observations: 23

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	-0.471919	0.571590	-0.825626	0.4183
BD	0.569535	0.685540	0.830784	0.4154
R-squared	0.031821	Mean dependent var		-0.292031
Adjusted R-squared	-0.014283	S.D. dependent var		2.519021
S.E. of regression	2.536947	Akaike info criterion		4.782741
Sum squared resid	135.1581	Schwarz criterion		4.881479
Log likelihood	-53.00152	F-statistic		0.690202
Durbin-Watson stat	2.584216	Prob(F-statistic)		0.415442

Tablo 2.10'daki değerler 2 numaralı denklemdeki yerlerine konduğunda;
 $CAD = -0,4719 + 0,5695 BD$ olarak tahmin edilmektedir.

Bu tahmin sonuçlarına göre bütçe açığında meydana gelen 1 birimlik değişme cari işlemler açığını 0,5695 oranında arttırmaktadır. Anlamlılık testine göre;

Bütçe açığı (a_0) için;

$$H_0 : a_1 = 0$$

$$H_1 : a_1 > 0$$

0,05 anlamlılık düzeyine göre;

$t_{hes} = 0,830 < t_{tab} = 1,721$ olduğundan H_1 hipotezini reddeder yerine H_0 hipotezini kabul ederiz. Yani bütçe açığı cari işlemler açığını etkileyen önemli bir değişken değildir.

Bağımsız değişken bütçe açığının bağımlı değişken cari işlemler açığını açıklayıcılık oranı % 3 ($R^2 = 0,03$) olarak hesaplanmıştır. Dolayısıyla bütçe açığı da cari işlemler açığını etkilememektedir.

SONUÇ

1980’li yılların başında ABD’de ortaya çıkan yüksek oranlı bütçe açıklarına cari işlemler dengesinde meydana gelen açıklar da eşlik edince ikiz açık tartışması gündeme gelmiştir. Literatür’de İkiz Açıklar Hipotezini tartışan iki görüş vardır. Bunlar Keynesyen Geleneksel Teori ve Ricardian Denkliği Hipotezi’dir. Keynesyen görüş, iki açık arasında kuvvetli bir ilişkinin var olduğunu kabul ederken, Ricardocu görüş iki açık arasında bir ilişkinin olmadığını iddia etmektedir.

Bu çalışmada, bütçe ve cari işlemler açığı arasındaki ilişkinin varlığından söz eden ikiz açıklar ilişkisinin geçerli olup olmadığı araştırılmaya çalışılmıştır. İkiz açıklar hipotezi’ne göre bütçe açıkları, ülkedeki faiz oranlarını yükseltmekte, yükselen faiz oranları yabancı sermaye yatırımlarını cezp ederek ve ulusal paraya olan talebi arttırarak, ulusal paranın değerlenmesini sağlamaktadır. Değerli hale gelen yerli para da ihracat aleyhine cari işlemler dengesinin bozulmasına neden olacaktır.

Literatürde, ikiz açıklar ile ilgili yapılmış çalışmalardan bazıları Keynesyen görüşe destek verirken, bazıları ise Ricardian Denkliği hipotezi ile tutarlı sonuçlar ortaya koymaktadırlar. Dolayısıyla bütçe ve cari işlem açıkları arasındaki ilişkinin var olup olmadığı hakkında yapılmış çalışmalarda bir görüş birliği söz konusu değildir. Araştırmalarda; çalışma yapılan ülkelere, incelenen dönemin farklılığına, kullanılan modele ve modelde kullanılan değişkenlere göre sonuçlar, farklılık gösterebilmektedir.

Özellikle 1980’lerden sonra, bütçe açıkları ve cari açıklar ekonomik gündemin en önemli konuları arasında yer almıştır. Bütçe açıklarının, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde resesyona, işsizliğin, enflasyonun, yüksek faiz oranlarının, dış ticaret açıklarının ve ekonominin olumsuz işleyişinin başlıca nedeni olduğunu savunanların, bu düşüncüyü ampirik bulgularla destekleyenlerin sayısı küçümsenmeyecek boyuttadır. Bu yaklaşımın temelinde Keynesyen İktisat yatmaktadır. İşte İkiz Açık Hipotezi ve onun karşıt hipotezi olan Ricardocu Denklik Hipotezi bu noktada ortaya çıkmaktadır. Bir ülke için bu iki karşıt görüşün

hangisinin geçerli olduğunun bilinmesi politika seçimi için büyük önem taşımaktadır. Hükümetler ülkeleri için hangi hipotezin geçerli olduğunu bilip ona göre borçlanmaya gitmeye, bütçe açığı vermeye yada vergi oranlarını artırmaya karar vermelidir. Bir karara varılırken de söz konusu iki hipotezin geçerli olup olmadığını test eden çalışmaların ulaştığı sonuçlar önem kazanmaktadır. Bütçe açıkları ve dış açıkların önemli boyutlara vardığı Türkiye gibi bir ülkede İkiz Açıklar Hipotezi'nin geçerli olup olmadığının tespiti bu noktada büyük önem taşımaktadır.

Bütçe açığı ve cari açık değişkenleri arasındaki etkileşimin yönünün bilinmesi, bu etkileşim kapsamında eğer varsa, diğer makro ekonomik değişkenlerin nispi önemlerinin ve rollerinin tespiti, ikiz açıklar probleminin giderilmesinde gerekli politika girişimlerine nereden başlanılacağı konusunda hayli kritik bir öneme sahiptir. Ticari dengesizliğin giderilmesinde, mali politikanın veya mali dengesizliğin giderilmesinde, ticari politikanın etkin bir rol oynayıp oynamadığını belirlemek ekonomi politikasının şekillendirilmesi açısından önem taşımaktadır.

Bu çalışmada, Granger nedensellik testi ve regresyon analizi kullanılarak 1983-2005 döneminde Türkiye'de ikiz açıklar ilişkisi araştırılmaya çalışılmıştır. Türkiye için ilgili dönemde yapılan Granger nedensellik testi ve regresyon analizleri sonucuna göre, bütçe ve cari işlemler açığı arasında bir ilişki bulunmamaktadır. Sonuç olarak; ikiz açık hipotezinin varlığını kabul eden Keynesyen görüş reddedilip, Ricardian Denkliği Hipotezine destek verilmektedir. Dolayısıyla Türkiye için 1983-2005 döneminde ikiz açıklar hipotezi geçerli değildir.

Araştırmada Geleneksel Görüş'ün reddedilip Ricardocu Denklik Hipotezinin kabul edilmesi, hem istatistiki hem de ampirik çalışmalarla desteklenmektedir. Ricardocu görüş, kamu harcamalarının sabit ve borçlanma baskısının olmadığını kabul ederek, vergi oranlarındaki indirimlerin istenen tasarruf düzeyini etkilemeyeceğini varsayar. İnsanlar da azalan vergi yükünü ileride ödeyebileceklerini bildikleri için daha fazla tasarruf edeceklerdir. Vergi indiriminden dolayı azalan kamu tasarrufları, özel tasarruflardaki artışla karşılanacak ve sonuçta özel tasarruflar artacağı için ulusal tasarruflar dolayısıyla cari işlemler dengesi etkilenmeyecektir. Buna göre araştırmada Keynesyen Geleneksel Görüşün reddedilip Ricardocu

Denklik Hipotezinin geçerli olmasının nedeni milli gelir eşitliği olabilir. Çünkü milli gelir eşitliği cari açıkların ulusal tasarruflar ile yatırımlar arasındaki farka eşit olduğunu söylemektedir.

Genel olarak ekonominin dengesini bozan bütçe ve cari işlem açıkları , Türkiye'nin de önemli sorunlarından biri haline gelmiştir. Türkiye 1983-2005 döneminde ciddi bütçe ve cari işlemler açığı vermiş ve hala da vermeye devam etmektedir.

Bütçe açığı veren ekonomilerde, açıkların hangi finansman aracı ile finanse edileceği ülkenin o an içinde bulunduğu ekonomik, sosyal ve siyasi koşullara bağlı olarak belirlenmektedir. Türkiye'de ise, bütçe açıklarının finanse edilmesinde ağırlıklı olarak borçlanma yolu tercih edilmektedir. Ancak borçlanmanın ağırlıklı finansman aracı olarak kullanılması, iç ve dış borç faiz ödemelerinin bütçe üzerinde bir yük oluşturmasına neden olmaktadır. Bu da açıkların giderek büyümesine ve kalıcılık kazanmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'de bütçe açıklarının finansmanında kalıcı bir çözüm olarak vergi gelirlerinin artırılması çözüm yolu olabilir. Bu nedenle mali disiplin göz ardı edilmeden kayıtdışı ekonomi kayıt altına alınmalı, vergi denetimi arttırılmalı ve vergi cezaları yükseltilmelidir. Ayrıca kamuda aşırı istihdam, yolsuzluklar ve savurgan harcamalar önlenmelidir.

Cari açık veren ülkeler ise, açıklarını kısa ve uzun vadeli yabancı sermaye girişleri ile finanse ederler. Yani, cari işlemler açıklarını kapatmada ülkeye giren yabancı sermaye etken bir faktördür. Türkiye'de de, cari işlemler açığını finanse etmede kısa vadeli yabancı sermaye girişleri oldukça etkilidir. Ancak bu finansman yöntemi, spekülative nitelikli olması sebebiyle, sermaye çıkışlarının yaşandığı dönemlerde cari dengeyi oldukça olumsuz yönde etkilemektedir. Buna karşın, uzun vadeli doğrudan yabancı sermaye girişleri cari açığın sürdürülebilmesi için oldukça önemlidir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, hem üretim ve istihdam artışına katkıda bulunması sebebiyle, hem de kredibilite açısından olumlu bir nitelik taşıması açısından cari işlemler açıklarının sağlıklı bir finansman kaynağı niteliğindedir.

Sonuç olarak Türkiye, yüksek faizlerle borçlanan ve yeterince doğrudan yabancı yatırım alamayan bir ülke olarak, bütçe ve cari işlem açıklarına dikkat etmek zorundadır. Türkiye'nin bu iki açığı azaltmadan makro ekonomik göstergelerinde uzun süreli bir istikrar sağlaması mümkün değildir. Doğal olarak bir ülkede i ve dış istikrar sağlanamaz ise, ciddi krizlere kadar gidebilen makro ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalınabilmektedir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

ADİYAMAN, Ahmet Turan. “ Dış Borçlarımız ve Ekonomik Etkileri “. **Sayıştay Dergisi**. Sayı: 62.

AKAT, Asaf Savaş. “ Ödemeler Dengesi Yazıları “. **İstanbul Bilgi Üniversitesi**, Ağustos. 2004. Erişim: <http://akat.bilgi.edu.tr/others/0408-disacik-2.pdf> (05.01.2007)

AKBOSTANCI, Elif , Gül İpek Tunç. “ Turkish Twin Deficits: An Error Correction Model Of Trade Balance “. **Middle East Technical University Economic Research Center Working Paper**.

AKÇAY, O. Cevdet, C. Emre Alper, Süleyman Özmucur. “ Budget Deficit, Inflation and Debt Sustainability: Evidence From Turkey (1970-2000) “. **Bogazici University**. Erişim: <http://www.econ.boun.edu.tr/papers/pdf/wp-01-12.pdf> (23.01.2007)

AKDİŞ, Muhammet. “ Cari Açık Kriz Habercisi mi? “. Erişim: <http://makdis.pamukkale.edu.tr/currentdeficit.htm> (23.01.2007)

AKLAN, Nejla Adanur. “ Bütçe Açıklarının Finansman Yöntemlerinin Etkinliği “. **Maliye Yazıları**. Temmuz-Eylül. 1999.

AKLAN, Nejla Adanur. “ Dış Borçlanma, Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Etkin Bir Finansman Yöntemi midir? “. **Dış Ticaret Dergisi**. Sayı: 25. Temmuz. 2002. Erişim: <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/temmuz2002/disborclanma.htm> (15.12.2006)

ALANTAR, Doğan. “ Sıcak Para Hareketleri ve Tobin Vergisi “. Erişim: <http://www.mtk.gov.tr/eserler/para.doc> (15.12.2006)

ALKSWANI, Alkhatib Mamdouh. “ The Twin Deficit Phenomenon in Petroleum Economy: Evidence from Saudi Arabia ”. **Seventy Annual Conference, Economic Research Forum**. Amman.

ALTUNAKAR, Okan. “ Cari İşlem Açığı Endişesi “. **Finans Kulüp**. Erişim: http://www.finanskulup.org.tr/hm/makale/okan_altunakar_1.htm (31.11.2006)

AY, Ahmet , Zeynep Karaçor, Mehmet Mucuk , Savaş Erdoğan. “ Bütçe Açığı – Cari İşlemler Açığı Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (1992 - 2003) “. Erişim: <http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/dergi/pdf/makale%20i%C3%A7eri%C4%9Fi%205.htm> (10.11.2006)

AYKIN, Hasan. “ Türkiye’de İç Borçlanma ve Ekonomik Etkileri “. Erişim: <http://www.mtk.gov.tr/eserler/tibee.doc> (15.12.2006)

BABAOĞLU, Barış. “ Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi Sürdürülebilirliği “. **Uzmanlık Yeterlilik Tezi**. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İstatistik Genel Müdürlüğü. Ankara. Haziran. 2005.

BARRO, Robert J. “ The Ricardian Approach to Budget Deficits “. **Working Paper No. 2685**. National Bureau of Economic Research. 1050 Massachusetts Avenue Cambridge. MA 2138. August. 1988. <http://www.nber.org/papers/w2685.pdf> (Erişim Tarihi: 26.11.2006)

BLEJER, Mario I., Adrienne Cheasty. “ Mali Açık Nasıl Ölçülür “. Çev: Hüseyin Şen. **Maliye Dergisi**. Sayı : 131. Ağustos. 1999.

BORATAV, Korkut, Erinç Yeldan. “ Turkey, 1980-2000: Financial Liberalization, Macroeconomic (in)-Stability, and Patterns of Distribution “. December. 2001. Erişim: <http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/B&YCEPA2002.PDF> (29.12.2006)

BRUNO, Michael. **Kriz, İstikrar Programları ve Ekonomik Reform**. (Çev. Zülfü Dicleli). Türk Henkel Dergisi Yayınları. No: 2. İstanbul. 1994.

CALVO, Guillermo A., Leonardo Leiderman And Carmen M. Reinhart. “ Inflows of Capital to Developing Countries in The 1990’s “. **Journal of Economics Perspectives**. Volume 10. Number 2. Spring. 1996.

CANSIZ, Harun. “ Türkiye’de Devlet Bütçelerinin Değişen Hedefi : Faiz Dışı Fazla Kavramı “. **Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi**. C.VIII. S.1. 2006.

ÇELEBİ, Esat. “ Türkiye’de Devalüasyon Uygulamaları (1923-2000) “. Erişim: http://dogus.edu.tr/dogustru/journal/sayi_3/m00041.pdf (01.01.2007)

DEMİR, Osman. “ Türkiye’de Kamu Açıkları ve Artış Sebepleri “. **D.E.U.İ.İ.B.F.Dergisi**. Cilt: 16. Sayı: 2. Yıl: 2001.

DİBOĞLU, Selahattin. “ Accounting for U.S. Current Account Deficits: An Empirical Investigation “. **Applied Economics**. Vol. 29. 1997.

DİLEYİCİ, Dilek, Özlem Özkıvrak. “ Yeni Yüzyılda Mali ve Parasal Politikalarda Yeniden Yapılanma “. **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt 2. Sayı 2. 2000. Erişim: <http://www.sbe.deu.edu.tr/Yayinlar/dergi/dergi05/ozkivrak.htm> (18.12.2006)

DİLEYİCİ, Dilek, Özlem Özkıvrak. “ Bütçe Anlayışındaki Değişim Süreci: Denk Bütçe İlkesinin Erozyonu ve Açık Bütçe Politikası “. **Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Dergisi**. Sayı: 3. Yıl: 1. Temmuz-Ağustos-Eylül 2001.

DİREKÇİ, Tuba. “ Kamu Açıklarının Makro Ekonomik Etkileri: Türkiye Çalışması “. (Basılmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006).

DORNBUSCH, Rudiger, Stanley Fischer. **Makroekonomi**. (Çev. Salih Ak, Mahir Fisunoğlu, Erhan Yıldırım, Refiha Yıldırım). McGraw-Hill - Akademi Yayınları. Birinci Basım. İstanbul. 1998.

EGELİ, Haluk. ‘‘ Mali Açıkların Ölçümüne Yönelik Bazı Gözlemler Ve Bu Konuda Geliştirilmiş Alternatif Açık Ölçüleri ‘‘. **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt 4. Sayı : 2. 2002.

EGELİ, Haluk. ‘‘ Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açıkları ‘‘. 2002. Erişim: http://www.canaktan.org/ekonomi/kamu_maliyesi/maliye-genel/diger-yazilar/egeli-gelismekte-olan-butce.pdf (11.11.2006)

EGELİ, Haluk. ‘‘ Gelişmiş Ülkelerde Bütçe Açıkları ‘‘. **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt 2. Sayı: 4. 2000.

EGELİ, Haluk. ‘‘ Bütçe Açıklarının Makroekonomik Etkileri ve Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Uygulanan Finansman Yöntemleri Açısından Değerlendirilmesi ‘‘. **Maliye Yazıları**. 1998. Sayı: 58.

EJDER, Haydar Lütfü. ‘‘ Kamu Açıkları İle Enflasyon Arasındaki İlişkinin Analizi ve Değerlendirilmesi ‘‘. **G.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi**. 3/2002.

EKEN, Ahmet. ‘‘ Cari İşlemler Dengesi Üzerine Model Çalışması ‘‘. **Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü, Tartışma Tebliği** No: 9020. Aralık 1990.

ENÇ, Ercan. ‘‘ Dış Ticaret, Cari Açık ve Kriz ‘‘. **G.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi**. 2/2001.

ERDEM, Ekrem, Esra Demircan. ‘‘ Türkiye’de Kamu Açıklarının Yapısı Ve Dağılımı ‘‘. **Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Dergisi**. Sayı 3. Yıl 1. Temmuz – Ağustos – Eylül 2001.

EVGİN, Tülay. ‘‘ Dünden Bugüne Dış Borçlarımız ‘‘. Haziran. 2000. Erişim: <http://www.hazine.gov.tr/arastirma/dundenbugune.pdf> (09.12.2006)

EVGİN, Tülay. ‘‘ 90’lı Yıllarda Bütçe ve Bütçe Açığının Finansmanı ‘‘. **Ekonomik Yaklaşım**. Cilt: 5. Sayı: 13. 1994.

FİSCHER, Stanley, William Earstley. ‘‘ Bütçesel Sınırlamaların Ekonomik Etkileri ‘‘. (Çev.) Mustafa Sakal. Erişim: http://www.canaktan.org/kamu_maliyesi/maliye-genel/diger-yazilar/sakal-fischer-butcesel-sinirlama.htm-44k (21.12.2006)

GÖK, Barış, N. Oğuzhan Altay. ‘‘ Türkiye’de İkiz Açıklar Hipotezi: 1989-2005 ‘‘. **Tisk Akademi**. 2007/1.

GÜNAYDIN, İhsan. ‘‘ Vergi Harcama Tartışması : Türkiye Örneği ‘‘. **Doğuş Üniversitesi Dergisi**. 5 (2) 2004.

GÜNAYDIN, İhsan. ‘‘ Bütçe Açıkları Enflasyonist midir? Türkiye Üzerine Bir İnceleme ‘‘. **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt: 6. Sayı:1. 2004.

GÜNEŞ, İsmail. ‘‘ Türkiye’de Bütçe Açıkları ve Finansman Yöntemleri ‘‘. Erişim: <http://idari.cu.edu.tr/igunes/butce/yontem.doc> (10.11.2006)

HACIHASANOĞLU, Burçin. ‘‘ Meksika 1994 ve Arjantin 2001-2002 Krizlerinin Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye İçin Önemi ‘‘. **Uzmanlık Yeterlilik Tezi**. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü Ankara. Haziran. 2005.

İŞİK, Nihat, Mustafa Acar. ‘‘ Kayıt Dışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yarar ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme ‘‘. **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Sayı: 21. Temmuz-Aralık. 2003.

KALYONCU, Hüseyin. ‘‘ Bütçe Açıklarının Sürdürülebilirliği: Avrupa Birliği Üyesi Ülkeler ve Türkiye Üzerine Bir uygulama ‘‘. **Çukurova Üniversitesi Doktora Tezi**. Adana. 2005.

KARABULUT, Gökhan. **Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Nedenleri**. DER Yayınları. İstanbul. 2002.

KARATEPE, Yalçın. “ Ödemeler Dengesi Bilançosu Analizi “. Erişim: <http://politics.ankara.edu.tr/~karatepe/ifinance/ODBanl.pdf> (13.09.2006)

KAZGAN, Gülten. “ Türkiye’de Ekonomik Krizler (1929-2001): Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Karşılaştırmalı Bir İrdeleme “. **İstanbul Bilgi Üniversitesi**. 25-26-27 Eylül. DEGEV- Türkiye İş Bankası. Erişim: <http://kazgan.bilgi.edu.tr/docs/Turkiye.doc> (18.12.2006)

KESBİÇ, C. Yenal, Ercan Baldemir, Esat Bakımlı. “ Bütçe Açıkları ile Parasal Büyüme ve Enflasyon Arasındaki İlişki: Türkiye İçin Bir Model Denemesi “. Celal Bayar Üniversitesi İİBF. **Yönetim ve Ekonomi**,. Yıl: 2004. Cilt:11. Sayı: 2.

KİBRİTÇİOĞLU, Aykut. “ Causes Of Inflation In Turkey: A Literature Survey With Special Referance to Theories of Inflation “. Erişim: <http://129.3.20.41/eps/mac/papers/0107/0107002.pdf> (06.01.2007)

KOĞAR, Çiğdem İzgi. “ Denk Bütçe Teorisi Ve Uygulanabilirliği Üzerine Bir Not “. **Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü Tartışma Tebliği**. No: 9630. Ekim .1996.

MANN, Catherine L. “ Perspectives On The U.S. Current Account Deficit and Sustainability “. **Journal of Economic Perspectives** – Volume 16. Number 3- Summer 2002.

MERİÇ, Metin. “ Borçlanmanın Konsolide Bütçe Kaynak Yapısı Üzerindeki Etkisi “. Erişim: <http://www.marmara.edu.tr/maliyesempozyumu/tebligler> (10.12.2006)

ORHAN, Osman Z., Seyfettin Erdoğan. **Para Politikası**. Avcı Ofset. İstanbul. 2005.

ÖZEN, Ahmet. “ Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açığının Gelişimi “. **Maliye Dergisi**. Sayı 141. 2002.

ÖZGEN, Ferhat Başkan. ‘‘ İç Borç Sorunu ve İç Borçların Sınırlandırılması ‘‘. **Yeni Türkiye Dergisi. Türk Ekonomisi Özel Sayısı**. Mayıs-Haziran 1999. Yıl 5. Sayı 27.

ÖZTÜRK, Nursel. ‘‘ Özelleştirme Ders Notları ‘‘. Erişim: http://www.ydk.gov.tr/egitim_notlari/ozellestirme.htm (15.12.2006)

ROUBİNİ, Nouriel and David Backus. ‘‘ Lectures In Macroeconomics ‘‘. Chapter1: Monitoring Macroeconomics Performance. Erişim <http://pages.stern.nyu.edu/~nroubini/NOTES/CHAP1.HTM#topic7> (15.12.2006)

SAATCİOĞLU, Cem. ‘‘ Doğrudan Dış Yatırımlar ve Türkiye ‘‘. Erişim: <http://www.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/61%20MAL%DD%20%C7%D6Z%DCM/18-61%20CEM%20SAAT%C7%DDO%D0LU.doc> (05.01.2007)

SAKAL, Mustafa. ‘‘ Gelişmekte Olan Ülkelerde Mali Disiplin Arayışı Ve Borçlanma Sorunu ‘‘. Celal Bayar Üniversitesi İİBF. **Yönetim ve Ekonomi**. Yıl: 2002. Cilt 9. Sayı 1-2.

SAKAL, Mustafa. ‘‘ Türkiye’de Kamu Açıklarının Ve Borçlanmanın Sürdürülebilirliği Sorunu: 1988-2000 Dönem Analizi ‘‘. **D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi**. Cilt. 17. Sayı. 1.

SALEH, Ali Salman. ‘‘ The Budget Deficit and Economic Performance: A Survey ‘‘. The University of Wollongog. **Economic Working Paper Series**. WP 03-12. September 2003.

SEYİDOĞLU, Halil. **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**. Geliştirilmiş 13. Baskı. Kurtiş Matbaası. İstanbul. 1999.

ŞAHİN, Hüseyin. **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi-Bugünkü Durumu**. Gözden Geçirilmiş, Genişletilmiş 7. Baskı. Ezgi Kitabevi Yayınları. Bursa. 2002.

ŞEN, Hüseyin, İsa Sağbaş. **Bütçe Açıkları Teori ve Türkiye Uygulaması**. 1. Baskı. Seçkin Yayıncılık. Ankara. 2004.

ŞİMŞEK, Muammer. “ Bütçe Açıklarının Finansmanı ve Ekonomik Etkileri “. **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Yıl: 2000. Sayı: 16.

TANDIRCIOĞLU, Haluk. “ Türkiye’de Dış Borç Sorunu, Dış Borçların Sürdürülebilirliği ve Dış Borçların Sınırlandırılması “. **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt: 2. Sayı: 2. 2000. Erişim: <http://www.sbe.deu.edu.tr/Yayinlar/dergi/dergi05/tandircioglu.htm> (15.12.2006)

TARI, Recep. **Ekonometri**. Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 3. Baskı. Avcı Ofset. İstanbul. 2005.

TARI, Recep, Funda Sera Kumcu. “ Türkiye’de İstikrarsız Büyümenin Analizi (1983-2003 Dönemi) ”. **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** (9). 2005/1.

TİMUR, Yasemin. “ Cari İşlemler ve Bütçe Açığı Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Teori ve Uygulama “. (Basılmamış yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005).

TİRYAKİ, S. Tolga. “ Cari İşlemler Hesabına Çeşitli Yaklaşımlar, Sürdürülebilirlik ve Türkiye Örneği “. **Araştırma Genel Müdürlüğü Çalışma Tebliği**. No: 8. Temmuz 2002.

TOYE, John. “ Fiscal Crises and Fiscal Reform İn Developing Countries “. **Cambridge Journal of Economics**. Vol. 24. January 2000.

ULUSOY, Ahmet. **Maliye Politikası**. Derya Kitabevi. Trabzon. 2003.

UTKULU, Utku. ‘‘ Türkiye’de Bütçe Açıkları ve Dış Ticaret Açıkları Gerçekten İkiz mi? Koentegrasyon ve Nedensellik Bulguları ‘’. **D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi**. Cilt: 18. Sayı 1. Yıl: 2003.

UYGUR, Ercan. ‘‘ Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri ‘’. **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni**. No: 2001/01. Ankara. 2001.

UYSAL, İlker. ‘‘ Devalüasyon ve 1980 Sonrasında Türkiye Ekonomisinde Kriz ‘’. **Boğaziçi Üniversitesi İşletme ve Ekonomi Kulübü**. Kış 2003. Erişim: <http://www.buik.net/subcommittee/ekonomik/showarticle.asp?Aid=541> (10.01.2007)

ÜNSAL, Hilmi. ‘‘ Kamu Finansman Aracı Olarak Dış Borçlanma ve 1994 Sonrası Türkiye Uygulaması ‘’. **İktisat, İşletme ve Finans**. Yıl 19. Haziran. 2004.

VAMVOUKAS, George A. ‘‘ The Twin Deficits Phenomenon: Evidence From Greece ‘’. **Applied Economics**. Vol. 31. 1999.

VYSHNYAK, Olga. ‘‘ Twin Deficit Hypothesis: The Case Of Ukraine ‘’. National University. ‘‘Kyiv-Mohyla Academy’’. 2000. Erişim: http://eerc.org/research/matheses/2000/Vyshnyak_Olga/body.pdf (11.12.2006)

YALDIZ, Elmas. ‘‘ İkiz Açık Hipotezi ve Türkiye ‘’. **İzmir İktisat Kongresi Araştırma Merkezi Bilimsel Çalışma Raporları Serisi**. BÇR No. 2006/1.

YENTÜRK, Nurhan. **Körlerin Yürüyüşü**. 2. Baskı. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. İstanbul. 2005.

YILDIRIM, Kemal. **Makroekonomi**. 1. Baskı. Seçkin Yayıncılık. Eskişehir. 2001.

YÜCE, Ahmet. ‘‘ Nedenleri ve Sonuçlarıyla Cari Açık ‘’. **Boğaziçi Üniversitesi İşletme ve Ekonomi Kulübü**, Kış 2004. Erişim: <http://www.buik.net/subcommittee/ekonomik/showarticle.asp?Aid=927> (20.12.2006)

YÜCEL, Fatih, Ahmet Yılmaz Ata. “ Eş – Bütünleşme ve Nedensellik Testleri Altında İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Uygulaması “. **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt: 12. Sayı: 12. Yıl: 2003.

YÜCEL, Fatih, Rüstem Yanar. “ Türkiye’de Cari İşlem Açıkları Sürdürülebilir mi? Zaman Serileri Perspektifinden Bir Bakış “. **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt: 14. Sayı: 2. 2005.

YÜKSELER, Zafer. “ Makroekonomik Hesaplar ve Ödemeler Dengesi “. Haziran 1998. Erişim: <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/makro/yukselez/odemeler.pdf> (15.12.2006)

YÜZER, Ferit. “ Türkiye’de Bütçe Açıkları (1970-2005) “. Erişim: http://www.akademiktisat.net/makaleler/tr_butceaciklari_fyuzer.htm (25.12.2006)

ZENGİN, Ahmet. “İkiz Açıklar Hipotezi (Türkiye Uygulaması) “. **Ekonomik Yaklaşım**. Yıl. 11. Cilt. 39. Sayı. 3.

“ Kamu Borçları “. [Yazar yok]. Erişim: <http://w3.balikesir.edu.tr/~akolbasi/19.yyOsmanlımaliyesi.doc> (21.11.2006)

” 1923’ten Günümüze Türkiye Ekonomisi “. [Yazar yok]. Erişim: <http://www.dtm.gov.tr/Ekonomi/Trkekon.htm> (23.11.2006)

<http://www.bumko.gov.tr>

<http://www.dpt.gov.tr>

<http://www.hazine.gov.tr>

<http://www.tcmb.gov.tr> EVDS Veri Dağıtım Sistemi

ÖZGEÇMİŞ

Adı - Soyadı : Elif ŞEN

Doğum Yeri - Yılı : İzmit – 09/08/1978

Adres : Cedit Mah. Hızır Sk. No : 5/A Kat : 3 İzmit / KOCAELİ

Telefon : 0 533 318 07 57

EĞİTİM DURUMU

Yüksek Lisans : Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat
Anabilim Dalı – KOCAELİ

Lisans : Anadolu Üniversitesi, İşletme Fakültesi - ESKİŞEHİR

Önlisans : Sakarya Üniversitesi, Sapanca Meslek Yüksekokulu,
Bilgisayarlı Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü-
SAKARYA

Lise : İzmit Ticaret Meslek Lisesi (Muhasebe Bölümü) - KOCAELİ

Ortaokul : Seka Çocuk Dostları Ortaokulu - KOCAELİ

İlkokul : Çınarlı İlkokulu - KOCAELİ

Yabancı Dil : İngilizce